

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Zalučės ir Bareikiškių šeimininko Vladislovo Sirokoslės *istorikos*

1. ĮVADAS. Šio straipsnio tikslas – pažvelgti į Vladislovą Sirokoslę (tikr. Liudvikas Kondratavičius; Ludwik Franciszek Władysław Kondratowicz *vel* Władysław Syrokomla, 1823–1862) *kaip į istoriką*, o kartu aptarti dar vieną vadinamąjį Lietuvos dvarą-archyvą¹ – Bareikiškes (lenk. Borejkowski; Vilniaus gubernija, Vilniaus apskritis, Rukainių parapija). Apie šį dvarą (tiksliau – palivarką, kurį Sirokoslė „pakylėjo“ iki dvarelio lygio) buvo ne kartą rašyta kaip apie svarbią to meto intelektinę salą, tačiau jis niekada specialiai nebuvo aptartas kaip Lietuvos istorijos seniųjų kaupimo ir Lietuvos istorijos rašymo dirbtuvės. Samplaika Sirokoslė-istorikas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti drąsi – tikrai drąsesnė už derinį Kraševskis-istorikas². Tačiau šiuo atveju žodis „istorikas“ bus suprantamas tik ta prasme, kuria jis vartotas tada, kai Sirokoslė kūrė, t. y. turint galvoje XIX a. pirmosios pusės Lietuvos istoriografijos specifiką, kai riba tarp mokslinio ir grožinio teksto vis dar buvo trapi, o istorijos profesionalizacija – ypač menka. Tačiau kad ir koks sudėtingas būtų šis kontekstas, bus mėginama „atskirti“ Sirokoslę-istoriką nuo Sirokoslės-poeto. Pasak tyrėjų, vadinamuoju Bareikiškių laikotarpiu buvo sukurti visi svarbiausi Sirokoslės kūriniai, kurie jam ir atnešė šlovę³. Žinoma, turėta galvoje grožinė kūryba. Tačiau šiuo atveju dėmesys bus kreipiamas kaip tik į tuos kitus, „ne tokius šlovingus“, darbus. Svarbios bus šių kūrinių intencijos, bet dar svarbiau – šaltiniai, kuriais naudotasi juos rašant. Kitaip tariant, žvelgsime ne tik į Sirokoslės tekstą, bet ir į išnašas apačioje – ypač į jas. Čia reikšminga vieta teks ir Sirokoslės bibliotekai, archyvui, seniųjų ir net paveikslų rinkiniui. Todėl nebus apsiribota tik Bareikiškėmis – šių rinkinių ištakų bus ieškoma ir „pirmajame“ Sirokoslės dvarelyje – Zalučėje (lenk. Załuże; Minsko gubernija, Minsko apskritis). Svarbios bus ir Sirokoslės iššarmės apie istoriją ir istorijos rašymą, teorinės ir net metodologinės jo pažiūros – tai, kas jau ir tada buvo apibrėžiama žodžiu *istorika*⁴.

1 Apie dvaro-archyvo sąvoką ir tris tokių dvarų pavyzdžius žr. Griškaitė 2016a.

2 Sołtys 2013.

3 Pini 1901, [110].

4 Lelewel 1815.

Sirokomlės kūryba ir biografija sulaukė kelių monografijų ir studijų, kelių šimtų straipsnių, tačiau šia specifine – Sirokomlės-istoriko – tema rašyta nedaug. Minėtina tik nedidelė Mieczysławas Romankównos studija⁵. Tyrėja į atskirą grupę išskyrė Sirokomlės istorijos studijų istorine tematika vertimus ir dar Vilniaus senienų muziejaus (toliau – VSM) ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos (toliau – VLAK) susikūrimo išvakarėse parengtas ir daugiausia Sankt Peterburge, Bolesława Maurycy’jaus Wolffo spaustuvėje, skelbtas istorinių šaltinių laidas⁶. Romankówna atkreipė dėmesį ir į tai, kad renkantis knygas vertimui ir šaltinius skelbimui Sirokomlę iš esmės domino tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija („Biorąc treściowo interesującą tłumacza dzieje przede wszystkim wschodnich granic niepodległej Rzeczypospolitej“; „Žvelgiant į turinį vertėją pirmiausia domina rytinis nepriklausomos Respublikos paribys“)⁷. Tyrėja ne tik pabrėžė Sirokomlės kritiškumą šiame jo veiklos bare („Kondratowicz nie jest bezkrytyczny jako edytor wybierający teksty do publikacji [...] Zdawał sobie pisarz sprawę z roli historyka“), bet ir pirmoji išvelgė prepozityvizmo įtaką jo kūrybai⁸. Iki šiol didžiausios Sirokomlei skirtos monografijos autorius Feliksas Fornalczykas vadinamiesiems grynosios istorijos darbams skyrė nedaug dėmesio⁹. Kiek ilgiau sustojo tik prie Sirokomlės į lenkų kalbą išverstos ir Vilniuje paskelbtos Jean-Joseph-François Poujoulat monografijos apie Didžiąją Prancūzijos revoliuciją, tačiau tyrėją ne tiek domino vertėjo ir komentaru rengėjo profesionalumas, kiek pati knygos tematika Tautų Pavasario kontekste¹⁰.

Gana plačiai analizuota Zalučės ir Bareikiškių dvarelių biblioteka¹¹. Kiek mažiau rašyta apie Sirokomlę – archeologą ir senienų mėgėją¹². Dar menčiau žvelgta į Bareikiškių dvaro rinkinyje buvusius, Sirokomlės darbuose naudotus (arba turėtus, bet nenaudotus) ir iki šių dienų Lietuvos atminties institucijose saugomus istorinius dokumentus. Kaip išimtį galima minėti tik 1986 m. lenkų istoriko Jerzy Ochmańskiego sudarytą šaltinių rinkinį *Vitoldiana* ir 1991 m. trijų autorių – šį kartą lietuvių istoriko Algirdo Baliulio, architektų Stanislovo Mikulionio ir Algimanto Miškinio – parengtą monografiją apie Trakų miesto ir pilių istorinę raidą, kur svarstyta ir dėl Sirokomlės rinkiniuose buvusios 1507 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo patvirtintos dar 1388 m. birželio 24 d. Vytauto (didžiuoju kunigaikščiu jis tada dar nesititulavo) duotos privilegijos būsimiems Trakų karaimams (pasak Ochmańskiego, – Trakų žydams) autentiškumo, taip pat dailėtyrininkę Rūtą Janonienę bei istorikus Tamarą Bairašauskaitę ir Rolandą Gustaitį¹³. Janonienė aptarė ir publikavo rankraštinių Sirokomlės sudarytą VSM dailės kūrinių sąrašą *Katalog*

5 Romankówna 1975.

6 Romankówna 1975, 12–13.

7 Romankówna 1975, 13.

8 Romankówna 1975, 15–16, 30–31.

9 Fornalczyk 1972.

10 Fornalczyk 1972, 204–207. Taip pat žr. [Sirokomla] 1851a.

11 Grońska 1973, 14, 63; Мархель 1977; Stolzman 1979; Kisaruskas 1984, 56–57; Stolz-

man 1987, 100; Braziūnienė 1994; Мархель 1989; Kowkiel 2005, 62–67, 70, 71, 77–78, 134, 175 ir kt.

12 Abramowicz 1970, [42]–53; Kulikauskas, Zabiela 1999, 90–92; Būčys 2012a, 90–91, 130, 133, 140–141.

13 Ochmański 1986, 168; Baliulis, Mikulionis, Miškinis 1991, 45–46; Janonienė 1991; Bairašauskaitė 2017.

obrazów, rycin i sztychów zawieszonych¹⁴ w Wileńskim Muzeum Starożytności¹⁵, o Bairašauskaitė išanalizavo 38 totoriškus XVII a. vidurio–XVIII a. pradžios ir vieną XVI a. vidurio dokumentą, kuriuos Sirokomlė turėjo savo archyve ir kurių tik nedidelę dalį panaudojo rašydamas knygą *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna) (Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą [į Ašmeną, į Kernavę, į Kauną])*¹⁶. Gustaitis 2015 m. gegužės 15 d. Vilniaus edukologijos universitete vykusioje nacionalinėje mokslo konferencijoje „Nuo kelionių iki turizmo istorijos“ pristatė Bareikiškių dvaro bibliotekoje buvusį Augusto Zenavičiaus kelionės į Karaliaučių dienoraštį, kurio fragmentus 1861 m. Sirokomlė paskelbė Vilniuje, Abrahamo Asso spaustuvėje¹⁷. Visi minėtieji rankraščiai šiandien saugomi Lietuvių literatūros ir meno archyve (toliau – LLMA), „Kondratovičių giminės fonde“.

Šiame straipsnyje taip pat bus svarbūs minėtojo rinkinio dokumentai, tačiau nebus užmiršta ir kita šiai temai svarbi sirokomliana, šiandien saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA), „Vilniaus mokslo bičiulių draugijos“ ir „Laikinojo karo lauko auditoriato prie Vilniaus karinės apygardos“ fonduose, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS), „Vladislovo Sirokomlės (Liudviko Kondratovičiaus)“, „Rankraščių kolekcijos B4“, „Mykolo Balinskio“ ir „Autografų kolekcijos“ fonduose, taip pat Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, „Vilniaus viešosios bibliotekos ir Senienų muziejaus“ fonde. Tyrimui buvo naudotas ir Senųjų aktų archyve Varšuvoje (Archiwum Główne Akt Dawnych; toliau – AGAD) esantis „Ipolito Skimbaravičiaus archyvas“ („Archiwum Hipolita Skimborowicza“) bei Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje (Biblioteka Narodowa [Warszawa]; toliau – BN) saugomas rinkinys – „Liudviko Kondratovičiaus (Vladislovo Sirokomlės) 1840–1855 metais rašyti laišakai“ („Listy Ludwika Kondratowicza [Władysława Syrokomli] z lat 1840–1855“). Kontekstui buvo svarbi ir Vroclavo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów) saugoma medžiaga. Tačiau daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos atminties institucijose sukauptiems dokumentams, juolab kad net solidžiausias Sirokomlės biografas Fornalczykas rėmėsi tik Lenkijoje saugoma rankraštine sirokomliana¹⁸. Apskritai prioritetas bus teikiamas pirminiams – tiek Sirokomlės surinktai istorinei medžiagai, tiek jo paties kūrinių autografams, nes tai ir svarbi buvusios Zalučės ir Bareikiškių bibliotekos (archyvo) dalis.

Straipsnyje nebus nagrinėjama specifinė provincijos intelektualo kūrybos aplinka – dvaro ūkinis gyvenimas ir butis, apsiribojama tik ištarne, kad Sirokomlei, kaip ir kiekvienam „poetui-žemdirbiui“, derinti literatūrinį darbą ir dvaro ūkio realybę buvo ne tik kad sunku, bet ir labai sunku¹⁹.

14 Ž. *zawieszonych* įterptas.

15 [Syrokomla] [be datos].

16 Žr. Syrokomla 1860b.

17 [Zienowicz] [~1829]. Žr. Syrokomla 1861b. Zenavičiaus rankraštis marginaliai minėtas ir spaudoje. Žr. Moravskis 2016, 450, 5 komentaras.

18 Fornalczyk 1972, 513. Pastaruoju metu į LVIA saugomą Sirokomlės korespondenciją dėmesį atkreipė literatūrologė Irena Fedorowicz. Žr. Fedorowicz 2014.

19 Apie tai žr. Fornalczyk 1972, 77–89 ir kt. Daugiau apie dvarininko ir kūrėjo dilemą žr. Griškaitė 2013b, 43–53; Griškaitė 2016b, 260–264.

2. NESVYŽIAUS SPAUDAS IR ZALUČĖS DARBAI.

2.1. NESVYŽIAUS ISTORIJA. Nesvyžius (Minsko gubernija, Slucko apskritis) turėjo esminę įtaką Sirokoplės-istoriko biografijai, nes kaip tik ten jis ir tapo krašto istorijos mėgėju, kaip tik ten patyrė senų dokumentų, o plačiau prasme – ir archyvo žavesį. Autobiografijoje rašė: „W 1843²⁰ pracował jako biuralista w Nieświeżu, w głównym w Głównym²¹ Zarządzie Dóbr X^{cia} Wittgenstejna [t. y. kunigaikščių Radvilų turto paveldėtojo Liudviko Adolfo Frydricho Vitgenšteino (Ludwig von Wittgenstein *vel* Ludwig Adolf Friedrich zu Sayn-Wittgenstein-Sayn *vel* Людвиг Петрович Витгенштейн, 1799–1866) – R. G.] gdzie otoczony staremi zabytkami swietnego domu Radziwiłłów zamiłował się w historyi i starożytnościach krajowych“ („1843 [metais] dirbau kontoros tarnautoju Nesvyžiuje, Vyriausioje Kun[igaikščio] Vitgenšteino valdų direkcijoje, kur apsuptas senų garsios Radvilų šeimos relikto pamilau istoriją ir krašto senienas“)²². Maža to, ir dirbo, ir gyveno pačioje Radvilų pilyje, kur 1843 m. pavasarį ir kilo sumanymas parašyti Nesvyžiaus istoriją. Gegužės 11 d. laiške Antanui Petkevičiui (Antoni Pietkiewicz; pseud. Adam Pług, 1823–1903) išdėstė būsimos dvitomės knygos planą; knygos, kurią ketino pavadinti *Wspomnienia Nieświeża* (*Nesvyžiaus atsiminimai*)²³. Pirmajame tome turėjo būti šios dalys: „a) Przedmowa b) Trupy ludzi, i trupy miejsc c) Radziwiłłowie i Nieśwież“ („a) Pratarė, b) Mirė žmonės, mirusios vietos, c) Radvilos ir Nesvyžius“). Antrajame – „a) Rzut oka na stan miasta dzisiejszy – b) Historia kościołów i klasztorów c) Zamek d) Okolice.“ („a) Žvilgsnis į šiądienę miesto padėtį, b) Bažnyčių ir vienuolynų istorija, c) Pilis, d) Apylinkės“)²⁴. Pasakojimas turėjo būti paremtas tik archyvine medžiaga: „Wstępi do tutejszego Archiwum, zresztą Bog, praca i dobre chęci pomogą mi. – Nabierałem już ze trzy Arkusze notatek – jeszcze niewszystkie jakich mi potrzeba“ („Man [šia-me darbe] padės galimybė naudotis čionykščiu Archyvu, pagaliau – Dievas, darbas ir geri norai. Pasidariau jau daugiau nei tris lankus išrašų – ir tai dar ne viskas, ko man reikia“)²⁵ (žr. 1 pav.). Leidinį ketino papuošti ir Nesvyžiaus vaizdais: „Mam nadto przydać widoki, któremi się zająć lepszy odemnie rysownik przyrzeka“ („Dar ketinu pridėti vaizdus, kurių imtis man žada geresnis už mane piešėjas“)²⁶. Nebuvo tikras tik dėl knygos stiliaus, todėl prašė Petkevičiaus patarimo: „Radź mi czy trzymać się stylu poważnego, czy być cokolwiek lekszym, ja jestem za drugim bo na pierwsze niemam ani sił ani ochoty“ („Patark man, ar laikytis rimto stiliaus, ar būti šiek tiek lengvesniam; aš pasisakau už pastarąjį, nes pirmajam neturiu nei jėgų, nei noro“)²⁷. Tačiau šio taip entuziastingai pradėto darbo Sirokoplė taip ir neišleido,

20 Tyrėjai nurodo kiek kitas datas: 1841-uosius (Romankówna 1975, 4), nuo 1841 m. gruodžio 8 d. (Fornalczyk 1972, 43), nuo 1842 m. sausio 6 d. (Kiślak 2009, 301), nuo 1842 m. rudens (Pini 1901, [20]). Pats Sirokoplė pradėtuose, bet taip ir nebaigtuose savo atsiminimuose nurodo, kad Nesvyžiuje gyveno nuo 1840 m. iki 1844 m. balandžio, bet nerašo, kada konkrečiai pra-

dėjo darbą Vyriausioje Radvilų valdų direkcijoje. Žr. Fornalczyk 1972, 71.

21 Sic! Tas pat žodis du kartus.

22 [Sirokoplė] [1855a], 1r.

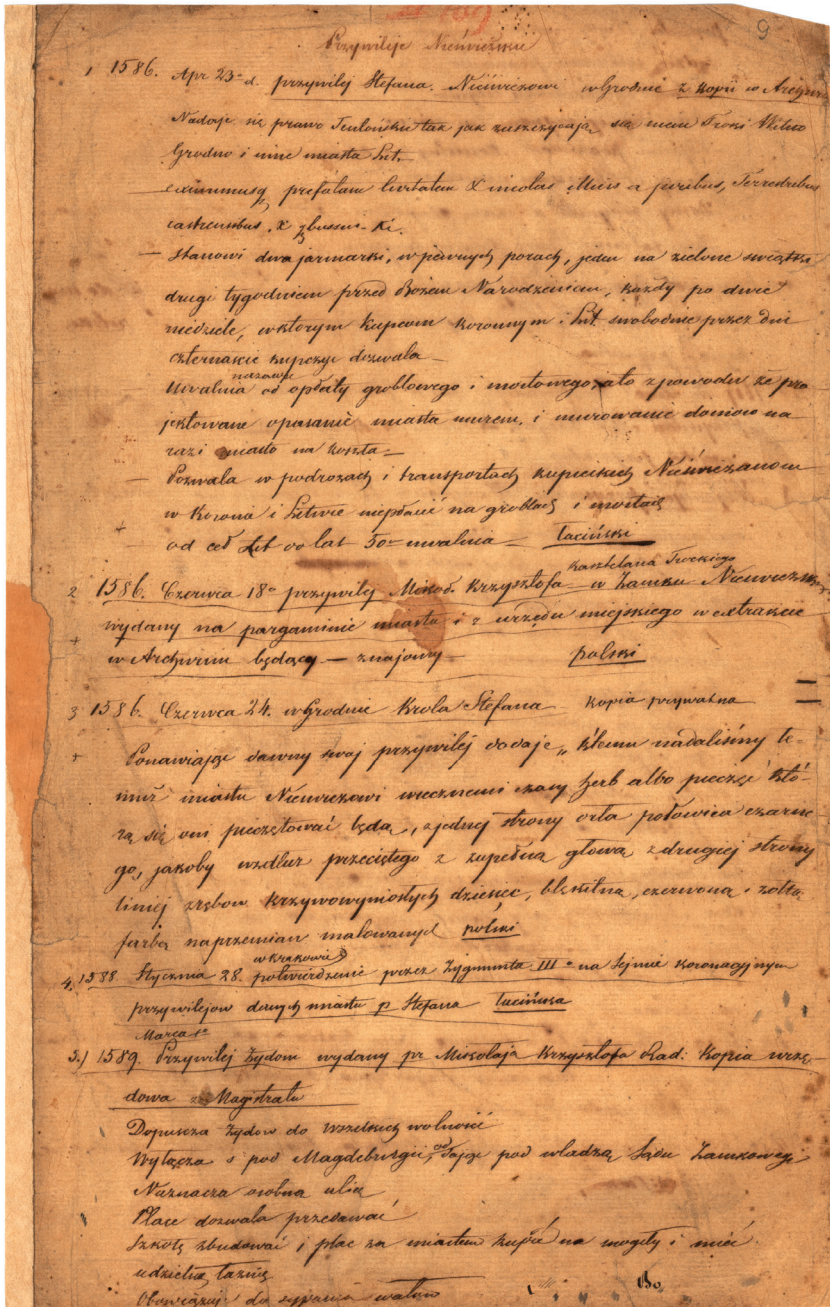
23 Sirokoplė 1843-05-11, 97v.

24 Sirokoplė 1843-05-11, 98r.

25 Sirokoplė 1843-05-11, 97v–98r.

26 Sirokoplė 1843-05-11, 98r.

27 Sirokoplė 1843-05-11, 98r.

1 pav. Vladislavo Sirokomlės Bareikiškių dvaro archyvo fragmentas: išrašai iš Nesvyžiaus archyvo – Radvilų privilegijų registras (Przywileje Nieświeżskie, 1586–1654) su turinio anotacijomis. Sirokomlės autografas. XIX a. 5-asis deš.; 35,5 × 22,3; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 349, 9r

galbūt net nepraadėjo rašyti. Bent iš dalies savo sumanytą įgyvendino tik po dešimties metų, kai kitoje, jau Bareikiškėse rašytoje, knygoje *Wędrówki po moich niegdys okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe (Kelionės po kadaise manas apylinkes. Atsiminimai, istorinės ir buitinės studijos)* du pačius didžiausius skyrius paskyrė Nesvyžiaus Radviloms ir Nesvyžiaus miesto istorijai²⁸.

Pastarasis kūrinys buvo parašytas „lengviau“, tačiau dar 1844 m. Sirokomlė įrodė, kad gali rašyti ir „rimčiau“, t. y. stiliumi, kurį laiške Romualdui Podbereskiui (Romuald Podbereski, 1812–1856) pavadino „wcale nie literackim“ („visai ne literatūrinis“)²⁹. 1844 m. į vieną šviesiausių to meto protų, buvusį kunigaikščio Adomo Jurgio Čartoriskio (Adam Jerzy Czartoryski, 1770–1861) sekretorių, o tada – kunigaikščio Vitgenšteino patikėtinį ir tiesioginį Sirokomlės viršininką Vyriausioje Radvilų valdų direkcijoje Adolfą Dobrovolskį (Adolf Dobrowolski, 1796–1866) kreipėsi istorikas Mykolas Balinskis (Michał Wincenty Feliks Baliński, 1794–1864), prašydamas istorinių duomenų apie kunigaikščio valdose buvusius miestelius³⁰. Savo ruožtu Dobrovolskis, žinodamas apie Sirokomlės sumanytą parašyti Nesvyžiaus istoriją, pavedė šį reikalą jam. Taip gimė darbas *Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego (Pastaba apie Nesvyžių, Maloningojo Balinskio pageidavimu)*, kurio autografas šiandien saugomas LMAVB RS, „Mykolo Balinskio fonde“³¹. Kūrinys buvo pradėtas Nesvyžiuje, o baigtas 1844 m. balandžio 21 d. Zalučės dvarelyje, nes balandžio 13-ąją, prieš pat vestuves su Paulina Mitraševskyte (Paulina z Mitraszewskich Kondratowiczowa, 1827–1896), Sirokomlė atsistatydino iš tarnybos. Šis didelių permainų jo asmeniniame gyvenime metu rašytas darbas (tuoktuvės įvyko balandžio 28 d.) tapo ir pirmuoju spaudai skirtu jo kūriniu, nes po poros metų Balinskis šią medžiagą beveik *in extenso* paskelbė trečiajame veikalo *Starożytna Polska (Senovės Lenkija)* tome *Wielkie Księztwo Litewskie (Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė)*³². Paminėjo ir šio darbo autorių: „Wiadomość ta czerpana z archiwum zamku Nieświeżskiego razem z wielu innemi źródłami tu użytymi, udzieloną została autorowi przez P. L. Kondratowicza archiwistę ordynacyi, za upoważnieniem przyjaznego naukom historycznym krajowym P. Adolfa Dobrowolskiego“ („Šią informaciją, surinktą Nesvyžiaus pilies archyve, kartu su daugybe kitų čia panaudotų šaltinių autoriui suteikė P[onas] L[iudvikas] Kondratavičius, ordinacijos archyvaras, kurį tai padaryti įgaliojo krašto istorijos mokslui draugingas P[onas] Adolfas Dobrovolskis“)³³. Sirokomlė tada buvo viso labo tik kontoros tarnautojas („biuralista“), tačiau Balinskio riktą galima pateisinti – rankraštis rodė archyvarui būdingą preciziją.

Pats darbo *Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego* autorius save vertino labai kritiškai: „Brak zasobow, szczupłość ram niniejszej notatki, nieudolność, niedały mi dokładniejszego skreslić obrazu“ („Medžiagos stygius, šios pastabos apimties menku-

28 Syrokomla 1853d, 66–184.

29 Cit. pagal: Fornalczyk 1972, 70.

30 Kraszewski 1862, 270–271.

31 [Syrokomla] 1844-04-21.

32 Baliński 1846, 623–648 („Nieśwież“). Apie tai taip pat žr. Kulakauskas, Žakarytė 1989, 13; Griškaitė 2005, 49, 76 išnašoje.

33 Baliński 1846, 639, (*).

mas, gebėjimų stoka nedavė man galimybės atskleisti tikslesnio vaizdo“)³⁴. Kiek vėliau, kai kilo sumanymas tekstą papildyti ir dar kartą skelbti Podbereskio žurnale *Pamiętnik Naukowo-Literacki* („Mokslo ir literatūros užrašai“), prisipažino, kad rašė paskubomis, sudėtingomis sąlygomis³⁵. Tačiau rankraštis – toks, kokį jį matome dabar, rodo visai ką kita. Nesvyžiaus istorija parašyta beveik išimtinai remiantis archyvine medžiaga – magistrato archyvo dokumentais: „Wszystkie cytowane tu przywileje są w Archiwum, woryginale, lub w kopiach spisanych w magistracie miejskim –“ („Visos čia cituotos privilegijos yra archyve, originalai arba kopijos, surašytos miesto magistrato“)³⁶. Nėdėlės apimties (iš viso 11 lapų rankraštis) turi 13 išsamių komentarų. Pasitelkęs 1658, 1758 ir 1779 m. Nesvyžiaus pilies inventorius Sirokomlė aprašė ne tik pastatus, bet ir juose sukauptas vertybes – prabangius ginklus, knygas, paveikslus (1779 m. jų buvo net 984³⁷), namų apyvokos daiktus. Aprašė ir Dievo Kūno jėzuitų bažnyčią su ten esančiais Radvilų palaidojimais. Kaip tikras senienų mėgėjas nurodė ir kitas vertybes – kad ir Nesvyžiaus magistrato tebesaugomus karaliaus Stepono Batoro 1586 m. miestui duotus auksinius raktus („W magistracie konserwują się klucze złote od miasta, nadane przez króla“)³⁸. Tekstas surašytas kaligrafiškai, tiesiog „daukantiškai“, papuoštas paties Sirokomlės pieštu Nesvyžiaus pilies piešiniu (žr. 2 pav.).

Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego – tarsi įvadas į Sirokomlę-istoriką, tarsi jo prezentacija. Svarbi ir jungtis su Balinskiu – būsimu kolega VSM ir VLAK ir aršiu istorinės tematikos darbų recenzentu. Sirokomlės darbų – taip pat.

2.2. „LENKAS [...] TURI MYLĖTI TAI, KAS SAVA“. Taigi 1844 m. balandžio 21 d. galima vadinti Vladislavo Sirokomlės-istoriko pradžia. Po metų – dar vienas atsigręžimas į istorinę tematiką – 1845 m. birželio 2 d. Juozapui Ignacijui Kraševskiui (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1881) nusiuntė istorinį apsakymą („powiastkę historyczną o X. *Alexandrze Turskim*“), prašydamas išspausdinti žurnale *Athenaeum*³⁹. Šio darbo turinys nežinomas, nes Kraševskis, manydamas, kad toks esą prastas tekstas gali pakenkti (sic!) jo autoriaus kūrybinei karjerai, gražino jį atgal į Zalučę. Tuo galima aiškinti faktą, kad Sirokomlė – bent jau žvelgiant iš šalies – kuriam laikui paliko istoriją nuošalėje ir atsidėjo mažiau įpareigojančiam darbui – vertimams į lenkų kalbą. 1851–1852 m. Adomo Zavadzčio (Adam Zawadzki, 1814–1875) spaustuvėje pasirodžiusio daugiatomio leidinio *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto* (*Žygimantų epochos lenkų–lotynų poetų vertimai*) sumanymas siekia 1846-uosius (pratarė pirmajam tomui rašyta 1846 m. gruodžio 30 d.⁴⁰), kai gavęs moralinę ir dalykinę Kraševskio, taip pat istorinių šaltinių leidėjų Mykolo Grabovskio (Michał Grabowski, 1804–1863) ir Mikalojaus Malinovskio (Mikołaj Malinowski, 1799–1865) paramą, į lenkų kalbą išvertė Klemenso Janickio (Klemens Janicki *vel* Janeczko *vel* Janicz *vel* Janitius, 1516–1543), Jono Kochanovskio (Jan Kochanowski, 1530–1584), Sebastijono

34 [Syrokomla] 1844-04-21, 10r.

35 Fornalczyk 1972, 182.

36 [Syrokomla] 1844-04-21, 3r, d).

37 [Syrokomla] 1844-04-21, 12r, 9.

38 [Syrokomla] 1844-04-21, 3r, c).

39 Kraszewski 1862, 274.

40 [Syrokomla] 1851c, 15.

Zamek Nieświeżski, od strony grobli
nazwanej Slucką. —

Przez Nieśwież i tutajnych Staw odkrył międzyobna Jan
Radszwick zwany licentym Kwartelan Trocki, zmarły w 1522^{ym} w czasie po-
zary zemi swojej i żonie Kierzanca, wraz Olyka Nieśwież i pić Slucką
i oddał dobra te wcielił się do imion domu Radziwiłłowskiego. Syn
jego Mikołaj Czarny na skutał przywileju Karola V^o Cesarza w r.
1547^{ym} pisat się pierwszym Dzieciom na Olyce i Nieświeżu. Tego Synowie: Mi-
kołaj, Stanisław, Szymon ^{Krzysztof} Krasiński, i Mikołaj Krzysztof wy-
wzięli się dystrykcyjnych Staw ojca, wrócić na tunc Książca.

Nieśwież został dzielnicą Mikołaja Krzysztofa. To miasto położone
między rzeką Niszą i wpadającymi do niej jeziorami; było wtedy w tych nie-
mal obrotach co dzisiaj, dzielono się na sterc i nowę, miało kościół para-
fialny pod tytułem S. Duchu, i jak wzmiankuje jedna późniejsza ustawa
Konstytucyjna, rozyciło się już pierwotnie prawami od Fryderyka Augusta
sta nadaniami. a.)

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, Krasiński na Olyce i Nieświeżu, Hrabia
na Lydowcu Nisze i Białej Nisze S. Grolu, Wojewoda Trocki, potem Młody
a.) Włocławek Legum. — Pamiętniki Króla Michała 1670.

2 pav. Nesvyžiaus pilis. Vladislavo Sirokomlės piešinys rankraštyje:
L[udwik] Kondratowicz, Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego,
1844-04-21; pieštukas, tušas, 35,5 × 22; 6 × 9,5. Parašas po piešiniu:
„Zamek Nieświeżski, od strony grobli nazwanej Slucką. —“
(„Nesvyžiaus pilis nuo vadinamojo Slucko pylimo pusės“);
LMAVB RS: f. 81, b. 36, 2r

Fabijono Klionovičiaus (Sebastian Fabian Klonowicz *vel* Klonowicz, ~1545–1602), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (Maciej Kazimierz Sarbiewski *vel* Mathias Casimirus Sarbievius, 1595–1640) ir kt. XVI–XVII a. poetų kūrybą⁴¹. Tačiau atsiriboti nuo istorijos pavyko tik trumpam ir tik iš dalies – kokybiškam vertimui reikėjo ir kruopščios istorinio konteksto analizės. Čia ypač padėjo Malinovskis: „P. M. Malinowski z prawdziwą dobrocią udzielał swych rad i książek“ („P[onas] M[ikalojus] Malinowski tikrai nuoširdžiai patardavo, duodavo ir savo knygu“) ⁴². Todėl kaip tik jam dedikavo pirmąjį leidinio tomą: „P. MIKOŁAJOWI MALINOWSKIEMU || W dowodzie || CZCI I WDZIĘCZNOŚCI || Poświęca || Tłómacz.“ („P[onui] MIKALOJUI MALINOVSKIUI – kaip įrodymą PAGARBOS IR DĖKINGUMO skiria Vertėjas“) ⁴³. Su šiuo garsiu istoriku ir būsimu kolega VLAK Sirokomlė bendravo vis intensyviau. Beveik nėra abejonių, kad ir istorinių šaltinių komentavimo meno mokėsi kaip tik iš Malinovskio – Motiejaus Strijkovskio (Matys Striicovius Osostevicius *vel* Maciej Strykowski, 1547–tarp 1586 ir 1593) ir Bernardo Vapovskio (Bernard Wapowski *vel* Bernardus Vapovius, 1450–1535) kronikų ⁴⁴ leidėjo ⁴⁵.

1847 m. aistros istorijai vedamas Sirokomlė vėl keliavo į Nesvyžių. Laiške Petkevičiui rašė: „Niedawno odwiedzałem groby Radziwiłłów w Nieświeżu. Większą część trumien otwierałem po raz może dziesiąty. Lubię dumać, patrząc na prochy tych ludzi sławnych, historycznych“ („Neseniai aplankiau Radvilų palaidojimus Nesvyžiuje. Didžiąją dalį karstų atidariau gal jau kokį dešimtą kartą. Man patinka mąstyti žvelgiant į tų garsių istorinių žmonių palaikus“) ⁴⁶.

1847-aisiais pirmą kartą rimtai svarstė ir apie istorinių tyrimų, ir apskritai istorinių krašto paminklų prasmę bei svarbą:

Nam potrzebna przyszłość, ale ta przyszłość tém będzie pewniejszą, im mocniej opartą na przeszłości, na zamięlowaniu przeszłości. Powinniśmy kochać przeszłość, bo nasza przeszłość piękną była. My z nowożytnych najstarsi synowie swobody myśli, my wyznawcy najdawniejsi tych opinij, przed któremi świat dzisiaj klęka. Znam wady naszej przeszłości i właśnie chcę, aby je wszyscy znali, to najlepsza dla przyszłości nauka. Wyszukiwać, poniewierać, urągać wadom ojców, to źle i nieludzko; ale przedstawiać złą i dobrą stronę należy koniecznie. Polak nie powinien być kosmopolitą; powinien kochać, co swoje.

Vertimas

Mums reikia ateities, bet toji ateitis bus tuo tikresnė, kuo stipriau ji bus paremta praeitimi ir meile praeičiai. Praeitį turime mylėti, nes mūsų praeitis buvo graži. Šiuolaikiniame pasaulyje mes esame patys vyriausi minties laisvės sūnūs, esame patys seniausi išpažinėjai tų idėjų, prieš kurias šiandien galvas lenkia pasaulis. Aš matau mūsų

41 [Syrokomla] 1851d; [Syrokomla] 1851e; [Syrokomla] 1851f; [Syrokomla] 1851g; [Syrokomla] 1851h; [Syrokomla] 1852b.

42 Syrokomla 1852d, 211.

43 [Syrokomla] 1851c, [5].

44 [Strykowski] 1846; [Wapowski z Rachta-mowicz] 1847–1848.

45 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2005, 120, 114–115 ir kt.

46 [Pietkiewicz] 1862, 480.

praeties ydas ir todėl noriu, kad jas žinotų visi, nes tai yra pati geriausia pamoka ateičiai. Ieškoti mūsų tėvų ydų, niekinti jas, šaipytis iš jų – tai blogai, tai nežmoniška, tačiau privalu parodyti ir blogąją, ir gerąją pusę. Lenkas neturi būti kosmopolitas, jis turi mylėti tai, kas sava⁴⁷.

2.3. „KOSMOPOLITINĖ“ DIGRESIJA. Kaip prieštarą tik ką išsakytiems žodžiams galima vadinti 1849-ųjų vasarą pradėtą naują Sirokoplės projektą – vos prieš metus Paryžiuje išleisto prancūzų istoriko, žurnalisto ir politiko Jean-Joseph-François Poujoulat (1808–1880) veikalo *Histoire de la Révolution Française (Prancūzijos revoliucijos istorija)*⁴⁸ vertimą į lenkų kalbą⁴⁹. Šio kūrinio ėmėsi savo iniciatyva ir darbą atliko labai greitai (rugpjūčio viduryje leidėjui jau pasiuntė švariai perrašytą pirmąją pirmojo tomo vertimo dalį, antrąją taip pat perrašinėjo⁵⁰, spalio viduryje jau buvo išverstas ir švariai perrašomas antrasis tomas⁵¹, cenzūros leidimas knygą spausdinti duotas 1849 m. spalio 24 d.). Maža to, Sirokoplės komentarų analizė rodo, kad Poujoulat veikalui – lyg pažeisdamas minėtąją taisyklę dirbti tik savo krašto istorijai („Odłożywszy na chwilę nasze prace literackie w rzeczach krajowych“), susidomėjo ne tiek dėl demokratines jo paties pažiūras atliepiančių prancūzų istoriko ištarmių, kiek dėl noro pačiam pažinti *tikrą* istorijos rašymą:

Obecne dzieło nie jest to kronika lecz historia – nasz autor nie opowiada, ale raczej ukazuje na fakta, jako zkadinał znajome. On bada przyczyny, zgłębia charakter, sądzi wypadki. Miłość rodzaju ludzkiego, bezstronność sądu, szeroki a światły pogląd na rzeczy, te istotne warunki historii są zaletą obecnego dzieła.

Vertimas

Šis veikalas – ne kronika, o istorija, nes mūsų autorius ne pasakoja, o veikia nurodo iš kitų šaltinių paties surinktus faktus. Jis tiria priežastis, gilina į charakterius, vertina įvykius. Meilė žmonių giminei, objektyvus vertinimas, platus ir šviesus požiūris į reiškinius – šios tokios būtinos istorijos [rašymo] sąlygos – ir yra šio veikalo privalumas⁵².

Tikrai, versdamas Poujoulat kūrinį Sirokoplė ir pats mokėsi. Pirmajam tomui parašė 13, antrajam – 18 komentarų, ir dauguma jų buvo paremti nuorodomis į kitų tyrėjų darbus. Tačiau svarbiausias šaltinis rašant komentarus buvo ne monumentalus prancūzų politiko ir istoriko Adolphe'o Thierso (1797–1877) veikalas *Histoire de la Révolution française (Prancūzijos revoliucijos istorija, t. 1–10, Paryžius, 1823–1827; pirmieji du tomai parašyti kartu su Félixu Bodinu)*, bet kitas, ne toks populiarus, šio autoriaus darbas – 1845–1846 m. Varšuvoje paskelbtas keturiomis knygomis *Histoire du Consulat et de l'Empire* vertimas į lenkų kalbą *Historia zgromadzeń prawodawczych, Konwencyi Narodowej i Dyktoryatu, Francya od 1789 do 1800 roku (Istatymų leidimo*

47 [Pietkiewicz] 1862, 483.

48 [Poujoulat] 1848.

49 [Sirokoplė] 1851a; 1851b.

50 Sirokoplė, 1849-08-16, 93r.

51 Sirokoplė, 1849-10-13, 87r.

52 [Sirokoplė] 1851a, 3, *) [Nota Tłómacza].

institucijų – Nacionalinio Konvento ir Direktorijos – istorija. Prancūzija nuo 1789 iki 1800 metų) (vertė Leonas Rogalskis)⁵³. Thierso knygos originalo Sirokomlė neturėjo savo rinkiniuose, tad galima daryti prielaidą, kad kaip visada skolinosi iš Malinovskio. Šiandien žinomame Zalučės–Bareikiškių knygų rinkinio sąrašė nematome ir Poujoulat knygos, tad ir ši į Zalučę galėjo atkelti tuo pačiu būdu. Šiaip ar taip, savo bibliotekoje Sirokomlė turėjo komentaruose dažnai naudotą prancūzų istoriko Théodose'o Burette'o (1804–1847) ir prancūzų žurnalisto Ulysse'o Ladeto (~1800–1860) veikalo *Histoire de la Révolution française: de L'Empire et de la Restauration* (Prancūzijos revoliucijos istorija: Imperija ir Restauracija, Paryžius, 1843–1844) pirmąjį tomą⁵⁴. Zalučėje buvo ir rusų kalba išleisti prancūzų ir rusų armijų generolo Antoine-Henri Jomini (Генрих Вениаминович Жомини, 1779–1869) atsiminimai *Политическая и военная жизнь Наполеона* (Politinis ir karinis Napoleono gyvenimas, Sankt Peterburgas, 1839)⁵⁵. Taigi versdamas Poujoulat veikalą Sirokomlė susipažino ir su naujaisiais Didžiosios Prancūzijos revoliucijos istorijos tyrimais, ir su egodokumentiniais šaltiniais – žinoma, tik tais, kurie buvo prieinami cenzūruojamame krašte.

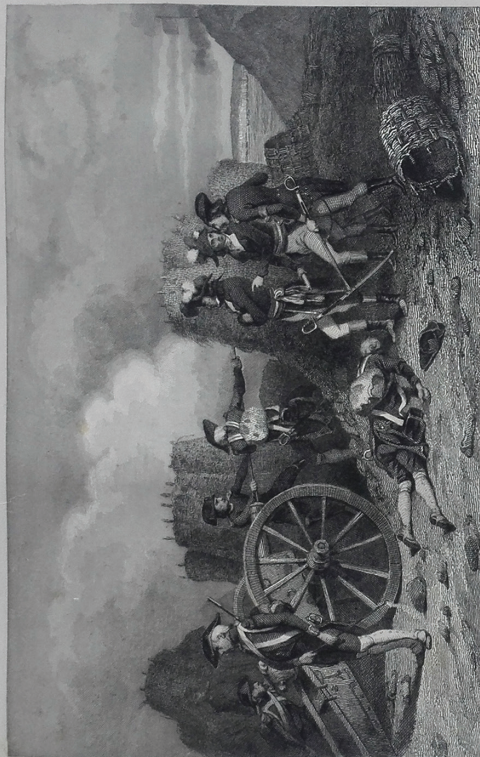
Sirokomlė-komentatorius pagal išgales stengėsi būti „rimtas“: ne tik lygino Poujoulat pateiktus faktus su minėtų knygų duomenimis, bet ir nesutiko su kai kuriais jo teiginiais, davė patarimų dėl papildymų ar tiesiog tikslino mintį⁵⁶. Štai į Poujoulat ištarbę, kad 1789 m. Prancūzija – kaip niekada anksčiau jokia kita valstybė – savo piliečiams suteikė tiek laisvių ir teisių, pasigedo lyginimo su buvusia Abiejų Tautų Respublika: „Autor tu zapomniął o sejmach w Polsce“ („Autorius čia pamiršo Lenkijos seimus“)⁵⁷. Ilgainiui Sirokomlė vis karščiau įsitraukė į diskusiją: „Przy całym szacunku dla autora nie podzielamy wszystkich jego myśli“ („Labai gerbiame autorių, bet ne su visomis jo mintimis sutinkame“)⁵⁸. Palengva dingio ir santūrumas – kad komentuota karštai, rodo ir dažni šauktukai sakinio gale. Emociniame užsimiršime buvo pasakyta ir drąsių minčių, juolab kad nuolat piršosi analogija su Lenkijos–Lietuvos valstybės likimu: „To mamy za paradox; można być zwyciężonym posiadając więcej sił i moralnych i fizycznych niż ich miał zwycięzca nawet w chwili ostatniej walki“ („Štai koks paradoksas: galima būti nugalėtam turint daugiau ir fizinių, ir moralinių jėgų, negu kad jų turėjo nugalėtojas – net ir per paskutinę savo kovą“)⁵⁹. Arba tokie žodžiai: „umierac za sprawę religji i kraju, jestto tém samém zasługiwać

53 [Thiers] 1845–1846. Šią knygą Sirokomlė turėjo savo bibliotekoje. Žr. [Renier] 1862-09-25, 84, Nr. 7. Taip pat žr. [Syrokomla] 1851a, 69, *) [Nota Tłómacza]; 84, *) [Nota Tłómacza]; 86, *) [Nota Tłómacza], **) [Nota Tłómacza]; [Syrokomla] 1851b, 157–158, *) [Nota Tłómacza] ir kt.
54 [Syrokomla] 1851a, 70, *) [Nota Tłómacza]; 203–209, *) [Nota Tłómacza (sic! šį kartą antrasis žodis rašytas iš mažosios raidės)]. Taip pat žr. [Renier] 1862-09-25, 80r, Nr. 28. Čia ir toliau straipsnyje bus naudojamas autentiškas Sirokomlės knygų rinkinio są-

rašas. Spausdintą variantą žr. Мархель 1977, 74–105.

55 [Syrokomla] 1851b, 196, *); 196–197, **). Taip pat žr. [Renier] 1862-09-25, 97, Nr. 1.
56 [Syrokomla] 1851a, 122, *) [Nota Tłómacza]; [Syrokomla] 1851b, 319–320, *) [Nota Tłómacza] ir kt.
57 [Syrokomla] 1851a, 67, *) [Nota Tłómacza].
58 [Syrokomla] 1851a, 310, *) [Nota Tłómacza].
59 [Syrokomla] 1851b, 103, *) [Nota Tłómacza (sic! šį kartą antrasis žodis rašytas iš mažosios raidės)].

2100873

Oblężenie Tulonu.

3 pav. Viena iš Vladislovo Sirokoslės išverstos ir 1851 m. Vilniuje paskelbtos Jean-Joseph-François Poujoulat (1808–1880) monografijos apie Didžiąją Prancūzijos revoliuciją iliustracijų; 20,4 × 24,5; 7,8 × 11,8. Piešė Hippolyte Bellangé (1800–1866), raižė François Théodore Ruhierre (1808–1884), Berthiau litografijos spaustuvė

na niebo“ („numirti už savo religiją ir savo kraštą yra tas pat, kaip užsitarnauti Dangų“)⁶⁰. Nors komentaruose visada stengėsi nurodyti tas Poujoulat veikalo vietas, kuriose matė autoriaus šališkumą, esmine šio kūrinio verte vadino meilę tiesai ir teisingumui („wszelako miłość prawdy i sprawiedliwości liczymy za główne cechy jego dzieła“)⁶¹. Ypač imponavo prancūzų istoriko patriotizmas ir emocionalumas: „Darujmie autorowi ten patryjotyczny, i pełen poezji wyraz“ („Atleiskime autoriui už tą patriotinį ir kupiną poezijos žodį“)⁶².

Kitaip tariant, pažvelgus į Sirokomlės komentarus *in extenso*, t. y. kaip į vientisą kūrinį, galima daryti išvadą, kad Poujoulat veikalo vertimą *kosmopolitine* Sirokomlės digresija galima vadinti tik iš dalies. Nuostabą kelia ir knygos cenzorių – Jono Vaškevičiaus (Jan Waszkiewicz, 1797–1852) ir Kajetono Pavlovskio (Kajetan Pawłowski, ~1800–po 1851) – liberalumas. Logiškas atrodo ir pastarojo nušalinimas iš cenzoriaus pareigų 1851-ųjų pradžioje – ir ne tik už šio veikalo cenzūravimą⁶³. Tačiau dar iškalbingesnės buvo kovos už laisvę ir žmonių teises deklaruojančios knygos iliustracijos (žr. 3 pav.).

2.4. „TIKSLIEJI MOKSLAI IR FANTAZIJOS VEIKALAI“. Kraševskis nepalankiai sutiko Sirokomlės idėją versti Jean-Joseph-François Poujoulat knygą – baiminosi, kad nenukentėtų lyrinė „giesmininko“ kūryba, jog nepakliūtų į leidėjų rankas, netaptų jų samdiniu („Boję się żeby nie wpaść w ręce księgarzy i nie zostać ich wyrobkiem“)⁶⁴. Sirokomlei buvo *privalu* būti tik poetu, nors jau vadinamasis Nesvyžiaus rankraštis (ir ne tik jis) rodė ir istoriko talentą. Ilgainiui ir pats tarsi patikėjo šia savo „lyrine“ misija, tačiau akivaizdu ir tai, kad nuolat tramdė potraukį vadinajamajai tikrajai istorijai. Tai matome ir iš 1850 m. Zalučėje paties Sirokomlės iniciatyva pradėto naujo darbo – *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów (Lenkijos literatūros istorija nuo pirmųjų iki mūsų laikų)*⁶⁵. Nors pradinis autoriaus sumanymas buvo tik populiariai papasakoti lenkų (ir lietuvių) literatūros istoriją, iš savo pirmtakų – Felikso Bentkowskio (*vel* Feliks Jan Bentkowski, 1781–1852), Adomo Jocherio (Adam Benedykt Jocher, 1791–1860), Mykolo Višnevskio (Michał Wiszniewski, 1794–1865), Kazimierz Władysława Wójcickio (1807–1879) ir Leslovo Lukaševičiaus (Łesław Łukaszewicz, 1809–1855) – perimant viską, kas geriausia, šio darbo struktūra buvo griežtai „istoriška“. Veikalas turėjo būti padalytas į penkias dalis, atsižvelgiant į penkias valdovų dinastijas – „penkias svarbiausias politines akimirkas“

60 [Syrokomla] 1851b, 304, *) [Nota Tłómacza].

61 [Syrokomla] 1851b, 329, *) [Nota Tłómacza].

62 [Syrokomla] 1851a, 128, *).

63 Medišauskienė 1998, 44, 88, 195. Įdomu tai, kad priešingai nei leidėjas Adomas Zavadzkiš, Sirokomlė visada tikėjo, kad Poujoulat veikalas išvys dienos šviesą: „Zdaje mi się że Cenzura może cós wyrzucić, ale całkowocie dzieła niezabroni. Autor jest

respublikaninem-rojalistą, dążenia jego są umiarkowane“ („Man atrodo, kad Cenzūra gal ką išmes, bet visiškai veikalo neuždraus. Autorius yra respublikonas rojalistas, jo siekiai nuosaikūs“). Žr. Sirokomlė 1849-10-13, 87r.

64 Citata pagal: [Pietkiewicz] 1862, 487, 1).

65 [Syrokomla] 1850a. Šio veikalo antrąją dalį žr. [Syrokomla] 1852a.

(„Pięć dynastycznych zmian panujących w Polsce, pięć główniejszych chwil politycznych”), kurios turėjo įtakos ir literatūrą kūrusiųjų protams, ir jų širdims („musiały wypiętnować swoim znakiem dzieła umysłu i serca piszących“):

- I. *Epoka Piastów*. Od Mieczysława I do wstąpienia na tron Władysława Jagiełły, czyli od 969 do 1386 – lat 424.
- II. *Epoka Jagiellonów*. Od Władysława Jagiełły do zgonu Stefana Batorego. Od 1386 do 1586 – lat 200.
- III. *Epoka Wazów*. Od Stefana Batorego do abdykacji Jana Kazimierza. Od 1586 do 1669 – lat 83.
- IV. *Epoka królów obieranych*. Od abdykacji Jana Kazimierza do abdykacji Stanisława Augusta i trzeciego rozbioru Polski od 1669 do 1795 – lat 124.
- V. *Epoka Rządów nowych*. Od rozbioru Polski do naszych czasów.

Vertimas

- I. *Piastų epocha*. Nuo Mečislovo I iki Vladislovo Jogailos įžengimo į sostą, t. y. nuo 969-ųjų iki 1386-ųjų – 424 metai.
- II. *Jogailaičių epocha*. Nuo Vladislovo Jogailos iki Stepono Batoro mirties. Nuo 1386-ųjų iki 1586-ųjų – 200 metų.
- III. *Vazų epocha*. Nuo Stepono Batoro iki Jono Kazimiero abdikacijos. Nuo 1586-ųjų iki 1669-ųjų – 83 metai.
- IV. *Rinktų karalių epocha*. Nuo Jono Kazimiero abdikacijos iki Stanislovo Augusto abdikacijos ir trečiojo Lenkijos padalijimo, nuo 1669-ųjų iki 1795-ųjų – 124 metai.
- V. *Naujosios Valdžios epocha*. Nuo Lenkijos padalijimo iki mūsų dienu⁶⁶.

Iki galo šios programos neįgyvendino – kūrinį baigė Vazų valdymo laikotarpiu, t. y. liko neparašytos ketvirtoji ir penktoji dalys, tačiau ir tai, ką parašė, ir vėl rodė istoriko pradą. Jau pratarė deklaravo, kad literatūros istorija nėra tik autorių biografijų rašymas ir jų kūrinių vertinimas. Savo darbą vadino „tautos minties istorija“ („pracę naszą uważajmy jako historję myśli w narodzie“)⁶⁷. Maža to, ketino minėtasias epochas aprašyti visai nepoetiškai, t. y. laikytis griežtos tvarkos – iš pradžių dėmesį skirti tiksliesiems („nauki ścisłe“) mokslams, o tik po to – fantazijos veikalams („dzieła imaginacji“): „W piérwszym podziale, prawodawstwo, historja, nauki matematyczne i przyrodnicze, nakoniec filologja; w drugim się pomieści religja, poezja i w ogólności wszelka nadobna literatura“ („Pirmojoje dalyje – įstatymų leidyba, istorija, matematikos ir gamtos mokslai, pagaliau – filologija; antrojoje – religija, poezija ir apskritai visa grožinė literatūra“)⁶⁸. Šio plano laikėsi, tačiau akivaizdžiai prioritetą atidavė vienam iš „tikslųjų mokslų“ – istorijai. Ir tikrai Sirokomlės darbe jos nepaprastai daug – istorinės datos, Lenkijos ir Lietuvos valdovų (sic! nėra tik Vytauto, o tai jau galėtų būti atskiro tyrimo tema) ir svarbių istorinių įvykių (kad ir Krėvos ir Liublino unijų), pačių epochų (ypač Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro

⁶⁶ [Syrokomla] 1850b, 5.

⁶⁸ [Syrokomla] 1850b, 15.

⁶⁷ [Syrokomla] 1850b, 15.

valdymo laikotarpių) ir skirtumų tarp jų analizė, apibendrinimai, apskritai gilus mąstymas. Sirokomlė nuolat pabrėžia istorijos įvykių sudėtingumą, ypač kalbėdamas apie Lenkijos ir Lietuvos uniją: „Oba ludy czując korzyść zjednoczenia, żywo go pragnęły, ale Polska wahała się piérwsza podać rękę, a Litwa lękała się o narodową niepodległość“ („Abi tautos, jausdamos susijungimo naudą, entuziastingai jo troško, bet Lenkija neapsisprendė, ar jai pirmajai reikia ištiesti ranką, o Lietuva bijojo prarasti tautos nepriklausomybę“)⁶⁹. Nuolat demonstruoja ir tyrėjo objektyvumą. Štai vertindamas Motiejaus Strijkovskio kūrybą griežtai kritikuoja jo išrutuliotą romėniškosios lietuvių kilmės teoriją, tačiau mato ir teigiamas šio istoriko ypatybes:

Metoda scholastyczna którą się Strykowski napoił w Akademii Krakowskiej, metoda nieprzebiegająca w źródłach, łatwowierna na każde świadectwo, wpłynęła także na jego pracę; wierzył że można pisać dzieje jak poemat, tylko za natchnieniem Bożem; stąd brał wolność zmysłać ile razy ścisłem badaniem nie mógł stanąć u kresu. Dzieło jego jest nieforemną kupą ważnych prawd i baśni, ciekawych wiadomości i błędnych domysłów, prozy i wierszów, czasem pięknych, czasem ledwie że znośnych. Te są wady Strykowskiego, ale należy mu wdzięczność od potomności Litwy, za zachowanie pamiątek starej wiary i starych obyczajów przedchrześcijańskich, za czerpanie z kronik które już miały zaginąć, słowem, za wszystkie wiadomości jakich udzielił, a które bez niego musiałyby zmarnieć i zostawić nas w zupełnej o naszych przodkach niewiadomości.

Vertimas

Scholastinis metodas, kuriuo Strijkovskis persiėmė Krokuvos akademijoje, metodas, kai be atrankos naudojami šaltiniai, kai patikliai žvelgiama į kiekvieną liudijimą, taip pat turėjo įtakos jo darbui. Tikėjo, kad istoriją galima rašyti kaip poemą – reikia tik dieviško įkvėpimo. Iš čia ir lengvai išsigalvodavo tai, ko negalėdavo išsiaiškinti išsamiu tyrimu. Todėl jo veikalas yra tik netvarkinga krūva svarbių tiesų ir pasakų, įdomių žinių ir klaidingų spėlionių, prozos ir eilių – kartais gražių, kartais – vos pakenčiamų. Tokios tad yra Strijkovskio ydos, tačiau jam Lietuvos palikuonys turi būti dėkingi už tai, kad išsaugojo senojo tikėjimo ir senųjų ikirikščiioniškųjų papročių atminimą; už tai, kad visa tai ėmė iš kronikų, kurias jau nepasiekė mūsų dienų, trumpai tariant, už visas tas žinias, kurias mums perdavė ir kurios be jo būtų pražuvusios, o mes būtume likę be jokios informacijos apie mūsų protėvius⁷⁰.

Kaip ir kituose savo darbuose, Sirokomlė nebuvo santūrus tik rašydamas apie jėzuitų atėjimą į Lietuvą. Šios vienuolijos programa prieštaravo Sirokomlės-demokrato pažiūroms: Žygimanto Augusto epochoje į Lietuvą ateina Reformacija, atnešdama ir pagarbą gimtajai kalbai, pačią tautą išstumdama į politinę areną („Z Zygmuntem Augustem, z reformacją, wychodzi na scenę polityczną narod“); Stepono Batoro valdymo laikais Lenkijos ir Lietuvos visuomenė įgyja riteriškumo („Batory nadaje

⁶⁹ [Sirokomla] 1850a, 135.

⁷⁰ [Sirokomla] 1850b, 130.

krajowi zwrót bardziej rycerski“), o jėzuitai neša tik blogi: „przychodzą Jezuici – z widokami nie dobra krajowego, ale dobra swojego zakonu, obywatela świata, dla których obca wszelka narodowość“ („ateina jėzuitai su savo sumanymais, tačiau ne siekdami gerovės kraštui, bet savo ordinui; pasaulio piliečiai, kuriems svetimas bet koks tautiškumas“)⁷¹.

Nors šiuo konkrečiu atveju – neigiamai vertindamas jėzuitų veiklą – Sirokomlė neišsiskiria nei iš europinio, nei iš Rusijos imperijai būdingo „antijėzuitiško naratyvo“, apskritai literatūros (raštinios) istorija pateikiama plačiame istoriniame-probleminiame kontekste. Taigi iš esmės rašyta ne tik literatūros, bet ir civilizacijos istorija.

2.5. „PRIVERSTINIŲ“ PUBLIKACIJŲ MARATONAS. Kraševskis buvo teisus – Sirokomlė pateko į leidėjų rankas. 1851-aisiais Sankt Peterburge gyvenęs knyginkas ir leidėjas Bolesławas Maurycy’jus Wolffas (1826–1883) nusprendė leisti istorijos šaltinių seriją *Dziejopisowie krajowi (Krašto istorikai)*, į kurios autorių gretas buvo įtrauktas ir Sirokomlė. Kurį laiką Wolffas dirbo Vilniuje, Glüksbergo spaustuvelyje, tad gali būti, kad kaip tik tada ir užsimezgė jų pažintis. Netgi negalima atmesiti prielaidos, kad pirminė šios serijos idėja priklauso ne Wolffui, bet pačiam Sirokomlei. Šiaip ar taip, abu dėl šio projekto tarėsi su Kraševskiu⁷². Iš viso 1854–1858 m. Wolffas išleido dvylika šios serijos tomų – penkiolika dešimties autorių kūrinių. Visi vertimai buvo iš lotynų kalbos ir chronologiškai aprėpė XVI–XVII a. Tai buvo garsių to meto politinių veikėjų ir istorikų kūriniai, atspindintys to meto Lenkijos ir Lietuvos valstybės politinį gyvenimą. Kaip tik Sirokomlė ir pradėjo šią seriją – pirmajame tome buvo spausdinti jo versti diplomato ir karvedžio Jokūbo Sobeskio (Jakub Sobieski, 1591–1646) 1621 m. žygio prieš Osmanų imperiją atsiminimai⁷³. Tačiau kaip rodo Sirokomlės parengtų šios serijos kūrinių pratarinių datos, iš pradžių ėmėsi ne Sobeskio, bet politiko, diplomato, poeto ir istoriko Lvovo arkivyskupo Jono Dimitrijaus Solikovskio (Jan Dymitr Solikowski, 1539–1603) atsiminimų, aprėpiančių 1572–1590 m. laikotarpį (pratarmė šiam kūriniui rašyta 1851 m. gegužės 16 d.)⁷⁴. Šaltinio teksto nekommentavo, tačiau parašė didelės apimties įvadinį straipsnį, kuriame išsamiai pristatė autorių ir lakoniškai – patį kūrinių, nes pastarasis nekėlė didelio entuziazmo:

Jest to raczėj książka osobistych notat autora, gdzie mówiąc o rzeczach publicznych, siebie stawiając na pierwszym planie faktów, z osobistego doczyć stronnego stanowiska na nie zapatrując, – nie czyni krytyki historycznej, nie cofa się do przyczyn, nie bada skutków, nie wdaje się w szczegóły, słowem, mniemalibyśmy, że to jest raczėj programmat do ułożenia historji, niż sama historja.

Vertimas

Ši knyga – tai veikiau asmeniniai autoriaus užrašai, kuriuose kalbėdamas apie visuomeninius reikalus save patį stato pirmame įvykių plane ir juos vertina iš asmeninės

71 [Syrokomla] 1850a, 392.

72 Kiślak 2009, 302.

73 [Syrokomla] 1854b.

74 [Syrokomla] 1855b.

gana šališkos pozicijos; nėra istorinės kritikos, nesvarsto apie priežastis, netiria pasekmių, nesigilina į smulkmenas, trumpai tarant, manytume, kad tai veikiau programa istorijai parašyti, o ne pati istorija⁷⁵.

Taigi XVI a. istorikui Sirokomlė taikė savo XIX a. istorikui keliamus reikalavimus. Akivaizdu, kad ir šį kartą rašė apie tai, kas rūpėjo ir jam pačiam. Patiko tik paprastas, „šaltas“ („zimny“) šio XVII a. istoriko stilius – poetinę digresiją rado vos kartą („raz się tylko podnosi do poetycznej wysokości“)⁷⁶. Bet tokių nuošalių jo paties vadina muosiuose rimtuosiuose tekstuose – nepalyginamai daugiau.

1851 m. liepos 1 d. Sirokomlė rašė pratarinę dar vienam šios istorinių šaltinių serijos kūriniui – plačiau nežinomo Leonardo Goreckio (Leonard Gorecki, ~1530–po 1582) darbui apie 1574 m. Valakijos karą su turkais⁷⁷ (žr. 4 pav.). Apie šį istoriką duomenų beveik neturėjo. Iš nedidelio kūrinių buvo sunku susidaryti išsamesnį vaizdą apie autoriaus talentą, tačiau vertėjui patiko ir mūšių aprašymai, ir asmenų charakteristikos. Apgailestavo, kad dingę kiti Goreckio darbai: „Ale dzisiaj, kiedyśmy się nauczyli więcéj szanować świętą po przodkach puściznę, kto wie, może Gorecki, jak niedawno Wapowski, jakim szczęśliwym trafem da się odzyskać dla potomności“ („Tačiau dabar, kai mes išmokome daugiau gerbti šventą mūsų protėvių palikimą, kas žino, gal Goreckio [kūrinius] kokio nors atsitiktinumo dėka – panašiai kaip neseniai Vapovskio [kroniką] pavyks atrasti ateities kartoms“)⁷⁸. Kitaip nei Solikovskio kūrinių, šį kiek pakomentavo, tačiau šeši nedideli priedašai (daugiausia geografinių vietų patikslinimas) nė iš tolo nepriminė Poujoulat veikalo komentarų.

To paties mėnesio pabaigoje, liepos 29-ąją, Sirokomlė rašė pratarinę jau trečiam iš eilės jo išverstam istorijos šaltiniui – istoriko ir teologo Jono Lasickio (Jan Lasicki *vel* Johannes Lasitii *vel* Lasicius, 1534–1602) darbui apie 1573 m. Lenkijos Karūnos kariuomenės kovas su Turkija Valakijoje⁷⁹. Sirokomlei ne tiek imponavo nedidukas kūrinytis, kiek paties autoriaus gyvenimas, glaudžiai susijęs su Reformacijos principais (kaip ir Goreckis, Lasickis buvo kalvinas): „W obec wielkiej sławy, jaką Łasicki u współczesnych posiadał, a jakiej my potomni odmówić mu nie możemy, jakże dziwnie wygląda rozumne oblicze Łasickiego, na którym widzimy cierpienie ubóstwa, zapal religijny i rys służebnej zależności, skutek skromnego zawodu domowego nauczyciela“ („Nepaisant didelės šlovės, koks nepaprastai išmintingas atrodo Lasickio charakteris – matome ir kančias dėl skurdo, ir religinį užsidegimą, ir tarnybines priklausomybę – kuklios namų mokytojo profesijos išdavą“)⁸⁰.

Lasickio kūrinių Sirokomlė taip ir nepakomentavo, nors tai deklaravo net knygos antraštėje. Sutarties su leidėju spiriamas skubėjo – tai rodo ir ketvirtojo šaltinio – minėtųjų Jokūbo Sobeskio atsiminimų pratarinės data – 1851 m. liepos 31-oji. Vadinasi, rašyta praėjus vos porai dienų, kai buvo baigtas Lasickio veikalo vertimas (sic!). Tačiau Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Sobeskio (*vel* Jonas

75 Syrokomla 1855a, XVIII.

76 Syrokomla 1855a, XVIII.

77 [Syrokomla] 1855e.

78 Syrokomla 1855h, V.

79 [Syrokomla] 1855c.

80 Syrokomla 1855f, [V]–VI.

Gorecki L. Opisanie wojny Iwona ... z Selimem II. Ineb. Lipskum 1851. 561
Zmiesz. 1853
a. 42. Karta Polska na wojnie przed wojnami między nią, a Turcją -
a. 43. -
ici od tego potężnego, wielobokowego i nieporównanego wojny.
Turcy bowiem najpierw widząc, że wojnę wojny Wotaryjans, a
potem Pokucie na które Polacy w Wotaryjana, a do ostatku
waleryli, mają, otworze wrota sta się ich niepowodnie na Pol-
ske.
Pokojuie (Pokucie były pomiędzy ruskami Smiutrem i Prutem, pomiędzy
Pokojuie kamie niem. a niemca, Halickim, na ostatkiem or naprzeciw
Pokojuie Zuphany wprawdzie do Dniestru).
Kasami Turcy przyjele u siebie na obywatel wity i Turcom
pod jakimżeśi powodem powraca pomiędzy urado-
miskami domowe nie naski, aby tam tamiej zwyciężył
w lud, i natorij nień swej jawnosc. Ojswie nasi pamię
tego, jako czynili ze Greycy, na naszy jest pamię
w się dziato na Węgry, a teraz w Wotaryjanie Polska
nie ma ogotowana, jest na wielkiej potrzebnej obrony; nić
na jej pomoc nie przyjdzie; Wład tytuł mierzęd pomiędzy
Dmitry Chryscianiskimi, ku wielkiej radości Młakometa-
nie, Polska sama je na wytrzymywata Turcki i Satarcki
w podaj. Wład najciem Polaki niemato przemysłowe Tur-
cy, aby snadniej mogli na cato skemj zwolnić swy
wojenny wyz; gdyż sta Władnickij warunku trudno im
przez Austryę dostać się w srodek Niemiec. Wład tego
Kasami Seli- po wzięciu Wotaryjany Seliń wreszcie 7. styczniem: w-
ma 1574 marci przeniecie ostaty lata po wstąpieniu na tron w
roku Chry: 1574 dnia 15 grudnia. Po Seliem najosterny
syn ze ródem Murat, sta obawy Basow 74 takim pospie-
= chem

4 pav. Vladislavo Sirokomlės išversto Leonardo Goreckio veikalas „Opisanie wojny Iwona hospodara wołoskiego z Selimem II cesarzem tureckim, toczonėj w roku 1574 („Valakijos kunigaikščio Ivono karo su Turkijos imperatoriumi Selimu II aprašymas“, Sankt Peterburgas–Mogiliavas, 1855) rankraščio fragmentas. Sirokomlės autografas. 1851 m.; 36,1 × 22,1; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 34, 5r

III Sobeskis, 1629–1696) tėvo Jokūbo Sobeskio gyvenimą aprašė išsamiai – tiek viešą, tiek privatų, tiek literatūrinį. Neslėpė, kad daug duomenų pasisėmė iš dar 1833-iaisais istoriko Edwardo Raczyńskiego (1786–1845) paskelbtos knygos – Sobeskio kelionių po Vakarų Europą 1607–1613 ir 1638 m. aprašymo⁸¹. Sirokomlės pasakojimas čia gana solidus, tačiau ir kiek nuobodokas, nes piktnaudžiauta net ir smulkiaisiais faktais. Visai kitokia šio rašinio pabaiga. Autorius kaip tikras istorikas samprotauja apie tėvo ir sūnaus Sobeskių vaidmenį istorijoje. Turint galvoje Jono Sobeskio kultą, Sirokomlės išvada netikėta: „Ojciec i syn działali w odmiennych sferach, ale Jakób na swém skromném senatorskiém krześle, pożyteczniej usłużył nie-raz krajowi, niż Jan na tronie. Ojciec był większym od syna!“ („Tėvas ir sūnus veikė skirtingose sferose, bet Jokūbas savo kuklijoje senatoriaus kėdėje ne kartą naudingiau pasitarnavo kraštui negu Jonas, sėdėdamas soste. Tėvas buvo didesnis už sūnų!“)⁸². Taigi Sirokomlei imponavo ne karys ir pergalės prieš turkus didvyris Jonas, valstybės sostą pelnęs didelėmis intrigomis, bet ramus ir išmintingas Jokūbas, kuris „swój brak wojennego ducha, hojnie okupił dziełami wielkiego rozumu i serca“ („savo karinės dvasios stygių dosniai atpirko didelio proto ir didelės širdies darbais“)⁸³. Geros nuomonės buvo ir apie pačius atsiminimus – ne kaip priekaištas, o kaip privalumas nuskambėjo vertėjo žodžiai, kad Jokūbas Sobeskis juos rašė ne kaip metraštininkas, bet kaip *istorikas* („uważał swój przedmiot raczej jako historyk, niż kronikarz“)⁸⁴. Todėl esą ir buvo praleistos kai kurios svarbios smulkmenos. Ir čia Sirokomlė Sobeskiui mieliai „padeda“ – knygos gale pateikia penkiolika trumpų komentarų („Noty dodane przez Tłómacza“)⁸⁵. Minėjau, kad kaip tik šį šaltinį Wolffas pasirinko skelbti kaip pirmąjį serijos *Dziejopisowie krajowi* tomelį – priešingai nei Sirokomlei, leidėjui ir komersantui buvo naudingesnis populiariojo Jono Sobeskio vardas.

Paskutinis Sirokomlės verstas šios leidybinės serijos kūrinys (pratarmė rašyta 1857 m. vasario 17 d.) – politiko, filosofo ir istoriko (vadinamo lenkiškuoju Tacitu) Andriejaus Maksimilijono Fredro (Jędrzej *vel* Andrzej Maksymilian Fredro, ~1620–1679) veikalas *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyszem królem polskim a potem francuzkim* (*Lenkijos tautos istorija valdant Henrikui Valua, Lenkijos, o paskui Prancūzijos karaliui*)⁸⁶. Fredras – spalvingiausias šioje serijoje Sirokomlės skelbtas autorius, tačiau vertėjui, atrodo, buvo menkai žinoma tiek asmeninė, tiek kūrybinė jo biografija. Ir vis dėlto įvedamasis šios publikacijos tekstas įdomus, nes Sirokomlė čia kaip niekada anksčiau pasireiškia ir kaip istoriografijos istorikas – vertina ne tik kūrinio turinį, bet ir mėgina apčiuopti Fredro istorijos rašymo mechanizmą. Ypač pabrėžia šio istoriko objektyvumą, t. y. nenorą pateikti vienpusį įvykių vertinimą, duoti vienareikšmį atsakymą („ale strzeże się ostatecznie wyrokować“)⁸⁷. Sirokomlei imponuoja ir Fredro noras palikti ateities kartoms kuo daugiau savo epochos liudijimų – to meto veikėjų ištarmių, laiškų, kalbų: jis nori perduoti savo palikuonims „ne tik

81 Syrokomla 1854k, II, *). Taip pat žr. [Raczyński] 1833.

82 Syrokomla 1854k, XXII.

83 Syrokomla 1854k, XXII.

84 [Syrokomla] 1854i, [I].

85 [Syrokomla] 1854i.

86 [Syrokomla] 1855d.

87 Syrokomla 1855g, IV.

jausmus, bet net ir (jeigu galima taip pasakyti) – tų asmenų ar tų grupuočių, apie kurias jis kalba, jausmų, minčių, sumanymų koloritą“ („aby przekazać potomnym nie tylko uczucia, ale nawet [że tak się wyrazimy] koloryt uczuć, myśli, widoków tych osób lub stronnictw, o których mówi“)⁸⁸. Tokią Fredro rašymo maniera vadina taiklia ir sako, kad šis turįs ir istoriko pareigos jausmą, ir rašytojo taktą. Vis dėlto pabaigoje šį autorių įvertina kaip „istoriką-moralistą“, o jo knygą – kaip samprotavimą, o ne kaip aprašymą („Zresztą Fredro jest historykiem-moralistą, a jego książka bardziej dziełem rozumowaném, niż opisowém“)⁸⁹. Galbūt kaip tik dėl to gana didelės apimties kūriniui Sirokomlė parašė tik penkis komentarus.

Taigi Sirokomlė vos per metus išvertė, pristatė ir pakomentavo penkis istorinius šaltinius, t. y. trečdalį visos serijos⁹⁰. Svarbu minėti ir tai, kad Zalučės literatas čia stojo į vieną gretą (ir net lyderiavo) su kitais šios serijos vertėjais ir rengėjais – minėtoju rašytoju ir bibliografu Jocheriu, rašytoju ir pedagogu Michału Gliszczyńskiu (1814–1874), literatu, istoriku ir teisininku Vladimiru Spasovičumi (Włodzimierz Spasowicz, 1829–1906), taip pat su autoritetingiausiu šio projekto dalyviu – Balinskiu. Stebina ne tik darbo intensyvumas, bet ir aukšta didžiosios dalies įvedamųjų dalių kokybė. Kaip minėta, čia pirmą kartą Sirokomlė prisistatė ir kaip istoriografijos istorikas.

2.6. „PRANCŪZO SVAIČIOJIMAI“. 1850-aisiais Vilniaus leidėjas Teofilis Glüksbergas (*vel* Krystian Teofil Glüksberg, 1796–1876) įsigijo tritomį nežinomo autoriaus į lenkų kalbą išverstos prancūzų istoriko Gabriel-François Coyer (*vel* Abbé Coyer, 1707–1782) studijos *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne (Lenkijos karaliaus Jono Sobieskio istorija, 1–3, Amsterdamas, 1761)* rankraščių (ankstesnio savininko pavardė nebuvo atskleista)⁹¹. Pirmoji knygos laida pasirodė 1851-aisiais (cenzoriaus Kajetono Pavlovskio leidimas spaudai duotas 1850 m. gruodžio 14 d.)⁹², antroji – jau po metų,

⁸⁸ Sirokomla 1855g, IV.

⁸⁹ Sirokomla 1855g, V.

⁹⁰ Nė viena ši knyga nėra fiksuota gydytojo, bibliotekininko bei visuomenės veikėjo Aniceto Renjė (Anicety Renier *vel* Renjer *vel* Regnier, 1804–1877) sudarytame Bareikiškių bibliotekos knygų kataloge. Žr. Renier 1862-09-25. Tikriausiai paties Sirokomlės rašytas, verstas ar komentuotas knygas šeima pasiliko sau, nes Renjė katalogas – bent jau taip spėja tyrėjai, buvo skirtas galimiems pirkėjams. Ir tikrai, dalį knygų iš šio sąrašo – iš viso 209 pozicijas, atsirinko (nupirko?) VSM biblioteka. Žr. [Anonimas] 1862. Verta minėti ir tai, kad archyviniai duomenys rodo, jog sudaryti šį katalogą Renjė padėjo plačiau nežinomas Juozapas Laurinavičius (Józef Ławrynowicz), už tai gavo ir atlygį. Žr. [Renjė, Snarskis, Oskerka] 1862-09-29, 258r.

⁹¹ Šiuo metu šis rankraštis saugomas Vrocla-

vo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów), sign. 1375/I-III. Pirmajame rankraščio tome yra įrašas: „Historya Króla Jana Sobieskiego. przez JM Pannę Wizytę Mrozowicką tłumaczone.“ Žr. [Coyer] [po 1761] 1, [3]. Žodžiai „przez JM Pannę Wizytę Mrozowicką tłumaczone“ užrašyti juodu rašalu ir kita ranka. Taigi tikėtina, kad Coyer kūrinių vertė ne vyras, o moteris – vienuolė vizitė.

⁹² [Coyer] 1851. Šio cenzoriaus liberalumas matomas ir Coyer knygoje. Štai Pavlovskiu visai neužkliuvo leidėjo komentaras, kuriame buvo ir tokie žodžiai: „przygotowali stopniowy upadek, swęj ojczyzny, tak niegdyś sławnęj i obszernęj“ („paren-gė laipsnišką nuosmukį savo tėvynės – kadaise tokios šlovingos ir didelės“). Žr. [Coyer] 1851, 20, (2).

1852-aisiais⁹³. Kaip tik pastarojoje, antraštiniame knygos lape, buvo nurodyta ir Sirokomlės pavardė: „Kilku uwagami objaśnił i uzupełnił Władysław Syrokomla“ („Keliomis pastabomis paaiškino ir papildė Vladislovas Sirokomlė“)⁹⁴. To meto epistolika neduoda atsakymo į klausimą, kodėl bendradarbiauti nebuvo pakviestas iš karto. Akivaizdu tik tai, kad vos keturių trumpų raidėmis „N. W“, t. y. „Nota Wydawcy“ („Leidėjo pastaba“), pasirašytų komentarų (trijų – pirmajam ir vieno – antrajam tomui) autorius buvo kitas asmuo (komentarai identiški abiejose laidose). Tačiau šiuo atveju įdomus antrajai knygos laidai skirtas aštuoniolikos puslapių apimties Sirokomlės rašinys „Słówko o historii Jana Sobieskiego przez X[iędza] Coyer“ („Žodelis apie k[unigo] Coyer parašytą Jono Sobeskio istoriją“), kuri galima drąsiai vadinti ir šios knygos recenzija⁹⁵. Kaip ir dera recenzentui, Sirokomlė prancūzų istoriko darbe matė ir teigiamų, ir neigiamų dalykų: autorių gyrė už naujų archyvinių šaltinių naudojimą ir gana gerą lotynų kalba rašytos Lenkijos ir Lietuvos valstybės istoriografijos išmanymą, tačiau rado ir neteisingai pateiktų ar interpretuotų faktų. Nuogaštavo, kad skaitytojas „prancūzo svaichiojimų nepalaikytų tiesa“ („brendi Francuza nie wziął za prawdę“)⁹⁶, todėl gerokai „taisé“ Coyer tekstą. Ir darė tai remdamasis tiek Lietuvos Statutais ir Seimų konstitucijomis, tiek kitų istorikų darbais. Be minėtojo Jokūbo Sobeskio kūrinio⁹⁷, argumentacijai pasitelkė Andriejaus Chrizostomo Zaluskio (Andrzej Chryzostom Załuski, 1650–1711) veikalą *Epistolae historico-familiares (Istoriniai laišakai artimiesiems vel Istoriniai familiarieji laišakai, 1–3, Branevas, 1709–1711)* ir diplomato bei istoriko Martyno Kromerio (Martinus Cromerus vel Marcin Kromer, 1512–1589) knygą *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX (XXX knygų apie lenkų kilmę ir žygius, Kelnas, 1589)*. Pasak Sirokomlės, didžiausia Coyer veikalo bėda – ne pavienės klaidos, o esmės nesuvokimas – nors turėjo ir istoriko žvilgsnį, ir intuciją, ir taktą, „netinkamai suprato mūsų konstitucinę, katalikišką, veiklią visuomenę“ („nie-trafnie spoglądał na naszą kastytucyjną, Katolicką, ruchawą, społeczność“)⁹⁸. Kitaip tariant, joks svetimšalis negali perprasti šio krašto dvasios, įsijausti į moralinį krašto gyvenimą, taigi ir negali deramai parašyti Lenkijos ir Lietuvos istorijos:

Książka jego odpowiada nazwisku historyi, o tyle, o ile historja pewnego kraju napisana przez cudzoziemca, może być światłym i bezstronnym sędzią społeczności, z którą autor nie podzielał przekonañ, nadzieji, obawy, chleba, powietrza – słowem, tego wszystkiego, co stanowi fizyczne i moralne życie narodu.

⁹³ [Coyer] 1852.

⁹⁴ [Coyer] 1852 [antraštinis lapas].

⁹⁵ Syrokomla 1852c. LMAVB (sign. 519388/1–2) yra saugomas Coyer veikalo lenkų kalba egzempliorius, kadaise buvęs gydytojo ir istoriko Józefo Bielińskiego (1848–1926) rinkiniuose. Tai pirmoji, 1851-ųjų, laida. Kaip tik šiame egzemplioriuje, antrojo tomo gale, ir įrištas minėtasis Sirokomlės rašinys. Tačiau šio teksto nėra LMAVB saugomame 1852 m. laidos egzemplioriuje, nors

antraštinis lapas rodytų, kad jo vieta kaip tik ten, t. y. ne pirmoje, o antroje knygos laidoje. Žr. LMAVB: 519389. Tik LNMMB saugomame egzemplioriuje Sirokomlės rašinys yra ten, kur ir turėtų būti, t. y. antrajame antrosios knygos laidos tome. Žr. LNMMB: B lenk. 10/852.

⁹⁶ Syrokomla 1852c, 6.

⁹⁷ [Syrokomla] 1854a.

⁹⁸ Syrokomla 1852c, 17.

Vertimas

Jo knyga atitinka istorijos vardą tiek, kiek svetimšalio parašyta tam tikro krašto istorija gali būti šviesiu ir nešališku teisėju visuomenės, su kuria autorius nėra susijęs nei įsitikinimais, nei viltimis, nei baimėmis, nei duona, nei oru – kitaip tariant visu tuo, kas sudaro fizinį ir moralinį tautos gyvenimą⁹⁹.

Tikriausiai kaip tik dėl šios priežasties ir kaip tik tuo pat metu Sirokomlės žvilgsnis nukrypo į vietos istoriką – minėtąjį Kromerį.

2.7. SAVARANKIŠKAS PASIRINKIMAS. Martyno Kromerio knygos *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo* (*Dvi knygos apie Lenkijos Karalystės būklę, gyventojus, papročius, įstaigas ir visuomeninius reikalus*, Kelnas, 1577) vertimas į lenkų kalbą – baigiamasis ir reikšmingiausias Sirokomlės-istoriko Zalučės periodo darbas¹⁰⁰ (žr. 5 pav.). Šį kartą ir kūrinių, ir leidėją rinkosi pats. 1851 m. liepą Adomui Zavadzkiui rašė:

Ja prawie jestem chory; nad kronikami, nad literaturą, nad Rymami siedząc od 10 z rana do 12 w nocy walczę z cierpieniami piersi i kolumny pacierzowej, które chciałyby mię obalić w łóżko. Ale to się nieuda, kroniki lecą piorunem, literatury dzieje dosyć sporo, a dla Pana gotuję Tomik Bielskiego (Joac3) poezyi, oraz chcę przelożyć pismo Kromera de situ Polonia. Jestto niewielkie pismo w dwóch częściach, żywo napisany podręcznik tyżący się rzeczy dawnej Polski, dziś jefzzcze¹⁰¹ mogacy¹⁰² dobrze oswoić młodzież naszą z położeniem, obyczajami, darami przyrody itd. dawnej Polski. Przoszę spytać P. Malin. czy pochwała zamiar przelożenia tego pisemka, oraz odesłać mu dołączony pakiet zawierający kroniki.

Vertimas

Aš beveik sergu. Nuo dešimtos ryto iki dvyliktos nakties sėdėdamas prie kronikų, prie literatūros, prie Rimų, kovoju su krūtinės ir stuburo skausmu, kuris mane norėtų nuversti į lovą. Tačiau to padaryti nepavyks, nes kronikos lekia pas mane žaibo greičiu, literatūros istorijos [t. y. veikalo *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów*. Žr. šio leidinio p. 21 – R. G.] irgi labai daug, o Tamstai rengiu Belskio (Joakimo) [t. y. istoriko ir poeto Joakimo Belskio (Joachim Bielski *vel* Joachim Volscius Bilscius, ~1540–1599) – R. G.] poezijos tomelį ir noriu išversti Kromerio *De situ Polonia*. Tai nedidelis kūrinys, dviejų dalių, gyvai parašytas vadovėlis apie senąją Lenkiją, kuris dar ir šiandien gali supažindinti mūsų jaunimą su senosios Lenkijos geografija, papročiais, gamtos turtais ir t. t. Prašau paklausti P[ono] Malin[ovskio], ar pritaria ketinimui išversti tą darbelį ir perduoti jam čia pridedamą paketą su kronikomis¹⁰³.

⁹⁹ Syrokomla 1852c, 5.

¹⁰⁰ [Syrokomla] 1853c.

¹⁰¹ Raidė f taisyta?

¹⁰² Sic! Norėta parašyti *mogący*?

¹⁰³ Sirokomlė 1851-07-03, 2r.

powiemy), gdyż w tedy nietylko ziemskie ale i
 wosytkie inne sądy o sacheckie są wzwiazaniem.
~~W każdym wojewodstwie są pewne miasta~~
~~w których są sądy sacheckie i w których są ziemskie~~
~~okoliczne sacheckie; powołany jest do sądu ziemskiego od~~
 wstąpienia jego sądownictwa, ni kogo ni wotno, słyba
 że nie (ktwi sem) opiera ^{inny} ziemnie ~~inny~~ ~~prawa~~
~~prawy~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~ ~~prawa~~
 niemwie. ~~Przed sądem~~ ~~Przed sądem~~ ~~Przed sądem~~ ~~Przed sądem~~
 niemwie porządek jest przed sąd wstąpienia słyba
 o granice, o sędzię i sędzię poddanych, o
 rebojstwo lub xranienie albo jeści inżem niepaś
 Kupteńskiem ^{prawem} ^{obrony} ^{obrony} ^{obrony} ^{obrony} ^{obrony} ^{obrony} ^{obrony}
 Teraz miastka w których są sądy ziemskie odpra-
 wują: w wojewodstwie Krukowskiem, zamek
 Krukowski, Prusów, Kieży, Seliw, Biecer, Biechów,
 w którym są sądy ziemskie Sądzieckiej; w Par-
 nanijskiem, Parnani, Kestyni, Wschowa; w Sando-
 mierskiem, Sandomierz, Radom, Opoczyn, Wi-
 ślica, Pielana; w Kujawskiem, Kallisz, Gniezno,
 Pyzdry, Kamin, Kępa, Nakłaj; w sieradzkiem,
 Sieradz, Siedlisk, Piotkowo, Radom, oraz Wicłun
 i wstępnów; w Legijskiem, Legnica, Borezów
 i Ostrowa; w Brzeskiem, Brzesk, Krasowice,
 Powate i Pordocz; w Kujawskiem, miasto Se-
 gze imienia i Bydgoszcz oraz Dobryń, Lipin
 i Rypan; w Ruskkiem, Lwów, Dżemnyń, Sanok,
 Chotin; w Podolskiem, Kamieniec i Trybowlun;

Martyna 17-
dane 1818

5 pav. Martyno Kromerio knygos De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX (XXX knygu apie lenku kilme ir žygius, Kelnas, 1589) vertimo į lenku kalbą fragmentas. Vladislavo Sirokumlės autografas. 1851 vel 1852 m.; 36,1 × 22,1; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 34, 1r

Sirokomlė Kromerio veikalą išvertė, pakomentavo ir papildė įvadinio rašiniu vos per metus: cenzoriaus ir būsimo kolegos VSM ir VLAK Pavelo Kukolniko (Павел Васильевич Кукольник, 1795–1884) leidimas spaudai duotas 1852 m. liepos 30 d. Knygą dedikavo taip pat būsimam VSM ir VLAK grupės nariui ir jos lyderiui Eustachijui Tiškevičiui (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873): „Jaśnie Wielmożnemu || EUSTACHEMU HRABIEMU || TYSZKIEWICZOWI, || w dowodzie swój czci i życzliwości || składa || Wł. SYROKOMLA“ („Šviesiausiajam Ponui GRAFUI EUSTACHIJUI TIŠKEVIČIUI kaip įrodymą savo pagarbos ir palankumo skiria VL[ADISLOVAS] SIROKOMLĖ“)¹⁰⁴. Akivaizdu, kad šios dedikacijos objektas buvo pasirinktas neatsitiktinai – Sirokomlė matė analogą tarp Kromerio ir Tiškevičiaus – abu buvo ne tik kabinetiniai, bet ir vieši, visuomeniški, pilietiški istorikai: „Kromer mąż uczony, wymówny, znający stosunki i potrzeby kraju, kochany od Monarchy i przedniejszych mężów Stanu, nie mógł zagrzebać się w ciszy swojego ustronia i służyć ziomkom jeno piórem“ („Kromeris, mokytas vyras, iškalbus, turintis gausių ryšių ir žinantis krašto poreikius, mylimas Monarcho ir svarbiausių Valstybės vyrų, negalėjo užsida-ryti savo nuošalės tyloje ir tarnauti savo tautiečiams tik plunksna“)¹⁰⁵. Taigi 1852-uosius galima ir vadinti oficialia Sirokomlės ir Tiškevičiaus pažinties data. Knygos įvadiniam tekste ir komentaruose matome dar ir kitų VSM ir VLAK atstovų – Malinovskio ir Balinskio – vardus, taigi ir kolegišką jų pagalbą. Vadinasi, Kromerio veikalo publikavimas iš dalies yra komandinis darbas, juolab kad ir leidėjas Zavadz-kis priklausė šiam istorikų-muziejininkų sambūriui. Solidus, net keturiasdešimt dvie-jų puslapių apimties, ir įvedamasis spalio 18 d. Vilniuje rašytas (sic! pratarmė datuo-ta vėliau, negu duotas leidimas knygos spausdinimui?) Sirokomlės straipsnis „Ży-ciorys Marcina Kromera“ („Martyno Kromerio biografija“)¹⁰⁶. Trys dešimtys šio ra-šinio išnašų rodo, kad Sirokomlė rėmėsi ne tik Balinskio ir Malinovskio, ne tik mi-nėtųjų Višnevskio, Jocherio darbais, bet ir Jonu Dlugošu (Jan Długosz *vel* Joannes *vel* Johannes Longinus *vel* Długosius, 1415–1480), Kasparu Neseckiu (Kasper Nie-siecki, 1682–1744), Gottfriedu Lengnichu (1689–1774), Eduardu Račinskiu (Edward Raczyński, 1786–1845), Józefu Muczkowskiu (1795–1858), Dominyku Šulcu (Dominik Szulc, 1797–1860)¹⁰⁷. Plačiai naudojo ir pirminius šaltinius, daugiausia iš asmeninių Malinovskio ir Balinskio bibliotekų. Šiuos dokumentus, kaip ir padėkas kolegoms, vardijo skrupulingai. Šiandien tai ir dar viena galimybė rekonstruoti Balinskio ir Malinovskio sukauptus rankraščių rinkinius. Štai kad ir toks prierašas: „Mowę tę Kromera, i kilka innych które tu przytoczymy listów, ze współczesnego rękopismu łaskawie udzielił nam P. Mikołaj MALINOWSKI“ („Šią Kromerio kalbą ir keletą kitų laiškų, kuriuos čia pateikiame iš tų laikų rankraščio, mums maloniai suteikė P[onas]

104 Syrokomla 1853e, [V].

105 Syrokomla 1853e, XX.

106 Syrokomla 1853e.

107 Dauguma šių autorių knygų fiksuota

Renjė sudarytame Bareikiškių bibliotekos knygų kataloge. Žr. Renier 1862-09-25, 81v, Nr. 15; 88v, Nr. 40; 89r, Nr. 10; 90r, Nr. 14; 91v, Nr. 3; 93v, Nr. 64; 96v, Nr. 10.

Mikalojus MALINOVSKIS“)¹⁰⁸. Arba toks: „Ten list Kromera, wespół z trzema innemi w oryginalne, znajduje się u P. Michała Balińskiego, pełnego zasług autora Starożytnéj Polski, Historji Wilna, i innych dzieł ważnych“ („Tas Kromerio laiškas kartu su kitais trimis originalais yra pas P[oną] Mykolą Balinskį, labai nusipelnusių veikalų *Starożytna Polska, Historja [miasta] Wilna [Vilniaus miesto istorija]* ir kitų svarbių darbų autorių“)¹⁰⁹. Ir tokių nuorodų apstu¹¹⁰.

Kromerio tekstą Sirokomlė komentavo preciziškai – trisdešimt aštuoniuose komentaruose tikslino datas, geografines vietas, taisė net originalo kalbą. Ypač daug kritikos sulaukė Kromerio pateikta heraldinė informacija. Sirokomlei, aršiam aristokratijos kritikui, knygos autoriaus didžiavimasis herbais ir kilme, juolab kad šis nebuvo prigimtinis bajoras, ne tiek atgrasi, kiek juokinga: „Darujmy znakomitemu zkądinąd mężowi słabość do herbów, któremi chciał pokryć swe poczwiwe pochodzenie z ludu“ („Atleiskime šiam kad ir garsiam vyrui jo silpnybę herbams, kuriais norėjo paslėpti savo garbingą kilmę iš liaudies“)¹¹¹. Kitaip tariant, svarbūs ne tik Kromerio knygoje pateikti Lenkijos ir Lietuvos istorijos faktai, bet ir galimybė „per Kromerį“ išsakyti savo mintis. Čia ir vėl Sirokomlę matome ne tik istoriką, svarstantį apie pagrindinius istorijos rašymo principus – objektyvumą, epochos dvasios išmanymą, apie tiesos ir doros principus („historyk musi być sędzią spraw które opisuje, – bogdajby jeno sąd ten był wolen od stronnicych namiętności i namiętnostek, ugruntowany na dobrej znajomości ducha opisywanej epoki, i oparty na podstawach Prawdy i Cnoty“)¹¹², bet ir *istoriografijos istoriką*, juolab kad Kromeris inspiruoja ir platesnę svarstymą apie istorijos ir istoriko darbo svarbą. Valstybės parama, palaikymas ir Kromerio darbų įvertinimas, taigi ir „istorijos turėjimo“ svarbos supratimas, jam yra vienas gražiausių Lenkijos ir Lietuvos valstybės istorijos epizodų: „czy można wystąpić w piękniejszém świetle, jak wystąpili ówocześni Polacy, głośno i uroczyście wyznający: że napisanie xięgi krajowych dziejów, liczą jako zasługę obywatelską, za którą od całej społecznej rodziny, autorowi podziękowanie należy“ („ar galima pasirodyti gražesneje šviesoje kaip kad pasirodė tuomečiai lenkai, kurie garsiai ir iškilmingai pareiškė, jog krašto istorijos knygų rašymas yra pilietinis nuopelnas, už kurį autoriui priklauso visos visuomeninės šeimos padėka“)¹¹³. Šio fakto įkvėptas tik kartą (sic!) šios knygos puslapiuose Sirokomlė leidžia sau būti ne tik „lengvesniam“, bet ir empatiškam. Turiu galvoje paskutinius įvedamojo straipsnio žodžius: „Cześć zasłużonym! cześć oceniającym zasługę!“ („Garbė nusipelnusiems! Garbė vertinantiems nuopelnus!“)¹¹⁴.

VSM ir VLAK susikūrimo išvakarėse toks istoriko darbo ir apskritai istorijos tyrimų ir jų sklaidos sureikšminimas – iškalbingas. Maža to, Kromerio knyga rodo, kad ir pats Sirokomlė vis sparčiau ėjo, o tiksliau, – *turėjo noro eiti* „rimtosios“ istorijos link.

¹⁰⁸ Syrokomla 1853e, XV, *).

¹⁰⁹ Syrokomla 1853e, XXIII, *).

¹¹⁰ Syrokomla 1853e, XVII, *); XIX, **); XXVI, *); XXXV, *) ir kt.

¹¹¹ [Syrokomla] 1853c, 60, (1).

¹¹² Syrokomla 1853e, XXXII, *).

¹¹³ Syrokomla 1853e, XLV–XLVI.

¹¹⁴ Syrokomla 1853e, XLVIII, *).

3. BAREIKIŠKIŲ REZIDENCIJA IR VILNIAUS MUZIEJUS.

3.1. ZALUČĖS ĮSTORINIMAS. Bareikiškių–Vilniaus laikotarpį Sirokomlė-istorikas inauguravo knyga *Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studia historyczne i obyczajowe* (pratarė rašyta Vilniuje 1853 m. kovo 10 d., cenzoriaus Kukolniko leidimas spaudai duotas balandžio 9-ąją). Kartu tai buvo ir atsisveikinimas su Zalučė ir Nesvyžiumi. Tačiau nostalgija šiame kūrinyje anaipol nevyrauja: „Lecz pomnąc, że nasze osobiste wspomnienia niewiele kogo obchodzić będą, niechcąc zresztą jawnością odzierać je z uroku, w obecnej wędrówce starać się będziemy o powagę i suchość“ („Manydami, kad mūsų asmeniniai atsiminimai mažai kam rūpės, be to, nenorėdami atvirauti ir taip atimti jų žavesį, šioje kelionėje stengsimės būti rimti ir sausi“)¹¹⁵. Svarbiausia šiame kūrinyje – *istorija*, nes pagarba praeičiai – tarsi būtinas Dievo įsakymo mylėti savo tėvus tęsinys, o istorijos tyrimai – „kažkas panašaus į mokslą ateičiai“ („cós naksztalt nauki na przyszłość“)¹¹⁶. Svarbi ir geografinė aprėptis – „kadaisė savos apylinkės“, t. y. Minsko ir Slucko apskritys, kuriose istorijos ženklų apstu: Myrius, Sverženis, Stolpcai, Kaidanava ir, žinoma, Nesvyžius. Šių istorinių vietovių praeitį Sirokomlė pasakoja remdamasis Balinskio, Kraševskio, Račinskio, Strijkovskio, Kromerio, Simono Starovolskio (Szymon Starowolski, 1588–1656), Gustafo Adlerfelto (1671–1709), Jorano Nordbergo (1677–1744), Stanislovo Rostovskio (Stanisław Rostowski, 1711–1784), Julijono Ursino Nemcevičiaus (Julian Ursyn Niemcewicz, 1758–1841), Nikolajaus Karamzino (Николай Михайлович Карамзин, 1766–1826), Zoriano Dolengos-Chodakovskio (Zorian Dołęga-Chodachowski, 1784–1825), Konstantino Arsenjevo (Константин Иванович Арсеньев, 1789–1865) darbais, bet daugiausia jos atsiskleidžia per Slucko ir Nesvyžiaus – ypač pastarojo, pilies archyvuose surinktus dokumentus (žr. 6 pav.). Kartais juos cituoja beveik *in extenso*, pateikdamas ir lotynišką originalą, ir vertimą į lenkų kalbą¹¹⁷. Ypač tada, kai intuityviai jaučia, kad tai – istoriografinė naujiena. Pavyzdžiui, apie seniausią jam žinomą Myrius paminėjimą¹¹⁸. Ne vieną dokumentą skolinosi ir iš Tiškevičiaus rinkinių¹¹⁹. Kai turėjo tvirtą archyvinį įrodymą, nevengė polemikos. Antai nesutiko su Balinskio ir Kraševskio pateikta Palenkės Bialos dvaro prijungimo prie Radvilų valdų versija: „Mamy możność opierając się na dawnych dokumentach, wyjaśnić rzecz jak była“ („Remdamiesi senais dokumentais turime galimybę tą reikalą išaiškinti“)¹²⁰. Klaida vadino ir Balinskio teiginį, esą Vilniaus vyskupas Vaitiekus Radvila (Wojciech Radziwiłł, ~1476–1519) buvo Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis¹²¹. Įrodė, kad Myrius bažnyčios varpa, vardu Karolis, fundavo ne Karolis Stanislovas Radvila, pramintas „Pone Mielasis“ (Karol Stanisław Radziwiłł *vel* „Panie Kochanku“, 1734–1790), o jo senelis Karolis Stanislovas Radvila (Karol Stanisław Radziwiłł, 1669–1719)¹²². Neseckiiui prieštaravo neteisingai nurodžius pastarojo mirties metus¹²³. Dokumentų ieškojo

115 Syrokomla 1853a, 10.

116 Syrokomla 1853d, 77.

117 Syrokomla 1853d, 39–40, *); 41–45.

118 Syrokomla 1853d, 52–53.

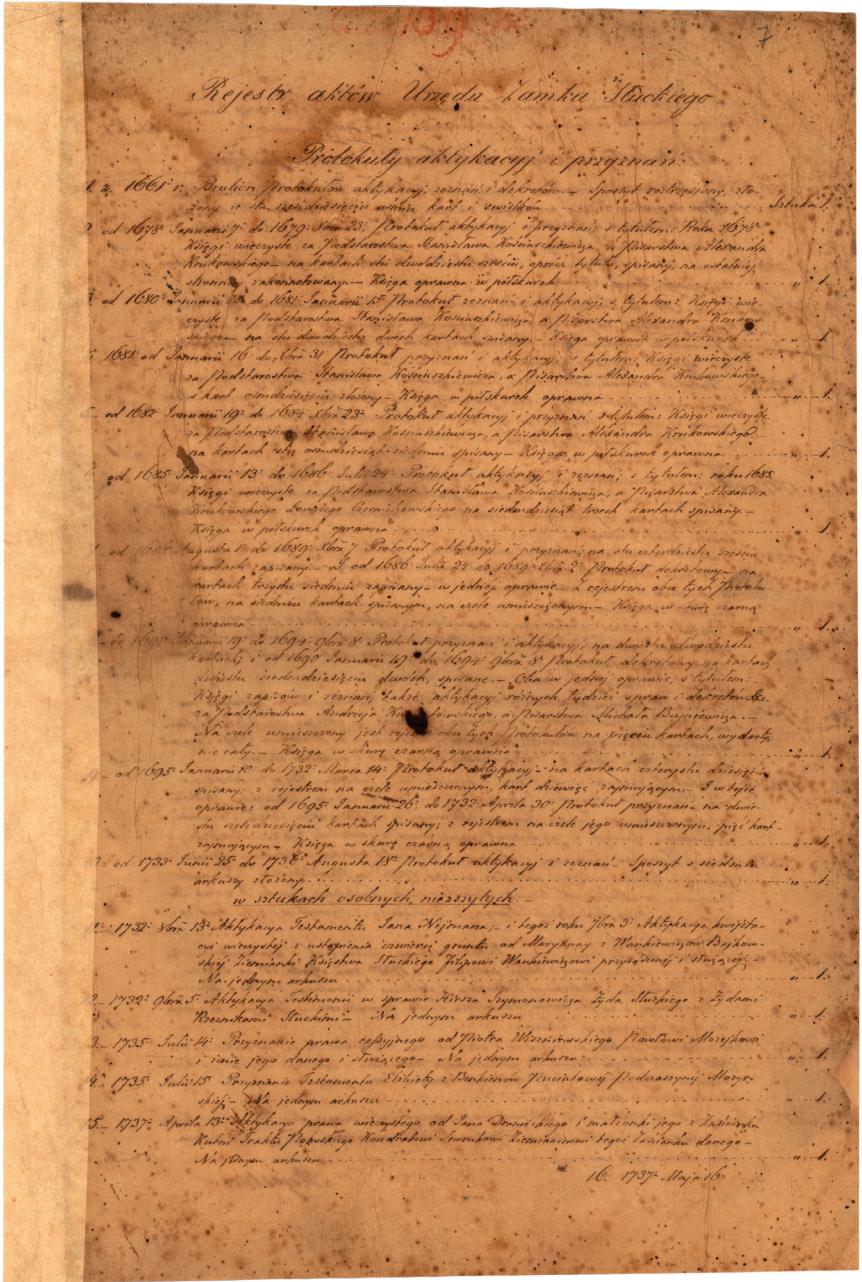
119 Syrokomla 1853d, 156, *); 156–157, **).

120 Syrokomla 1853d, 49–50, *).

121 Syrokomla 1853d, 102, *).

122 Syrokomla 1853d, 60–61; 138, *).

123 Syrokomla 1853d, 138, *). Neseckio kritiką taip pat žr. Syrokomla 1853d, 199–200, *).

6 pav. Vladislavo Sirokoplės knygos Wędrowki po moich niegdys okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe (Keliōnės po kadaise manas apylinkes. Atsiminimai, istorinės ir buitinės studijos, Vilnius, 1853) darbinė medžiaga: Slucko pilies archyvo dokumentų registro su anotacijomis (Rejestr aktów Urzędu Zamku Stuckiego) fragmentas. Sirokoplės autografas. ~1850 m; 35,5 × 22,3; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 349, 7r

nuolat. Aiškindamasis dėl privilegijų Myriaus totoriams kreipėsi į savo buvusią darbovietę – Vyriausiąją Liudviko Vitgenšteino valdų direkciją¹²⁴. Šis faktas – tai ir didelio Sirokomlės susidomėjimo totorių istorija pradžia.

Kaip visada, ne tik rekonstravo praeitį, bet ir svarstė apie istorijos rašymo taisykles: „Gdzie niema faktów spełnionych, tam historia nie ma prawa wydawać sądu, ale godzi się jej wyciągać i zapisać prawdopodobne wnioski, nie podając ich za prawdę, lecz tylko za hipotezę“ („Kol nėra surinkti visi faktai, istorija neturi teisės skelbti verdiktą, tačiau jai dera daryti ir užrašyti tikėtinas išvadas, skelbiant jas ne kaip tiesą, o kaip hipotezę“)¹²⁵. Kaip tik dėl patikimų šaltinių stokos negalėjo išsamiai aprašyti ir Karolio Stanislovo Radvilos gyvenimo¹²⁶. Ir vis dėlto analizuodamas svarbiausius istorinius „kadaise savų apylinkių“ taškus, kartu rašė ir Radvilų istoriją. Turiu omenyje į tris knygos paragrafus sudėtą „Nesvyžiaus praeities kroniką“ („Kronika przeszłości Nieświeża“)¹²⁷. Taigi tik dabar įgyvendino seną svajonę parašyti istoriją miesto, kuris buvo toks svarbus ir jo paties gyvenimo istorijoje. Ir tikrai Nesvyžiaus praeitis pateikta labai išsamiai: pilis, meno rinkiniai, archyvas, bažnyčios, Radvilų biografijos ir jų palaidojimai, miestą niokoję karai, miestiečių buitį, religinės praktikos. Ir šio aprašymo reziumė: „Życie miasta, jak Życie człowieka, odegrawszy swą rolę, musi dójść do kresu, aby ustąpić miejsca nowym czasom, ludziom, miastom i nowemu ich posłannictwu na ziemi. Pozostaje tylko wspomnienie, jak sen niewyraźne i jak sen łatwo się zapominające!“ („Miesto gyvenimas – kaip žmogaus gyvenimas. Suvaidinęs savo vaidmenį turi priėti pabaigą, kad galėtų užleisti vietą naujiems laikams, naujiems žmonėms, naujiems miestams ir naujai jų misijai žemėje. Lieka tik atsiminimas – toks pat neryškus kaip sapnas ir kaip sapnas greit užmirštamas!“)¹²⁸.

Tačiau istorinių įvykių gausus garsiosios kunigaikščių rezidencijos aprašymas akivaizdžiai konkuruoja su pasakojimu apie Zalučę – menkai žinomą atokų, maža to, nuomojamą Panemunių dvarelį (žr. 7 pav.). Sirokomlės santykis su šia vieta ypatingas – ir ne tik dėl ten įvykusios asmeninės tragedijos. Tai buvo ir nuolatinės intelektualinės veiklos erdvė: „twój samotnej ustroni zawdzięczam moje pokochanie pieśni i xiążki“ („tavo vienišai nuošalei esu dėkingas už meilę giesmei ir knygai“)¹²⁹. Tačiau Sirokomlė rašo ne savo jausmų Zalučei biografiją, o šios vietos *istoriją*. Priešingai nei Nesvyžiaus atveju, tai padaryti daugiau nei sunku: „Szkoda, że to miejsce, nieznanane ani z nazwiska, w odległych czasach, nie upamiętniło się w dziejach niczém a niczém; nie jest ani polem żadnej historycznej bitwy, ani starém zamczyskiem, ani nawet miasteczkiem z prawem Magdeburskiem“ („Gaila, kad ši vieta, kurios net vardas nežinomas, tolimoje praeityje nebuvo niekuo įamžintas istorijoje, visai niekuo. Nebuvo nei jokio istorinio įvykio vieta, nei sena pilaitė ir net Magdeburgo teisę turintis miestelis“)¹³⁰. Ne Zalučėje, o už keturių mylių nuo jos 1235-aisiais vyko net ir garsusis mūšis prie Mogilnos¹³¹. Vienintelis apčiuopiamas dokumentas – Žygimanto Seno-

124 Syrokomla 1853d, 64, *).

125 Syrokomla 1853d, 103.

126 Syrokomla 1853d, 150.

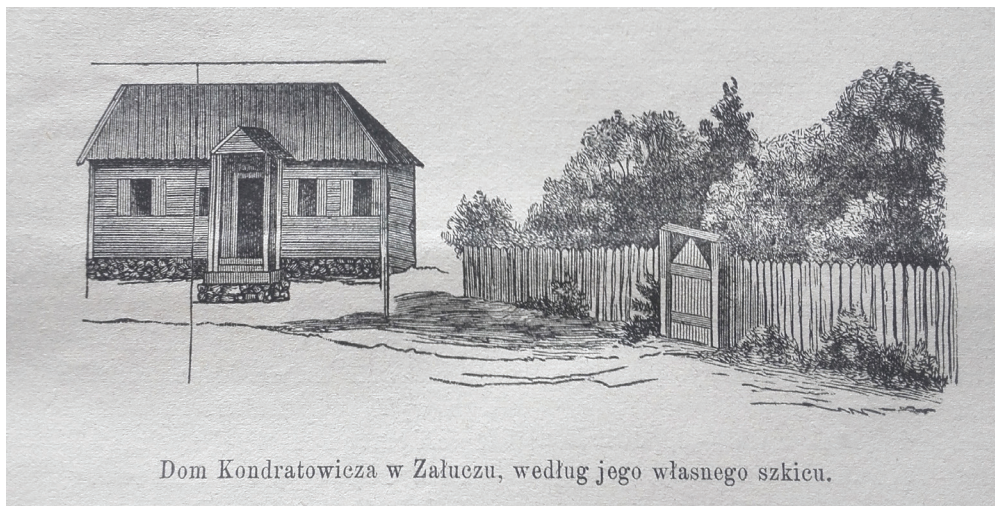
127 Syrokomla 1853d, 99–181.

128 Syrokomla 1853d, 181.

129 Syrokomla 1853d, 12.

130 Syrokomla 1853d, 16.

131 Syrokomla 1853d, 15.

Dom Kondratowicza w Zalućzu, według jego własnego szkicu.

7 pav. Zalučės dvarelis. Vladislavo Sirokomlės piešinys, spausdintas straipsnyje: Władysław Korotyński, „Obrazy z pobrzeży Niemna (urywki)“, *Tygodnik Powszechny* 19, 1884, 293; 5,5 × 11,7 (37 × 27,7). Parašas po piešiniu: „Dom Kondratowicza w Zalućzu, według jego własnego szkicu“ („Kondratavičiaus namai Zalučėje pagal jo paties eskizą“)

jo duota ir 1550 m. Gardino seime Žygimanto Augusto atnaujinta privilegija, kuria didžiojo kunigaikščio nuosavybė – Sverženio dvaras, taigi ir jo dalis – Zalučės kaimas, už nuopelnus valstybei dovanojamas Jonui Liutaurui Chreptavičiui (Jan Litawor Chreptowicz, 1460–1513)¹³². Kaip ir kitus duomenis, taip ir šį, Sirokomlė rado Radvilų pilies archyve. Pirmą kartą, ir kaip tik rašydamas Zalučės istoriją, panaudojo ir vadinamuosius glosus¹³³. Visais šiais archyviniais šaltiniais ir dėliojo Zalučės – Astikų, Vževlevskių, Sluškių ir pagaliau Radvilų valdos – istorijos mozaiką. Bene svarbiausia data – 1681-ieji, kai Zalučė dokumentuose pirmą kartą pavadinama ne kaimu, o palivarku, taigi jau artėja ir prie dvarelio apibrėžties¹³⁴. Sirokomlei apmaudu, kad nepaisant nuoširdžių pastangų jo buveinės istorija tokia menka: „W dziejach małej wioski trzy wieki dadzą się skreślić w kilku wyrazach“ („Mažo kaimelio istorijoje tris amžius galima aprašyti keliais žodžiais“)¹³⁵. Ir vis dėlto kaip tik rašydamas apie Zalučę išrutulioja bene esmingiausią mintį – ne tiek svarbios yra šio dvarelio istorijos detalės, kiek pati jo geografija: „staję na górze twarzą ku słońcu zachodzącemu gdzieś

¹³² Syrokomla 1853d, 18.

¹³³ Syrokomla 1853d, 19, *). „Glosas“, anuo-
met įprastas teisės terminas, galėtų būti su-
prantamas dviem reikšmėmis: pirma, kaip
šalių pozicijos paaiškinimas, t. y. ir šiandien
civiliniame procese esamų byloje dalyvau-
jančių asmenų procesinių dokumentų atitik-

muo; antra, kaip ginamoji kalba, parengta
advokatui surašius argumentus, kuriais
remdamasis jis gins savo klientą (dabar
sakoma tik baudžiamajame procese).

¹³⁴ Syrokomla 1853d, 20.

¹³⁵ Syrokomla 1853d, 20.

tam za Niemnem za las Biersztany, i wołam: 'Na prawo ztąd rozciągała się ziemia Litewska, kraj Perkuna i serdecznój Mildy, na lewo poczynąła się ziemia Słowiańska; ziemia synów Sławy, czcicieli Jesse i Światowida'" („stoviu ant kalvos, atsisukęs į ten, už Nemuno, už Beržtų, besileidžiančią saulę ir šaukiu: 'Į dešinę nuo čia driekėsi lietuvių – Perkūno ir nuoširdžiosios Mildos – žemė, kairėje buvo slavų – Slavos sūnų, Jesės ir Sventovito garbintojų, žemės pradžia'"¹³⁶. Taip įstorindamas Zalučę ir save pagaliau suvokia ne tik kaip Panemunių, bet ir kaip Paribio gyventoją – tiek geografiškai, tiek kultūriškai, tiek mentaliai.

3.2. KITOKIE ŠALTINIAI. Nuolatinis gilus mąstymas – išskirtinis knygos *Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe* bruožas. Kitaip nei keliaudamas į Trakus, Stakliškes, Birštoną, Jiezną, Punią ar Nemėžį, Ašmeną, Kernavę, Rumšiškes, Pažaislį, Kauną ir net Karaliaučių¹³⁷, Sirokomlė čia mažiau stebisi, o daugiau – stebi, nes priešingai nei dabar, rašė apie nuo seno jam pažįstamą geografinę erdvę. Toks pat liko tik požiūris į teksto „pastiprinimą“ istoriniais šaltiniais. Nesvyžiuje surinkta medžiaga čia tiesiog netiko, tačiau kaip visada atsirado pagalbininkų. Be nuolatinų – Malinovskio ir ypač Tiškevičiaus¹³⁸, svarbius dokumentus ar jų nuorašus nurodė, paskolino ar tiesiog dovanėjo ir kiti VSM ir VLAK nariai – Abraomas Firkovičius (Abraham Firkowicz *vel* Авраам Самуилович Фиркович, 1787–1874), Mamertas Herburtas Fulštynietis (Mamert z Fulsztyna Herburt, 1789–1873), Mauricijus Krupavičius (Maurycy Krupowicz, 1823–1891). Vilniaus katedros prelatas ir šios šventovės istorikas Herburtas leido naudotis jo sudarytu Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos aktų rinkiniu¹³⁹. Šį rankraštį Sirokomlė ypač vertino: „Dokładną a nad wszelki wyraz mozolną pracę opisania treści tych aktów od początku XVI w. do naszych czasow, podjął i dokonał X. Mamert z Fulsztyna Herburt prałat Wileński i Żytomiarski“ („Kruopštų ir nepaprastai sunkų darbą – aprašyti tų aktų turinį nuo XVI a. iki mūsų dienų – apsiėmė ir įgyvendino k[unigas] Mamertas Herburtas Fulštynietis, Vilniaus ir Žytomyro prelatas“)¹⁴⁰.

3.2.1. Tačiau dar didesnę įspūdį darė pažintis su Firkovičiumi. Šis tada Trakuose gyvenęs karaimų teologas, istorikas ir archeologas tapo svarbiausia knygos *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemiez, Miedniki etc.) (Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą [Trakai, Stakliškės, Jieznas, Punia, Nemėžis, Medininkai ir kt.])* figūra. Iš esmės visas Trakų karaimų istorijos aprašymas ir paremtas Firkovičiaus pateikta medžiaga. Iš šio VLAK nario bendradarbio Sirokomlė gavo tiek senąsias Trakų karaimams Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suteiktas privilegijas („Oryginalne

136 Syrokomla 1853d, 13–14.

137 Syrokomla 1857b; Syrokomla 1860b; Syrokomla 1861b.

138 Šį kartą Tiškevičius su Sirokomle pasidalijo savo paties surinktais duomenimis apie dominikonų vienuolijos įsikūrimą Trakuo-

se ir savo paties ataskaita apie 1854 m. Trakų pilyje vykdytus archeologinius kasinėjimus. Žr. Syrokomla 1857b, 53; 54–55, (1).

139 Syrokomla 1857b, 25, (1); 44, (2).

140 Syrokomla 1857b, 17, (1).

przywileje Karaimów Trockich od najdawniejszych czasów przewybornie zachowane użyczył nam łaskawie P. Firkowicz”) ¹⁴¹ (žr. 8 pav.), tiek Vilniaus vyskupų duotus leidimus karaimams statyti savo šventoves („Widzieliśmy takie pozwolenie Karaimom na zbudowanie synagogi w miasteczku Nowém mieście wydane przez biskupa Wileńskiego Ignacego Massalskiego w 1765 roku”) ¹⁴², tiek kitus, socialinį, religinį ir kasdienį karaimų gyvenimą atspindinčius senuosius dokumentus. Firkovičius ne tik mielai dalijosi savo archyvu, bet ir noriai vertė svarbiausius senuosius karaimų rankraščius. Ypač didelio Sirokomlės dėmesio pelnė Trakuose palaidoto buvusio Radvilų gydytojo karaimo Jezos Nazimovičiaus (Jezza Nazimowicz, 1595–1666) lotynų ir hebrajų kalbomis rašyta *silva rerum*, kurio ištrauką paskelbė ir lenkų kalba ¹⁴³. Mūsų dienas pasiekę Bareikiškių dvaro archyvo fragmentai rodo, kad ne vieną dokumentą Firkovičius Sirokomlei galėjo tiesiog dovanoti. Svarbu minėti ir tai, kad šie karaimų rankraščiai yra ir seniausi (sic!) Bareikiškių rinkinio dokumentai. Todėl Sirokomlė ne tik skrupulingai vardijo Firkovičiaus nurodytus istorinius šaltinius, bet kartu ir rašė šio mokslo vyro biografiją, ypač pabrėždamas jo vykdytas senųjų karaimų dokumentų paieškas Kryme, Kaukaze ir Mažajoje Azijoje: „Słowem nabytki P. Firkowicza są niesłuchanie cenne, pod względem krytyki pisma świętego, filologii i historyi“ („Taigi p[ono] Firkovičiaus radiniai yra nepaprastai svarbūs Šventojo Rašto kritikai, filologijai ir istorijai”) ¹⁴⁴.

3.2.2. Trečiąją stambią ir Sirokomlei naują archyvinių dokumentų grupę sudarė 1848–1849 m. Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinskio (Wacław Żyliński, 1803–1863) nurodymu sudarytos vadinamosios vienuolynų ir bažnyčių kronikos. Žilinskis ir pats buvo VLAK narys, todėl tikriausiai kaip tik jo rūpesčiu šie dokumentai pateko ir į muziejaus fondus ¹⁴⁵. Tai nebuvo įprastas kronikos rankraštis (pavadinimas kilo nuo antraštiniame puslapyje užrašyto žodžio „kronika“), o tiesiog dviejų lapų spausdintas klausimynas, kuriame reikėjo įrašyti žinias apie vienuolyną ar bažnyčią (steigimo aplinkybes, fundacijas, apibūdinti šventovės ir kitų pastatų interjerą ir eksterjerą, saugomas vertybes, biblioteką ir kt.). Taigi informacija buvo renkama tikslingai, siekiant užfiksuoti konkrečias, daugiausia istorines, žinias ¹⁴⁶. Trakų, Stakliškių, Jiezno, Punios, Birštono ir Nemunaičio bažnyčių kronikas Sirokomlė panaudojo labai plačiai ¹⁴⁷. Nors šis šaltinis buvo žinomas ir kitiems tyrėjams, tik Sirokomlė atkreipė dėmesį į didelę jo svarbą lokalinės istorijos tyrimams, apgailestavo, kad turėjo gali-

141 Syrokomla 1857b, 72, (1).

142 Syrokomla 1857b, 74–75, (1).

143 Syrokomla 1857b, 84–85, (2).

144 Syrokomla 1857b, 58.

145 Iki šiol nėra tikslaus atsakymo, kiek šių kronikų egzempliorių buvo liepta parengti vienuolynų vyresniesiems ir bažnyčių klebonams. Aišku tik, kad VSM buvo saugomi autentiški minėtųjų asmenų ranka surašyti ir jų parašais patvirtinti dokumentai. Taigi galima daryti atsargią prielaidą,

kad kaip tik Tiškevičiaus, be kita ko, ir Lietuvos vienuolijų istorijos tyrimų pradininko, rūpesčiu vyskupas Žilinskis ir pakino savo pavaldinius parengti šias kronikas, kitaip tariant, jos galėjo būti skirtos ne Bažnyčios reikmėms, o VSM – kaip svarbi istorijos medžiaga.

146 Daugiau apie šias kronikas žr. Paknys 2014, 135–137.

147 Syrokomla 1857b, 46, (2); 138, (1); 159, (1); 175, (1); 184–185.

mybę pasinaudoti anaip tol ne visu šių kronikų rinkiniu: „Parę takich chronik mieliśmy chwilowo w ręku“ („Pora tokių kronikų trumpai turėjome savo rankose“)¹⁴⁸. Ir tik 1861-ųjų vasaros pabaigoje VLAK mokslinio sekretoriaus Krupavičiaus dėka pagaliau patenkino savo smalsumą – iš Vilniaus į Bareikiškes buvo atsiųsta net 471 (sic!) kronika – visos, kurios tik tada buvo muziejaus rinkiniuose („Na žądanie Twoje posyłam Ci wszystkie kroniki kościelne, jakie tytko w Muzeum znalazłem – w ogóle 471.“)¹⁴⁹. Šis laiškas svarbus dėl dviejų priežasčių: pirma, pagaliau žinome *tikslų* VSM saugotą šių dokumentų skaičių; antra, šie dokumentai buvo *de visu* tyrinėjami ir Bareikiškių dvaro bibliotekoje.

3.2.3. Kartais istoriniai dokumentai į Sirokumlės rinkinį patekdavo visai atsitiktinai. Štai 1852-aisiais iš Zalučės keliaudamas į Vilnių užsuko į Valažiną – nusipirkti cigaru, bet žydo kromelyje greta kitų prekių pamatęs ir neseniai mirusio grafų Tiškevičių rezidento Vaitkevičiaus (Wojtkiewicz) rankraščius, „nepaprastai dėl jų užsidedę“ („Zapalił się do nich okrutnie“)¹⁵⁰. Tačiau dažniausiai paieškų kryptį diktavo ne tiek kolekcininko aistra, kiek pats tyrimo dalykas ir metams bėgant vis didėjantis noras pateikti kuo autentiškesnės medžiagos. Knygoje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemiez, Miedniki etc.)* tokiu uniku tapo Firkovičiaus suteikti karaimų rankraščiai, o šio kūrinio tęsinyje – knygoje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna)* – Nemėžio totorių dokumentai, iš kurių seniausias siekė Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo, o „jauniausias“ – Vladislovo Vazos valdymo laikas: „Z plik późniejszych miejscowych dokumentów, które mieliśmy w ręku, najdawniejsze datują od Władysława IV, który pewne grunta nadał tutaj Tatarzowi Fursowi Skinie“ („Iš vėlesnio laiko vietos dokumentų pluošto, kuriuos teko laikyti rankose, seniausias datuojamas Vladislovo IV laikais, kai jis žemės valdą davė totoriui Fursui Skinai“)¹⁵¹. Šių dienų tyrėjai seniausiu Bareikiškių dvaro kolekciijoje buvusiu totorių rankraščiu įvardija 1556 m. liepos 9 d. datuotą dokumentą, kuriuo Ilija Kildyševičius ir jo žmona Agafija už dešimt kapų lietuviškų grašių savo žemę užstato Jusufui Šedikovičiui ir jo broliui Koženberdėjui Šedikovičiui¹⁵². Šiandien šio kadaise Sirokumlės rankose turėto dokumento originalas saugomas LLMA (žr. 9 pav.)¹⁵³. Tarp įdomiausių Sirokumlės pateiktų totoriškų dokumentų, maža to, publikuotų beveik *in extenso*, įvardijamas ir 1684 m. spalio 24 d., t. y. vos du mėnesiai po Jazlovacio mūšio su turkais, kuriame dalyvavo ir Lietuvos totorių vėliavos, datuotas sunkiai sužeisto Romano Davidovičiaus testamentas¹⁵⁴. Šis rankraštis taip pat pasiekė mūsų dienas¹⁵⁵. Vadinamųjų Nemėžio totorių rankraščių patekimo į Bareikiškių biblioteką

148 Syrokomla 1857b, 138, (1).

149 Krupavičius 1861-08-12, 3r.

150 Kraszewski 1862, 315.

151 Syrokomla 1860b, 20.

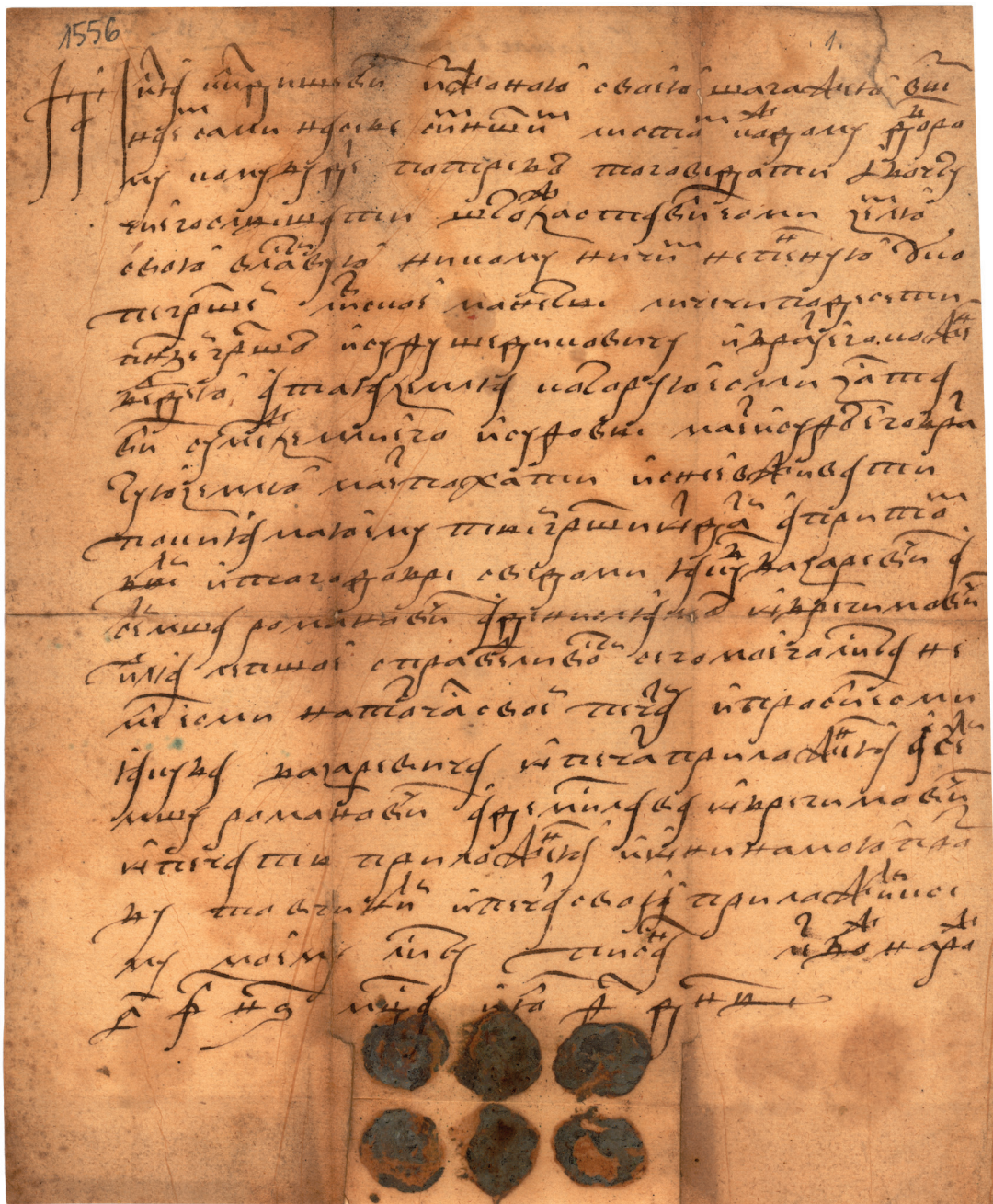
152 Bairašauskaitė 2017, 225.

153 Raštas, kuriuo Ilija Kildyševičius ir jo žmona Agafija už dešimt kapų lietuviškų gra-

šių savo žemę užstato Jusufui Šedikovičiui ir jo broliui Koženberdėjui Šedikovičiui, 1556-07-09.

154 Bairašauskaitė 2017, 225. Taip pat žr. Syrokomla 1860b, 26–28.

155 Romano Davidovičiaus testamentas, 1684-10-24.

9 pav. Bareikiškių dvaro archyvo fragmentas: seniausias šiaudien LLMA, Vladislavo Sirokomlės fonde, saugomas totoriškas rankraštis – raštas, kuriuo Ilija Kildyševičius ir jo žmona Agafija už dešimt kapų lietuviškų grašių savo žemę užstato Jusufui Šedikovičiui ir jo broliui Koženberdėjui Šedikovičiui, 1556-07-09; 26,2 × 21,5; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 352, [1r]

istorija nėra iki galo aiški, tačiau atrodo, kad tiesiausias kelias veda į šio miestelio gyventojų Michalovskio (Michałowski; vardas nenurodytas) šeimos archyvą: „Wszystkie podane tu wiadomości czerpnięte są z autentycznych papierów, uprzejmie nam użyczonych przez P. Michałowskiego, jednego z miejscowych Tatarów“ („Visa čia pateikta informacija paimta iš autentiškų rankraščių, kuriuos mums maloniai paskolino P[onas] Michalovskis – vienas iš vietos totorių“)¹⁵⁶.

Privačių asmenų, kurie noriai dalijosi savo rinkiniais, skaičius ilgainiui taip pat augo. Akivaizdu, kad tai buvo susiję ir su didėjančia Sirokomlės šlove. Štai garsusis Birštono gydytojas Benediktas Bilinskis (Benedykt Biliński, 1819–1871) ne tik pasidalijo savo asmeniniais užrašais apie Birštono ir Stakliškių mineralinių versmių istoriją, bet ir patarė pasidairyti Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos archyve¹⁵⁷. Kartais tokia privačių asmenų suteikta istorinė medžiaga paakindavo ir naujas šaltinių publikacijas. Taip plačiau nežinomo kolekcininko ir senienu mėgėjo Mykolo Ivanovskio (Michał Iwanowski, ~1800–po 1854) („Pan Michał Iwanowski gorliwy zbieracz rzeczy tyczących się historyi krajowej“)¹⁵⁸ donacijos pagrindu atsirado nedidelės apimties (80 puslapių), tačiau Sirokomlės gana solidžiai pakomentuota (iš viso 15 komentarų) istorinio šaltinio publikacija *Dwie koronacye Sasów, Augusta II i Augusta III Królów Polskich (Dvi Saksų, Lenkijos karalių Augusto II ir Augusto III, karūnacijos)*¹⁵⁹. 1858-aisiais Adomo Konstantino Bernikovskio (Adam Konstanty Biernikowski, ~1830–po 1858), „jauno krašto literatūros mėgėjo“ donacija („Cenny podarek tych i kilku innych oryginalnych listów znakomitych w dziejach polskich ludzi, zawdzięczamy młodemu lubownikowi literatury krajowej, p. Adamowi Konstantemu Biernikowskiemu“)¹⁶⁰ inspiravo dar vieno istorijos šaltinių rinkinio – *Przyczynki do historyi domowej w Polsce (Samuel Korecki, Adam Tarło, Bogusław Radziwiłł) (Papildomi duomenys apie vidaus karą Lenkijoje [Samuelis Koreskis, Adomas Tarla, Boguslavas Radvila])* – skelbimą¹⁶¹. Šį kartą vos 60 puslapių knygai Sirokomlė parašė net 26 komentarus – tikriausiai todėl, kad vienas iš skelbtų rankraščių buvo glaudžiai susijęs su jam gerai žinomos Radvilų giminės istorija.

Sirokomlei noriai talkino ir parapijų klebonai. Antai Rodoškovičių bažnyčioje (Minsko gubernija, Minsko apskritis) buvo rasta įdomios informacijos apie septynis Lietuvos totorius, kurie 1554 m. bažnyčios klebonui pardavė savo žemes¹⁶². Šį faktą patvirtinančio 1644 m. sausio 2 d. Vladislovo Vazos pasirašyto rašto (dokumentą mini ir Sirokomlė¹⁶³) fragmentas šiandien saugomas LLMA¹⁶⁴ (žr. 10 pav.). Dūkštų klebonas, buvęs pijorų provincijolas ir rektorius Ignacijus Dembinskis (Ignacy Dębiński, 1800–1869; vardas vienuolijoje – Joakimas), žinomas filosofinių ir religinių raštų, tarp

156 Syrokomla 1860b, 34, (1).

157 Syrokomla 1857b, 144, (1); 155, 158; Sirokomlė [1854?], 88v.

158 Syrokomla 1854j.

159 [Syrokomla] 1854a.

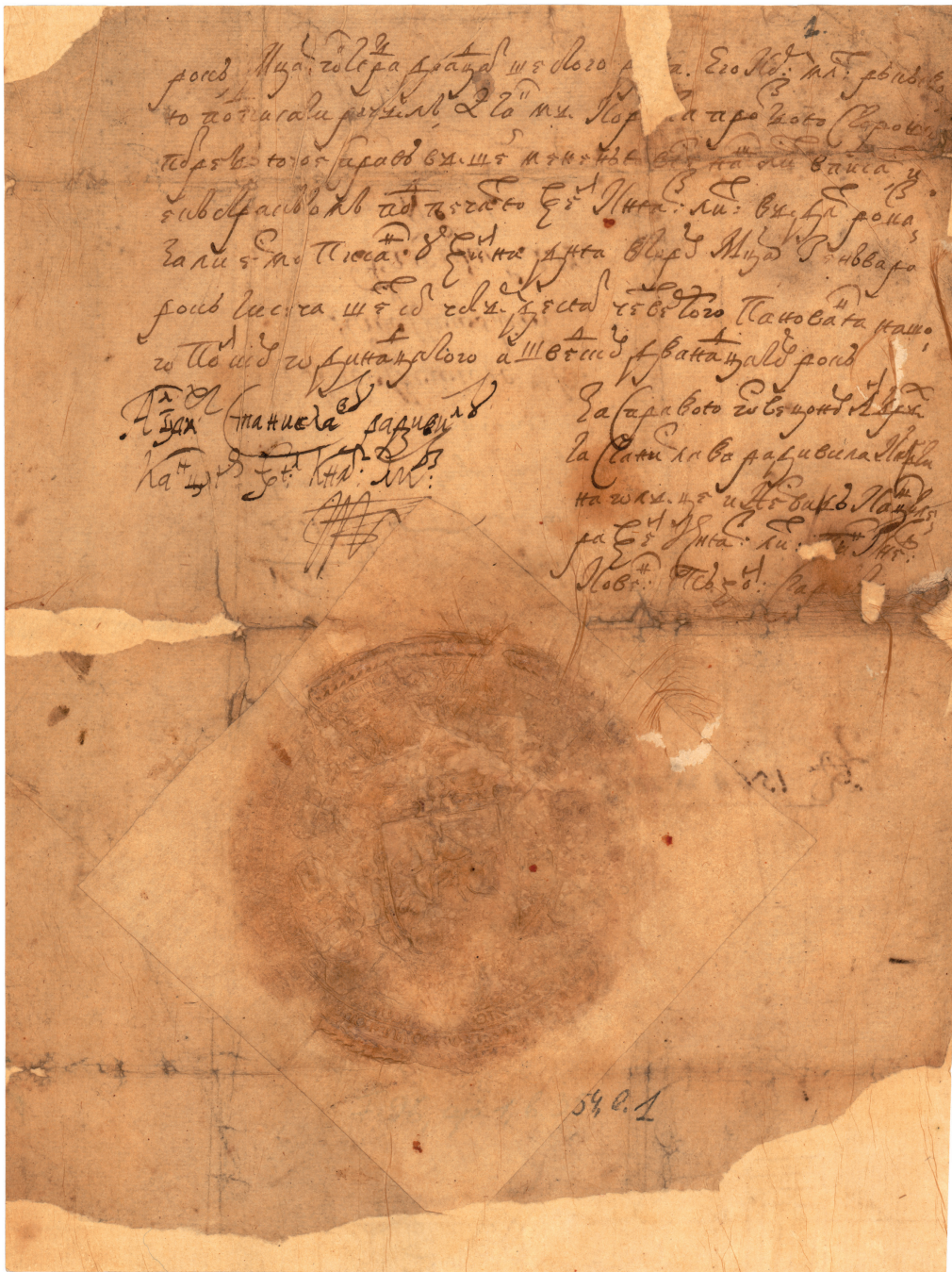
160 Syrokomla 1858a, 8.

161 [Syrokomla] 1858b.

162 Syrokomla 1860b, 61–63.

163 Syrokomla 1860b, 63.

164 Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo Vazos rašto, patvirtinančio Lietuvos totorių žemės pardavimą Rodoškovičių bažnyčios klebonui, fragmentas, 1644-01-02.

10 pav. Bareikiškių dvaro archyvo fragmentas: Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislavo Vazos rašto, patvirtinančio Lietuvos totorių žemės pardavimą Rodoškovičių bažnyčios klebonui, fragmentas, 1644-01-02; 26,5 × 19,8; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 354, 1r

jų ir Friedricho Schlegelio (1772–1829), vertėjas į lenkų kalbą, parodė ne tik senuosius bažnyčioje saugomus dokumentus, bet ir davė savo dienoraštį, kuriame fiksavo naujosios Dūkštų bažnyčios statybos eigą („píše x. Dębiński w swoim rzewnym pamiętniku“; „Co tu za rzewne sceny w pamiętniku X. Dębińskiego [z którego czerpiemy naszą relację!]“)¹⁶⁵.

Kaip visada geranoriškas Lietuvos istorijos tyrėjams buvo Kernavės klebonas Kiprijonas Skirmantas (Cyprian Skirmund *vel* Skirmunt, ~1810–1811–po 1864). Šios bažnyčios archyvą Sirokomlė peržiūrėjo taip pat labai detaliai, todėl ir Kernavės istorija knygoje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna)* papasakota ne tik iš Teodoro Narbuto ir Balinskio darbų, bet ir iš autentiškų šaltinių – tai rodo ir nuoroda į „bažnyčios popierius“ („Z papierow kościelnych“)¹⁶⁶. Kol kas paslaptis gaubia tik bene įdomiausio Sirokomlės archyvo rankraščio – plačiau nežinomo Augusto Zenavičiaus (August Zienowicz *vel* Zenowicz, ~1790–po 1845) dienoraščio *Dziennik Podróży moiej do Królewca od dnia 5° Maia Rū 1829° (Mano kelionės į Karaliaučių nuo 1829 metų gegužės 5 dienos dienoraštis)* įsigijimo istoriją¹⁶⁷. Šis šiandien LLMA saugomas rankraštis iš pradžių naudotas tik kaip medžiaga kitoms knygoms (pirmą kartą minėtas kūrinyje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna [do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna]*¹⁶⁸) ilgainiui buvo paskelbtas – tiesa, labai perdirbtas ir sužalotas („zredagowaliśmy go a raczej zupełnie przerobili z notaty pisaney przez jakiegoś zacnego obywatela“¹⁶⁹)¹⁷⁰.

Taigi visi minėtieji istorijos šaltiniai tapo pačiomis karščiausiomis Sirokomlės kūrinių vietomis. Istoriografijos taisyklės jau buvo įvaldytos, vis daugėjo cituojamųjų autorių vardų ir jų darbų (štai gana nedidelės apimties knygoje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna [Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemiez, Miedniki etc.]* naudojami 23 autorių darbai, kurių didžioji dalis buvo ir Bareikiškių bibliotekos rinkiniuose), tačiau prioritetą Sirokomlė visada atiduodavo pirminiam šaltiniui. Nauji istoriniai dokumentai – arba paties rasti, arba kitų dovanoti – tapdavo ir savotišku katalizatoriumi, kūrybinio įkvėpimo šaltiniu.

3.3. KITOKIA KALBA. Bareikiškių ir Vilniaus laikotarpiu Sirokomlė susidūrė ir su dar viena netikėta problema – Lietuvos dainius, juolab Lietuvos istorikas, nemokėjo lietuvių kalbos. Tai buvo ir didžiausias visos vadinamosios VSM ir VLAK kartos rūpestis – Lietuvos istorikai, archeologai, mitologai ir istorinių poemų rašytojai neturėjo vieno būtiniausių įrankių ne tik savo tyrimams konkrečiai, bet ir savo ideologijai apskritai. Tai buvo lyg vieša paslaptis. Bene lakoniškiausiai šią dviprasmišką situaciją dar 1839 m. laiške Juozapui Pomarnackiui (Józef Pomarnacki, ~1780–po 1840) įvardijo Narbutas: „mało go znam w prawdzie, chociaż urodzony i mieszkający w wiosczynie, zamieszkaney przez lud pracowity Litewski, mówiący jescze tym językiem“ („mažai tiesą sakant ją [t. y. lietuvių kalbą – R. G.] moku, nors esu

165 Syrokomla 1860b, 82, 84.

166 Syrokomla 1860b, 120, (3).

167 [Zienowicz] [~1829].

168 Syrokomla 1860b, 137–138.

169 S[yrokomla] 1861c, 6.

170 Syrokomla 1861b, [65]–163.

gimęs ir gyvenu kaimelyje, kuriame gyvena darbšti lietuvių liaudis, kalbanti ta kalba“)¹⁷¹. Todėl taip pagarbiai žiūrėta į lietuvių kalbos mokovus – Pranciškų Vilčinskį, Simoną Daukantą, Motiejų Valančių, Mikalojų Akelaitį. Šis lingvistinis kompleksas ypač gerai matomas ir paskutiniaisiais gyvenimo metais rašytuose Adomo Honorijaus Kirkoro laiškuose Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui¹⁷². Tačiau šiandien nekelia abejonių ir kitas faktas – ne vienas šios komandos narys stengėsi lietuvių kalbos pramokti, tik paprastai tai darė per daug nesiafišuodami – tai rodo ir Tiškevičiaus pavyzdys¹⁷³. Sirokomlė buvo kitoks, nes apie šią problemą prabilo viešai. Pirmą kartą knygoje *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemiez, Miedniki etc.)* pasakodamas apie savo apsilankymą Leliūnų kaime:

Inna wioska nieopodal dworu, zowiąca się podobno *Lelany*, jako w dzień święteczny wrzała życiem nieco uroczystszeń: z gospody slychać było gwar zabawy, a na ulicy biegały dziewczęta i dzieci, szwargocząc językiem Litewskim, niestety! niepojętym dla nas, którzy piszemy historyczne Litewskie poemata. Wszakże wieśniak Litewski cywilizowańszy od nas w tój mierze: bo krom rodowitéj Litewszczyzny, dobrze rozumie język Polski i niezle się nim tłómaczy.

Vertimas

Kitas kaimas greta dvaro, regis, *Lelany* vadinamas, šventą dieną virė kiek iškilmingesniu gyvenimu: iš karčiamos buvo girdėti besilinksminančių klegesys, o gatvėje bėgiojo mergiotės ir vaikai, balbatuojantys lietuvių kalba. Deja! Lietuvių kalba yra nesuprantama mums, rašantiems istorines Lietuvos poemas. Tačiau kaimietis lietuvis šiuo požiūriu yra civilizuotesnis už mus, nes be gimtosios lietuvių kalbos gerai supranta lenkų kalbą ir gana gerai ja kalba¹⁷⁴.

Bet didžiausią nuostabą keliaujant po jam naujas vietas (žr. 11 pav.) kėlė atradimas, kad lietuviškai kalbėjo ir smulkieji vietos bajorai („nawet kapotowa okoliczna szlachta starój swój mowy chętnie używa“) („net ir kapotais vilkinti akalicių šlėkta savo senąją kalbą noriai vartoja“)¹⁷⁵. Todėl Sirokomlė labai įdėmiai klausėsi tų Minsko gubernijoje negirdėtų garsų: „Mowa Litewska w ciągłej konwersacyi dosyć jest dźwięczna“ („Ištisinio pokalbio lietuvių kalba yra gana skambi“)¹⁷⁶. Taigi lietuviška šnekta emocionaliai buvo ne mažiau svarbi kelionės dalis negu piliakalnių, pilių, bažnyčių, dvarų ir miestelių lankymas. Sirokomlė palengva rinko ir lietuviškus žodžius – tarytum kūrė dar vieną savo kolekciją – greta knygų, senųjų rankraščių ir paveikslų. Tų žodžių nėra daug, bet tekstą jie labai puošė – *Dełna, Dundulis, Neris, kiemelis, Pilis, ukis, trakas* ir kt. Maža to, sekdamas to meto mada žodžius ne tik fikso, bet ir „žaidė etimologija“ – aiškinosi miestelių – Sudervės (*Suderwa*), Dūkštų (*Dukszty*), Kernavės (*Kiernów*), ir ežerų – Vilnojos (*Wilnoje*), Kaušelio (*Kowszelis*), Riešės

171 Narbutas 1839-05-18, 3r.
172 Griškaitė 2013a, 242–247.
173 Speičytė 2015; Burba 2017.

174 Syrokomla 1857b, 134.
175 Syrokomla 1857b, 138.
176 Syrokomla 1857b, 169.

11 pav. Vladislovo Sirokomlės knygos Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna) (Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą [į Ašmeną, į Kernavę, į Kauną]) darbinės medžiagos fragmentas: kelionės planelis, 28,2 × 21,4. Sirokomlės autografas. [~1859b]; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 23, 13r

1
Woleje Woleje Woleby ad stawa:
 odajimam - odajma - odajmac - czy lex
 odajmac' bictling

Neris ad stawa Neris Nere Nere
 ty - nuram - nurra - nurrae' si
 knary - nurra sawac' nro saw.
 ra Nur - nazywani Naras

Curapa Nure Npe knary uwa.
 najzym sposobem - Tam - nca.
 Nadajimam ty mczub' do Mii - jest
 solwom - Gabaty - ad stawa Gzety

17
 Łajest Czozpac ryby Czozpa-
 niem i łytao ryby oznacza Czoz-
 pac' ale nie wozg - bo waz. Czozpac
 oznacza Semty.

Enczynski Łajest. Welm ta-
 pas - Diabło kot oznacza - bo i
 naprzeciu tego karku Mili i pro-
 cinnij strony neni - jest gosa Pa-
lice nazwana od mieszancian
Picietnaj i przez Łajaxii ni-
 adwidamy.

2
Dunajki ad stawa. Dunajki Dun-
ajki - Dunajki - oznacza mdy-
 chaci - wiec' rzy i pragnieni do ro-
 go - lub rajskiego mija. Id.

Jestli Co do nca' ktora czysto wy-
 syona i wniej ryko wysycho.
 To mowia Dunajki oznacza
 wytko. bo jej mowia i o
 krunnel xte zasarsomajen je-
Dunajki wytko.

27
La-derwa x = Smolacim.
Lu-dyma x = Nivaj

Secaria Dunduli ad stawa: Dundulija
Dundulija - Dundulity oznacza:
Robkawa - kabe puzawa - na podolaini.
 stwa kawa myslawyl - bo i ono
 x wntatujest podobne - o gdy wci
 do bracy xlvia - sawa sawa ucy na.
 chylk i kabe wytryzaja.

Lava Pragarine perdem ni-
 mogca ucy mzym na pednie - nazy-
 cie - ugaric rzy i pragnieni

12 pav. Vladislavo Sirokomlės ranka užrašyta kai kurių lietuviškų toponimų ir hidronimų etimologija, [~1859a]; 21,5 × 16,5; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 272, 1r-2v

(Rzesza), Dundulio (*Dundulis*), Delnos (*Delna*) ir kt. vardų kilme¹⁷⁷. Tik pastaroji veikla Sirokomlei akivaizdžiai nebuvo prie širdies:

Spory filologiczne i tu się już zakradły – do skromnej litewskiej parafii. Znaczący się sprzecząc; zgadnij tu profanie *cui fides*? Chyba trzymając się metody autora *Mównictwa*, przeczytać wyraz na wspak, potem nadłamać szyję każdej literze, i tym sposobem przyjąć do nowych, zadziwiających lingwistycznych kombinacji.

Vertimas

Filologiniai ginčai jau ir čia įsiveržė – į kuklią Lietuvos parapiją. Žinovai ginčijasi, o tu, profane, suprask, *cui fides*? Gal reikėtų remiantis knygos *Mównictwo* autoriaus [žr. (Czarkowski) 1857 – R. G.] metodais žodį perskaityti iš galo, įlaužti kaklelį kiekvienai raidei ir tada padaryti naujas nepaprastas lingvistines kombinacijas¹⁷⁸.

Ilgainiui suvokė, kad padėtis rimta – nemokėdamas lietuvių kalbos negalės pilnai perteikti ir lietuviškos dvasios („z powodu nieznanomości Litewskiej wymowy, ducha Litewskiego schwycić mi było niepodobna“)¹⁷⁹. Bet didžiausią sukrėtimą išgyveno visai greta Kernavės: „Tu kiedym się chciał wieśniaka o coś rozpytać, niezrozumiał mię i zbył jedném słowem *ne suprantu*. Litwin, na ziemi czysto Litewskiej, nie mogłem się rozmówić z Litwinem!“ („Čia, kai norėjau kaimiečio kažko pasiklausti, nesupranto manęs ir išmušė mane iš pusiausvyros vienu žodžiu *ne suprantu*. Lietuvis grynai lietuviškoje žemėje negalėjau pasišnekėti su lietuviu!“)¹⁸⁰.

Lietuviškai Sirokomlė neišmoko, tačiau lietuviškus žodžius jo ranka vedžiojo (žr. 12 pav.). Turėjo ir pagalbininkų, tarp jų ir Akelaitį: „Z mojej strony, co bedziesz¹⁸¹ potrzebował pod względem wierzenia, guseł i języka Litwy – wszystko dostarczę“ („Iš savo pusės, ko tik Tau reikės apie Lietuvos tikėjimą, prietarus ir kalbą, viską suteiksiu“)¹⁸². Galima daryti prielaidą, kad kaip tik su Akelaičiu konsultavosi ir dėl minėtųjų toponimų ir hidronimų etimologijos.

3.4. DIDELIS IR GRAŽUS MOKSLAS. VLAK nariu bendradarbiu Sirokomlė buvo išrinktas 1856 m. vasario 11 d. antrajame draugijos posėdyje (generalgubernatoriaus Vladimiro Nazimovo patvirtintas vasario 29-ąją)¹⁸³ (žr. 13 pav.). Nors Tiškevičiaus komandai priklausė seniai, šis formalus faktas – turint galvoje Sirokomlės nuveiktus darbus istorijos srityje – jam buvo labai svarbus. Istorikas Andrzejus Abramowiczius cituoja 1856 m. sausio 24 d. Sirokomlės laišką Vincentui Poliuui (Wincenty

177 Syrokomla 1860b, 71, 76–78, 109 ir kt.

178 Syrokomla 1860b, 97–98.

179 Syrokomla 1860b, 181.

180 Syrokomla 1860b, 97. LLMA saugomas savitas Sirokomlės kelionių po Lietuvą ir jo dėmesio lietuvių kalbai ženklas – jo paties pieštas Liškiaus piliakalnio eskizas. Šiuo atveju įdomus ne tiek pats piešinys, bet užrašas viršuje: „w Liszkowie domów 54 –

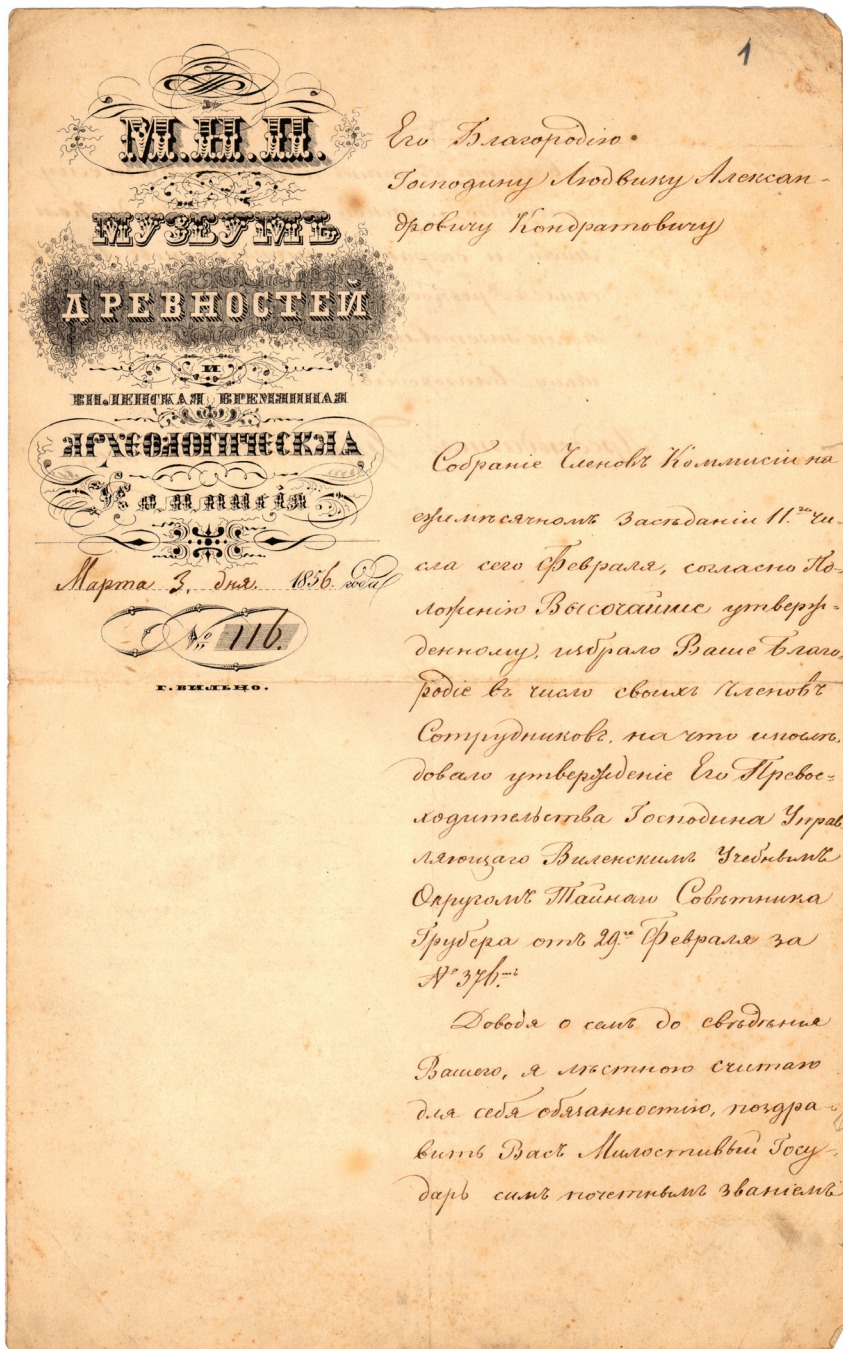
lud mowi po litewsku – “ („Liškiausvoje 54 namai, liaudis kalba lietuviškai“).

Žr. [Sirokomlė] ~1857~1859, 24r.

181 Norėta parašyti „bėdziesz“?

182 Akelaitis 1859-11-07(19), 2r–2v. Visą šio laiško teksto vertimą į lietuvių kalbą žr. Žiemytė 1972, 65–66. Taip pat žr. Gustaitė, Žukas 1992, 89–90, 5 komentara.

183 Būčys 2012b, 486.

13 pav. Eustachijaus Tiškevičiaus pasirašyto VSM ir VLAK rašto apie Vladislavo Sirokomlės išrinkimą VLAK nariu bendradarbiu fragmentas, 1856-03-03; 34,5 × 21,5; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 132, 1r

Pol *vel* Pohl *vel* Poll, 1807–1872), iš kurio matyti, kaip neapsakomai buvo įžeistas, kad į VLAK nebuvo pakviestas kartu su pirmąja narių grupe – supyko taip labai, jog prašėsi priimamas į analogišką Krokuvos mokslo draugiją („Towarzystwo Naukowe Krakowskie“) (sic!): „Pracując nad historią krajową [...] mam do tego siakie takie prawa“ („Tyrinėju krašto istoriją [...], todėl turiu į tai šiokias tokias teises“)¹⁸⁴. Šio įvykio priežastį iki šiol gaubia paslaptis, nors bent jau išoriškai atrodė, kad VSM ir VLAK Sirokomlė buvo įvertintas deramai: kaip tik jam buvo patikėta parašyti inauguracinį eilėrašį VSM atidarymo progai¹⁸⁵, kaip tik jis buvo paskirtas pirmojo leidinio *Записки Виленской Археологической Коммиссии* (*Vilniaus archeologijos komisijos užrašai*) tomelio¹⁸⁶ lenkiškosios dalies redaktoriumi (kartu su Balinskiu), kaip tik jam pavesta tvarkyti ir VSM dailės kolekciją, kurios išdava buvo minėtasis sąrašas *Katalog obrazów, rycin i sztychow zawieszonych*¹⁸⁷ w Wileńskim Muzeum Starożytności¹⁸⁸. Ir tikrai teisiu būti pakviestam į VLAK su pačia garbingiausia narių grupe turėjo daugiau negu to reikalavo šios draugijos įstatai. Net ir Kirkoras šios institucijos įkūrimo išvakarėse pristatydamas Sirokomlės straipsnį „Варвара, Великая княгиня Литовская и королева Польская“ („Barbora, Lietuvos didžioji kunigaikštienė ir Lenkijos karalienė“) jo autorių viešai pavadino ne tik poetu ir literatūros istoriku, bet ir „giliu, mokytu ir precizišku senovės tyrėju“ („онъ снискалъ славу глубокаго, ученаго и точнаго изслѣдователя древностей“)¹⁸⁹.

Šiaip ar taip, žvelgiant į pačiose VSM ir VLAK išvakarėse Sirokomlės nuveiktus darbus istorijai konkrečiai ir istorikai apskritai, žvilgsnis pirmiausia krypta ne tiek į leidybinę šaltinių seriją *Dziejopisowie krajowi*, pagaliau ne tiek į autentiška Nesvyžiaus archyvo medžiaga paremtą studiją apie Barbarą Radvilaitę („но мы ограничимся только изложениемъ фактовъ, извлеченныхъ изъ хроникъ и частной переписки Королевы, сохранившейся до сихъ поръ въ Несвижскомъ архивѣ“)¹⁹⁰, kiek į tyrėjų kol kas tik fragmentiškai aptartą 1853–1854 m. leidinyje *Gazeta Warszawska* (*Varšuvos laikraštis*) spausdintą septynių rašinių ciklą „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ („Laiškai apie archeologijos rinkinius Vilniuje“)¹⁹¹. Šiuose Bareikiškėse rašytuose kūriniuose Sirokomlė ne tik išsamiai aprašo ir įvertina du didžiausius – Tiškevičiaus ir Narbuto lietuviškų seniųjų rinkinius, bet ir samprotauja apie istorijos ir archeologijos tyrimų svarbą. Sirokomlė čia ne tik istorikas ir archeologas, bet ir istorijos istorikas, dar daugiau – istorijos filosofas.

184 Abramowicz 1970, [42]–43.

185 Šių eilių autografa žr. [Syrokomla] [1856], 1r–1v. Taip pat žr. [Syrokomla] 1856b, 47–48. Eilių vertimą į lietuvių kalbą (vertė Regina Koženiauskienė) žr. [Syrokomla] 2015, 17. Sirokomlės eilėraštis buvo išleistas ir atskiru spaudu. Žr. [Syrokomla] 1856a. Ši rariteta dar galima rasti mūsų atminties institucijose. Žr. LMAVB RS: f. 31, b. 1460, 54r–54v; LVIA: f. 1135, ap. 3, b. 32, 74r–74v.

186 *Записки Виленской Археологической Коммиссии* 1856. Taip pat žr. Ilgiewicz 2005, 127.

187 *Ž. zawieszonych* įterptas.

188 Žr. 15 išnašą.

189 [Киркор] 1854, 54, 1). Šio straipsnio lenkiškas (originalus) variantas šiuo metu saugomas BN: Rps III 6095. Kaip galima spręsti iš Kirkoro priedašo (1r), Sirokomlės kūrinių nuorašą padarė Vincentas Korotinskis.

190 [Syrokomla] 1854l, 55.

191 Syrokomla 1853b; [Syrokomla] 1854c; Syrokomla 1854d; 1854e; 1854f; 1854g; 1854h.

Istorijos tyrimai nėra tik mokslas dėl mokslo, jie yra naudingi dabarčiai ir ateičiai, nes istorija – tai „amžių patirties knyga“ („księga doświadczenia wieków“) – tokia Sirokomlės pradinė pozicija¹⁹². Todėl toks svarbus yra istorinių knygų rašymas ir jų skaitymas. Juolab kad tai ir galimybė *per keletą dienų* sugerti visą ilgaamžę žmonijos praktiką:

Bez historyi rodzaj ludzki wiecznieby błdził w kółku jednych i tychże potrzeb, idei, dążeń, aniby podnosił coraz na wyższe stanowiska swoich wiekowych zadań, aniby się ustrzegł jednych wiekuiście błędów.

Vertimas

Be istorijos žmonių giminė amžinai klaidžiotų vienu ir tų pačių poreikių, idėjų, siekių rate, o ne šimtmečiams bėgant sau keltų vis didesnius ir didesnius uždavinius, ir neapsisaugotų nuo amžinų klaidų¹⁹³.

Taigi istorijos mokslas, aprašydamas praeities įvykius ir juos apibendrinamas „tarytum verčia žmoniją visada žengti pirmyn“ („jakby zmusza ludzkość zawsze iść dalej“)¹⁹⁴. Todėl Sirokomlė – už visapusiškus istorijos tyrimus, apimančius ne tik politinį ir karinį valstybės gyvenimą, bet ir krašto kalbą, literatūrą, meną, papročius, tikėjimą. Gerai parašyta konkrečios tautos istorijos knyga – lyg gerai nutapytas portretas, kuriame reikšmingos visos, net menkiausios, detalės, visi, net švelniausi, atspalviai¹⁹⁵.

Svarbus uždavinys šiame kontekste tenka ir pagalbinei istorijos sričiai – archeologijai („Uważajmy teraz archeologiję jako naukę pomocniczą do historyi“)¹⁹⁶. Iš pradžių Sirokomlė griežtai atsiribojo nuo archeologijos, vadindamas ją tik „senų vaikų žaidimu“ („zabawką starych dzieci“)¹⁹⁷, o save patį priskyrė tik prie vadinaujų grynųjų istorikų („usiłowaliśmy w pracach naszych schwycić raczej ducha niż martwą literę przeszłości“)¹⁹⁸, bet ilgainiui savo poziciją gerokai sušvelnino. Vilniuje patekęs į archeologų būrį jau kitaip suvokia ir archeologo darbo prasmę. Sirokomlei mokyta archeologas – jau ne tik senienu rinkėjas ir saugotojas, bet ir tų senienu įprasmintojas, įjausmintojas, taigi ir įistorintojas: „Słusznie chlubi się posiadaniem tych zabytków, bo właściwy rzut oka na nie podaje im wartość której w sobie nie mają. Uczucie jakie widok podobnych rzeczy obudza, jest już uczuciem wyższém, historyczném“ („Pagrįstai jis didžiuojasi turėdamas tuos senovės paminklus, nes deramas žvilgsnis į juos suteikia jiems vertę, kurios jie patys savaime neturi. Jausmas, kuris kyla matant tokius daiktus, yra jausmas aukštesnis, istorinis“)¹⁹⁹. Mokslininką archeologą Sirokomlė prilygina žyniui. Kaip tik toks jam yra ir Tiškevičius: „On pierwszy zatopił badawczy rydeł w łono Litewskiej ziemi, rozkopał kilkaset kurhanów tajemniczych i znalezionym tam żelazom od rdzy przejadłym, zgryszpaniałej miedzi i kamieniom bez kształtu, bez nazwiska, kazał przemówić głosem wyraźnym –

¹⁹² Syrokomla 1853b, [5].

¹⁹³ Syrokomla 1853b, [5].

¹⁹⁴ Syrokomla 1853b, [5].

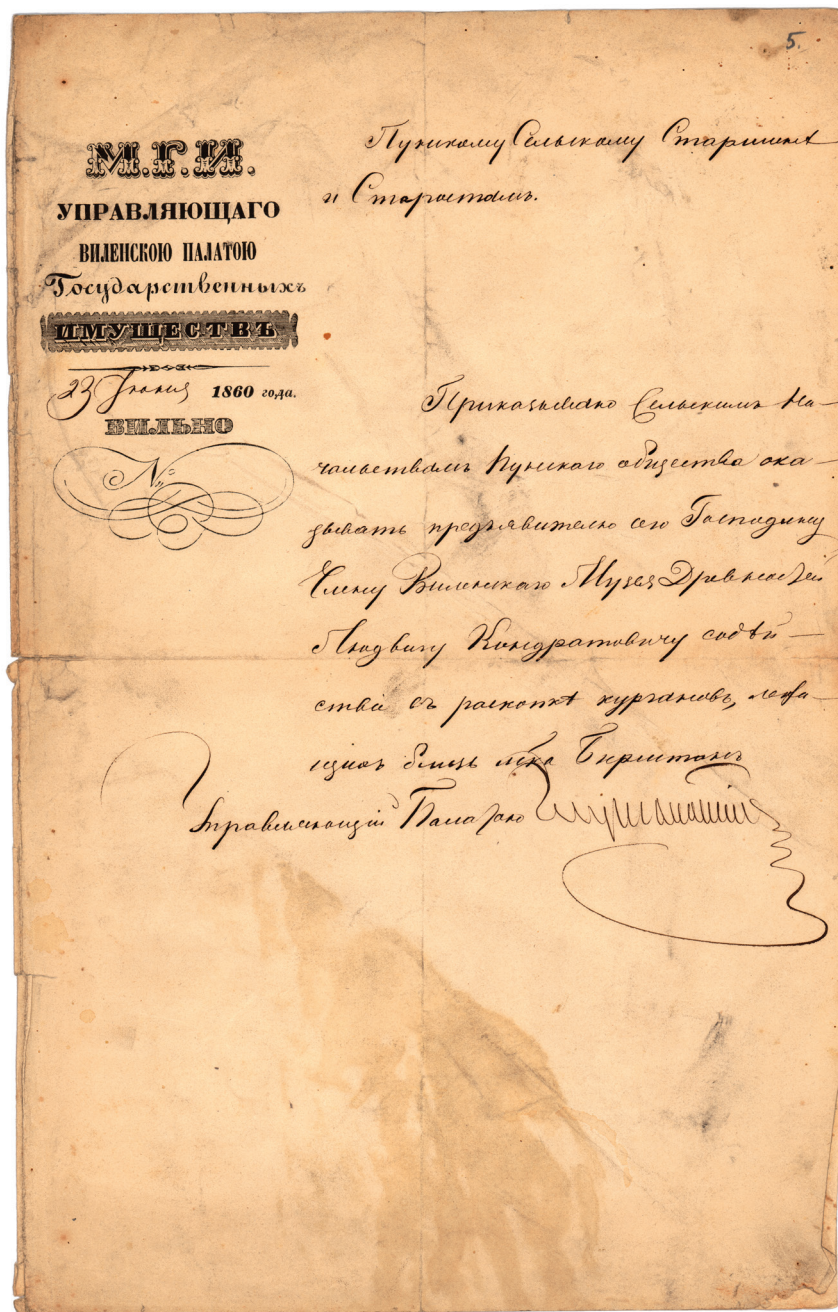
¹⁹⁵ Syrokomla 1853b, [5].

¹⁹⁶ Syrokomla 1853b, [5].

¹⁹⁷ Syrokomla 1854h, 4.

¹⁹⁸ Syrokomla 1854h, 4.

¹⁹⁹ Syrokomla 1853b, [5].

14 pav. Vilniaus valstybės turto rūmų valdytojo Aleksandro de Roberti raštas, kuriuo Punios seniūnijos valstiečių vyresnieji įpareigojami Vladislouvi Sirokomlei sudaryti sąlygas kasinėti pilkapius prie Birštono miestelio, 1862-06-23; 34,5 × 21,8; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 117, 1r

Spis przedmiotów znalezionych w kurhanach pod wsią, Anculami d. 23 lipca 1856.

Nr

1. Łaneczy z metalicznego aliażu, w kształcie sznurka, zgity w formę owalną, z utamami końcami.
2. Spręcie w kształcie konńskiego munsztuka, widocznie oddam od poprzedzającego.
3. Dziesięć kawałków sznurka z płaskiego miedzianego dróta, które także składać mogły podobny sznur czy łaneczy.
4. Trzy spiralne kulki, utrycone od łaneczy poprzedzającego, którego stanowiły ozdoby.
5. Szrzt miedziany.
6. Łaneczy miedziany, złożony z szpicin ogniw - (nie wszystkie ogniw znalezionem ze sobą spójniami), krechta, sama miedzianotała miedziwała wnosić, aby to były kajdany, raczej ozdoba rycerza czy konia.
7. Przedmiot żelazny niewiadomego użycia, rączka od jakiego narzędzia, albo może munsztuka konski.
8. Rodzaj małego puzarcesu z blachy miedzianej - i szeregtek takiegoż samego drugiego. Dwie dziurki każda się domyślać że przez nie sznurka przecięgano; mogły być noszone jako znak władzy, albo amulet na piersiach lub z boku.
9. Trzy kulki gliniane z dziurkami, w kształcie ptaszków, używane przy rybackim niewodzie.
10. Włócznia metalowa - małe sztyfty w niej każda się domyślać iż była uprawniona w rzemieniu.
11. Topór od bardysza.
12. Włócznia
- 13 }
14 } ostrza włóczni mniejsze
15 }
16. Sztylet.
17. Okruchy rozmaite
18. Szeregunki garnna.
19. Wiersz popiołu z tegoż garnna i okruchy niedopalonych kości spieczonowane w osobnym stonku.

15 pav. Archeologinių radinių iš pilkapių prie Anculių kaimo sąrašas ir greta Vladislovo Sirokomlės piešiniai. Sirokomlės autografas. Bareikiškės, 1856-07-23; pieštukas, akvarelė, 71 × 45; LMAVB RS: f. 273, b. 1248, 1v-2r

zagrobowym, głosem praojców do prawnuków“ („Jis pirmas panardino tyrėjo kastuvą į Lietuvos žemės gelmes, iškasinėjo kelis šimtus paslaptinių pilkapių ir ten rastiems rūdžių suėstiems geležiniams ginklams, pajuodavusiam žalvariui ir beformiams bevardžiams akmenims įsakė prabilti aiškiu balsu – balsu iš kapo; prabilti protėvių balsu savo provaikaičiams“)²⁰⁰. Ir apibendrinamoji Sirokohlės ištarmė: „I tu jest właściciwe stanowisko archeologii, już nie jako zabawki, nie jako dziwacznej namiętności, ale jako nauki, wielkiej i pięknej“ („Štai čia ir tikrasis archeologijos vaidmuo – jau ne kaip pramogos, ne kaip keistos aistros, o mokslo – didelio ir gražaus“)²⁰¹.

Jau būdamas VLAK nariu bendradarbiu ir vis labiau įsitraukdamas į šios srities tyrėjų ratą ir pats kasinės – Anculiuose (1856 m.)²⁰², Daubėnuose (~1856–1859 m.)²⁰³, Kernavėje (1859 m.), Birštone ir Punioje (1860 m.) (žr. 14 pav.). Ilgainiui ir Bareikiškių dvaro vertybių sąrašą papildys ne tik senos knygos ir seni rankraščiai, bet ir archeologinės senienos – urnos, varinė kirasa, Minsko gubernijoje rastas dievukas, Romos laikų monetos, karoliukai iš Kernavės, garsaus archeologo, kolekcininko, etruskų kalbos mokovo Tado Volianskio (Tadeusz Wolański, 1785–1865) dovanotas kaukazietiškas stabas, bronzinio papuošalo, rasto Poznanės Hercogystės kapinyne, nuolauža, kelios dešimtys Anculių kapinyne rastų senienu (žr. 15 pav.) ir kt.²⁰⁴ Bet dar svarbesnės buvo Sirokohlės išsakytos mintys apie archeologiją ir jos paskirtį. Nė vienas kitas VLAK narys niekada nesugebėjo to įvardyti taip taikliai ir taip emociškai.

3.5. PROVINCIJOS SOSTINĖ. Studija „Mińsk“ („Minskas“) – stipriausias VSM ir VLAK laikų Sirokohlės darbas²⁰⁵. Užmoju ir net struktūra jis kiek primena Nesvyžiaus aprašymą²⁰⁶. Pirmajame studijos skyriuje „Pobieżny rzut oka na stan dzisiejszy Mińska“ („Paviršutiniškas žvilgsnis į dabartinę Minsko padėtį“)²⁰⁷ gausu statistinių duomenų apie miesto geografinę padėtį, klimatą, taip pat gatves, rūmus, bažnyčias, kapines, mokyklas, sodus, švietimo ir labdaros institucijas. Antroji dalis „Kronika miasta Mińska“ („Minsko miesto kronika“) – skirta miesto praeičiai²⁰⁸. Minsko istorija padalyta į keturis periodus: 1) „Panowanie Rusi i Litwy“ („Rusios ir Lietuvos valdymas“)²⁰⁹, 2) „Mińsk jako namiestnictwo“ („Minskas kaip vietininkija“)²¹⁰, 3) „Mińsk jako województwo. Wzrósť i klęski miasta“ („Minskas kaip vaivadija. Miesto augimas ir nelaimės“)²¹¹, 4) „Jeszcze panowanie Polski“ („Dar Lenkijos valdymas“)²¹². Pastarasis periodas baigiamas 1793 m. birželio 22 d. Gardino Seimo nutarimu. Cituojamieji

200 [Syrokomla] 1854c, 4.

201 Syrokomla 1853b, [5].

202 Anksčiau Anculiai (tada Vilniaus gubernija, Vilniaus apskritis) ir Daubėnai kaip Sirokohlės archeologinių kasinėjimų vietos nebuvo minimi. Žr. Sirokohlė 1856-07-24, 1r–2r.

203 Syrokomla 1861d, 720.

204 Krokuvos mokslo draugijos padėka už Vladislavo Sirokohlės dovanotas senienas, 1859-12-20, 4r; VLAK posėdžių protokolų knyga, 41v (1859-10-11); 63v (1860-09-11);

Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności od 11° Stycznia 1856 r., 8v, 9r (1856 m.).

205 Syrokomla 1857a 1; 1857a 2.

206 Žr. šio leidinio p. 12.

207 Syrokomla 1857a 1, [173]–199.

208 Syrokomla 1857a 1, [200]–232; 1857a 2, [133]–204.

209 Syrokomla 1857a 1, [200]–232.

210 Syrokomla 1857a 2, [133]–144.

211 Syrokomla 1857a 2, 145–171.

212 Syrokomla 1857a 2, 171–204.

atoriai taip pat daugiausia garsūs mokslo žmonės. Be įprastinių – Kromerio, Strijkovskio, Kasparo Neseckio, Nikolajaus Karamzino, Narbuto, Balinskio, atsiranda naujų vardų – VLAK nariai Juozapas Jaroševičius (Józef Jaroszewicz, 1793–1860), Mykolas Homolickis (Michał Homolicki, 1791–1861), Tytusas Działyński (1796–1861), taip pat plačiau nežinomas Smolensko miesto istoriografas Pavelas Nikitinas (Павел Елисеевич Никитин, ~1800–po 1848)²¹³. Savo asmeniniais archyvais su Sirokomle noriai dalijosi Petkevičius, VLAK narys bendradarbis kunigas Juozapas Malyševičius (Józef Małyshewicz, 1804–1891)²¹⁴, gelbėjo ir dailininkas Adomas Šemešys (garsiojo Sirokomlės portreto autorius)²¹⁵, tačiau daugiausia padėjo Tiškevičius, kurio biografijoje Minsko dėmuo taip pat buvo labai svarbus: „notatka xdza Mieczkowskiego Dominikana, udzielona nam przez Eust. Hr. Tyszkiewicza“ („kunigo Mečkovskio, dominikono, užrašai, kuriuos mums suteikė gr[afas] Eust[achijus] Tiškevičius“); „Z noty, udzielonéj od hr. Eust. Tyszkiewicza“ („Iš gr[afu] Eust[achijaus] Tiškevičiaus suteiktų užrašų“); „Powołujemy się w tych relacyach na oryginalne excerpta z xiąg sądowych, które mieliśmy, łaskawie udzielone nam przez Eust. hrabiego Tyszkiewicza“ („Aprašydami šiuos įvykius remiamės originaliais teismų knygų fragmentais, kuriuos mums maloniai suteikė grafas Eust[achijus] Tiškevičius“)²¹⁶ ir kt.

Todėl faktografiniu požiūriu ši studija – daugiau nei solidi (žr. 16 pav.). Tai rodo ir nuorodų į šaltinius ir literatūrą skaičius – 156. Sirokomlė ne tik saujomis barstė faktus, bet ir kaip niekad anksčiau buvo kritiškas – priekaištų pažėrė ne tik Strijkovskiui, bet ir Narbutui: „P. Narbutt, T. III, str. 228, odnosi założenie Mińska do roku 1066, powołując się na Latopisiec Daniłowicza, str. 217; ale w miejscu cytowaném niéma wzmianki o tém założeniu, tylko w nocie pod r. 1067 wzmiankuje Mińsk, jako miasto obronne – Niemogło być takiém w rok po swém założeniu“ („P[onas] Narbutas (t. 3, p. 228) Minsko įkūrimą datuoja 1066 metais, remdamasis Danilavičiaus išleistu šaltiniu *Latopisiec [Litwy i kronika ruska]* (p. 217), bet cituotoje vietoje nėra rašoma apie tą įkūrimą, tik pastaboje prie 1067 m[etų] minimas Minskas kaip gynybinis miestas. Negalėjo toks būti metai po savo įkūrimo“)²¹⁷. Žinoma, šis tyrimas Sirokomlei žadino atsiminimus apie „kadaisė savas apylinkes“, taigi ir emocijas, tačiau akivaizdu ir kita – šį kartą daugiau nei kada nors anksčiau norėjo pasirodyti esąs „tikras“ istorikas, juolab kad *taip* rašyti įpareigojo narystė VLAK. Objektivumą deklaravo net privačioje korespondencijoje. „Ja miałbym się gniewać że mię posądzasz Pan o predylekcyę dla Mińska kosztem Wilna? Mińsk kocham jako stolicę prowincyi w której się urodziłem, Wilno jako²¹⁸ stolicę mojego kraju, nieumiem odróżnić tego jednego od drugiego kochania“ („Ar aš turėčiau pykti, kad Tamsta mane smerki už silpnybę Minskui Vilniaus sąskaita? Minską myliu kaip provincijos, kurioje gimiau, sostinę, o Vilnių – kaip savo krašto sostinę. Aš nemoku atskirti tos vienos meilės nuo tos kitos“) – rašė laiške Minsko gubernijos valdybos darbuotojui

213 Syrokomla 1857a 1, 201, *); 209, *); 222, ****) ir kt.; 1857a 2, 135, **); 136, *); 152, *) ir kt.

214 Syrokomla 1857a 2, 202, *); 203, *). Taip pat žr. Malyševičius 1856-11-14, 1r-1v.

215 Šemešys 1855-08-(08-04; 08-23), 1r-4v.

216 Syrokomla 1857a 2, 162, *); 191, *); 195, *).

217 Syrokomla 1857a 1, 204, *).

218 Raidė o taisyta.

ir savo pagalbininkui renkant medžiagą Minsko istorijai Zigmantui Žostautui (Zygmunt Zasztowt, ~1800–po 1859)²¹⁹.

Tačiau reakcija spaudoje į šį profesiniu požiūriu beveik tobulą, maža to, turint galvoje pagalbininkų skaičių, – beveik kolektyvinį darbą, buvo netikėta. 1858 m. laikraštyje *Gazeta Warszawska* išspausdintame septintajame ciklo „Listy z nad brzegów Krożenty“ („Laiškai nuo Kražantės krantų“) rašinyje anoniminis autorius Sirokomlės studiją tiesiog sutriuškino – priekaištavo ne tik dėl nepakankamai panaudotų archyvinių šaltinių, ne tik dėl menkos pažinties su kitų kraštų istoriografija, ne tik dėl objektyvumo (sic!) stokos, bet labiausiai – dėl rašymo stiliaus, kuris esą daugiau priminė gavendą, o ne „rimtą istoriją“²²⁰. Recenzento išvada buvo negailestinga – studijos autoriui toli iki Livijaus ar Tacito plunksnos – geriausiu atveju istoriją jis tapo Hogartho teptuku²²¹. Tikriausiai Sirokomlei – kaip ir kitiems VSM ir VLAK komandos nariams – buvo žinoma, kad šio rašinio autorius – Balinskis. Paradoksalu, kad kaip tik Balinskio dėka 1844-aisiais Sirokomlė atėjo į „tikrųjų“ istorikų būrį ir kaip tik dėl Balinskio 1857-aisiais iš šio būrio turėjo „išeiti“. Visa, ką sukurs po to, bus parašyta tik vadinamuoju lengvuju stiliumi. Sirokomlė jau niekada nesistengs būti „tikru“ istoriku. Balinskis iš dalies buvo teisus – ne vadinamieji rimtieji Sirokomlės darbai – studijos ir šaltinių publikacijos, bet gavendos, ypač kelionių po Lietuvą aprašymai, sulauks didžiausio pasisekimo. Tačiau, kaip minėta anksčiau, tos sėkmės priežastis bus ne tiek literatūrinis talentas, kiek *autentiški istorijos šaltiniai* – kertiniai šių darbų akmenys ir svarbiausias Sirokomlės inspiracijos šaltinis. „Prakalbinti seniena“ gebėjo geriau už kitus VSM ir VLAK narius. Iš čia – vienu adoracija, o kitų – atmetimas. Abejingų nebuvo.

4. APIBENDRINIMAS. Vladislovas Sirokomlė ilgainiui Bareikiškes pavertė ne tik literato, bet ir *istoriko* rezidencija. Pasak Antano Petkevičiaus, kitaip nei kukloje Zalučėje, čia jau būta „tam tikro artistiško rafinuotumo: gulėjo krūvos knygų ir žurnalų, buvo daugybė paveikslų, medalių, statulėlių“ („pewny wykwiint artystyczny, ksiąg i dzienników całe stosy, pięknych obrazów, medali, posążków mnóstwo“)²²². Senąjį iš Zalučės atsivežtą, bet į naująjį kabinetą taip ir „neįsileistą“ pušinį, vietos staliaus sumeistrautą ir žalia gelumbe aptrauktą rašomąjį stalą (tikėta, kad žalia spalva saugo akis) pakeitė nauju prabangiu – lyg riešutmedžio, lyg raudonmedžio²²³. Ant šio naujo baldo rašė ir savo laiškus – taip pat ant specialaus užsakyto laiškinių popieriaus, žyminčio naująją rezidenciją – Bareikiškes (žr. 17 pav.). Maža to, Bareikiškes kaip „Sirokomlės buveinę“ reklamavo ir visai viešai: Alberto Syrkino spaustuvėje išleido specialų lakštą su dvarelįo vaizdu ir net jam skirtomis eilėmis (šį spaudinį knygyne buvo galima nusipirkti už 10 kapeikų)²²⁴ (žr. 18 pav.). Kaip kad rašo

219 Sirokomlė 1859-03-24, 1r.

220 [Baliński] 1858, 50 (10/22 lutego), 6; 51 (11/23 lutego), 2–3.

221 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2005, 126–128.

222 [Pietkiewicz] 1862, 494.

223 Korotyński 1884 19, 293.

224 [Syrokomla] 1860a. Šį šiandien retą spau-

dinį žr. LVIA: f. 1135, ap. 3, b. 28, 1r–1v.

Atvaizde pavaizduotas Bareikiškių gyvenamasis namas atitinka ir kuklų inventori-nį jo aprašymą. Žr. Statistiniai duomenys apie Benedikto Tiškevičiaus Juodiškių dvarą, jam priklausantį Bareikiškių palivar-ką ir kaimus, 1847-05-16, 2v.

Borejkwoszczyzna, w okolicach Wilna,
dnia 28 Mca sierpnia 1853 r.

z Powinszkowaniem

Junieciu

Czem serce pełne, czem ogień bogaty,
Czere ryżenia i ubogie kwiaty,
Łyżalnicę przyjęć niech będzie łaskawa
Panna Gustawa.

Pomni poranka życia się promieni,
Niech nie pogardzi kwiatami jesieni —
Przy pięknej wiosnie, mimo jesieni chłodnej
Kwiaty odwołodną.

Wiosna jest życia rozkosny obrazem,
A jesień brzoż obfitych korzyści;
Jedno i drugie rozpolone razem
Niechaj się miści. Pawłona Monobratowa
L. Kundrałowa

Pannie

Gustawie Titius

w Swiranach

17 pav. 1853 m. rugpjūčio 28 d. eiliuotas Vladislovo Sirokomlės ir jo žmonos Paulinos sveikinimas vardinių proga iš Bareikiškių Gustavai Ticijūtei į Svirus, parašytas ant specialaus laiškinių popieriaus. Užrašas viršuje: „Borejkwoszczyzna, w okolicach Wilna, dnia 28 Mca sierpnia 1853 r.“ („Bareikiškės, Vilniaus apylinkės, 1853 m[etų] rugpjūčio mėn[esio] 28 diena“); 13,4 × 10,5; LMAVB RS: f. 109, b. 218, 89v

Borejkowszczyzna

miejsce pobytu Władysława Syrokomli.

Nie mój to domek, nie moja gleba,
 Choć chleb mi rodzi przez lato,
 Moim jest tylko ten błękit nieba,
 Co się unosi nad chatą.
 Pod skrzydłem chmury, pod cieniem strzechy,
 Miałem i ciernie i różę;
 Prędkoż me bóle, moje pociechy,
 Ojcu ziemskiemu wynurzę?
 W pobliskiej wiosce, w cmentarnej guszy,
 Zaćny się starca proch mieści,
 Boże! daj spokój zmarłego duszy,
 A żywym — mądrość boleści!

18 pav. Specialus Alberto Syrkino spaustuvėje išleistas lakštas su Bareikiškių vaizdu ir tai vietai skirtomis eilėmis, 1860 m.; 22 × 34; 18,5 × 12. Piešė Józefas Tadeusz Polkowski (1820–1895), raižė Henrykas Kübleris (~1822–po 1863); LVIA: f. 1135, ap. 3, b. 28, 1r

Petkevičius, Bareikiškėse kabėjo ir daug paveikslų, kuriais Sirokomlė taip didžiavo-
 si, kad net išsamiai juos aprašė Vilniaus spaudoje²²⁵. Šioje fantastiškoje ekskursijoje
 po Bareikiškių dvarelį, kurią šmaikščiai pavadino *Voyage autour de chambre*, t. y.
 „kelione po kambarį“, į akis krinta ir istorinės tematikos kūriniai. Pirmiausia tai iš
 Nesvyžiaus kilusio ir Sirokomlei asmeniškai gerai pažįstamo dailininko Benedikto
 Skšickio (Benedykt Skrzycki, ~1812–1853) tapyti vienuolikos (sic!) Lenkijos ir Lietuvos
 valdovų portretai ir Vincento Dmachausko (Wincenty Zenon Napoleon Dmochowski,
 1807–1862) darbai – scena iš legendinio Pilėnų šturmo („Krajobraz nocny, scena z
 Margiera [pieśń V]“²²⁶ ir Vytauto funduota Naugarduko stačiatikių katedra („Ruiny
 dawniej katedry greckiej fundowanej przez Witolda przed r. 1415 w Nowogródku,

²²⁵ Syrokomla 1861a, 871.

²²⁶ Syrokomla 1861a, 871. Šiandien šis paveiks-

las saugomas Lietuvos dailės muziejuje
 (LDM: T13).

2217011

101

T. 1-4

WIZBRUNKI

I ROZTRZĄSANIA NAUKOWE.

POCZET NOWY.

TOMIK PIĘRWSZY.

W I L N O.

JÓZEF ZAWADZKI WŁASNYM NAKŁADEM.

1 8 3 6.

Ze zbioru Xiąg
LUDWIKI KONDRATOWICZA.

Oddział V

N. Katalogu 337.

Ostrzeżenie. Osoby, którym się użyczają książki do czytania, pro-
szone są nie udzielać ich innym; zbytecznym byłoby dodawać, że
zwrót książek cało i czysto, jest pożądanym.

LMAVB: 376661/1

19 pav. Vienas iš Vladislovo Sirokomlės bibliotekos Bareikiškėse ekslibrisų, priklijuotas žurnale *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, poczet nowy 1, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1836; 5,5 × 9,5. Ekslibriso tekstas: „Ze zbioru Xiąg || LUDWIKI KONDRATOWICZA. || Oddział V || N. Katalogu 337. || **Ostrzeżenie.** Osoby, którym się użyczają książki do czytania, pro-||szone są nie udzielać ich innym; zbytecznym byłoby dodawać, że || zwrót książek cało i czysto, jest pożądanym“ („Iš LIUDVIKO KONDRATA-VIČIAUS knygų rinkinio. Skyrius V. Katalogo Nr. 337. **Įspėjimas.** Asmenys, kuriems skolinamos knygos skaitymui, yra prašomi neduoti jų kitiems; bereikalinga būtų pridurti, kad pageidaujame, jog knygos būtų gražintos nesuplėšytos ir švarios“);

potém cerkwi po-Bazyłjańskiej“)²²⁷. Bareikiškių paveikslų rinkinio pasididžiavimas buvo ir nežinomo autoriaus tariamai „pagal gyvą nemirtingą originalą“ („z tradycją, że był malowany z żywego, nieśmiertelnego oryginału“) tapytas garsiojo istoriko Julijono Ursino Nemcevičiaus (Julian Ursyn Niemcewicz, 1758–1841) portretas²²⁸.

Tačiau rezidencijos širdis buvo biblioteka. Zalučės knygų rinkinį, kuris tada tilpo dviejuose spintose, sudarė 300–400 egzempliorių, o mus pasiekusiame, kad ir ne visame, 1862 m. Bareikiškių bibliotekos knygų sąrašė – 1056 tomai (635 veikalai). 1907-aisiais Sirokoslės giminaičiai Vilniaus mokslo bičiulių draugijoje deponavo 522 knygas kartu su spintomis²²⁹. Iš viso tyrėjai skaičiuoja dvare buvus apie 2500 tomų²³⁰. Taigi bibliofilinė aistra metams bėgant augo – tai rodo ir specialiai pasigaminti ekslibrisai, kurių turėjo net keturis²³¹ (žr. 19 pav.). Seniausia šiandien žinoma Sirokoslės rinkinio knyga – vokiečių humanisto Agripas Netesheimiečio (Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim, 1486–1535) veikalas *De incertitudine et vanitate scientiarum declamatio invectiva* (*Puolamoji deklamacija apie mokslų netikrumą ir tuštybę*, Kelnas, 1532)²³². Seniausia istorinė knyga – 1551 m. Lione išleistos Romos istoriko Marko Juniano Justino (Markus Junianus Justinus, III a. prieš Kr.) ištraukos iš neišlikusio kito Romos istoriko – Gnėjaus Pompėjaus Trogo (Gnaeus Pompeus Trogus, I a. prieš Kr.) veikalą apie Makedonijos imperatorių Pilypą II²³³. Pasak Korotinskio, Zalučėje greta 1771 m. Vroclavo laidos Jokūbo Wujeko (Jakub Wujek, 1541–1597) biblijos *Biblia Sacra latino polonica* (*Lotyniškai lenkiška Šventoji Biblija*) garbingą vietą užėmė ir originalūs Kromerio veikalai, tarp kurių buvo ir Kraševskio dovanota *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo*²³⁴ – ta pati, iš kurios Sirokoslė ir vertė Varmės vyskupo Lenkijos aprašymą²³⁵. Iš viso 1862 m. Bareikiškių knygų sąrašė – 146 istorinės tematikos veikalai, kurių didžiąją dalį sudarė Sirokoslės amžininkų kūriniai.

Savo ruožtu bibliotekos širdis buvo jos „Rankraščių skyrius“. Bareikiškėse sukaupta XV–XIX a. pirmąją pusę aprėpiančių senųjų dokumentų kolekcija buvo viena gausiausių ir viena įdomiausių to meto Lietuvoje²³⁶. Šio rinkinio perlas buvo unikalūs

227 Tikėtina, kad šiandien ši akvarelė saugoma Nacionaliniame muziejuje Krokuvėje. Žr. Szczawińska 1975, 63.

228 Syrokomla 1861a, 871.

229 Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Valdybos padėka Sofijai Kondratavičiūtei, Liudvikai Kondratavičiūtei ir Aurelijai Podolskytei-Kondratavičiūtei, 2v.

230 Kowkiel 2005, 30, 77, 134, 174.

231 Kisarauskas 1984, 56.

232 [Renier] 1862-09-25, 84r, 3.

233 [Renier] 1862-09-25, 85r, 22.

234 Korotyński 1884 19, 292. Kraševskis Sirokomlei yra dovanojęs ir daugiau vertingų knygų. Žr. Braziūnienė 1994, 30.

235 Žr. 100 išnašą.

236 Mūsų dienas pasiekė ir Aniceto Renjė sudarytas Bareikiškių bibliotekos rankraščių katalogas. Žr. [Renier] 1863-03-22. Kaip kad ir Renjė parengto Sirokoslės knygų katalogo (žr. šio leidinio p. 28, 90 išnašą), šio dokumento paskirtis nėra iki galo aiški, tačiau tikėtina, kad ir jis buvo skirtas galimiems šių rankraščių pirkėjams, juo lab jį į jį įtraukta anaipol ne visa kolekcijos dalis. Iš dalies tai patvirtina ir šiandienė šio registro saugojimo vieta – 1863–1864 m. sukilimo dalyvio ir vieno iš komiteto, kuris po Sirokoslės mirties buvo sudarytas jo šeimai finansiškai paremti, nario Aleksandro Oskerkos (Aleksander Oskierko, 1830–1911) tardymo byla (sic!).

213

Regestr. Manuskryptów pozostałych po s. p. Szyrokomli
spisany p. Anicetego. Reniera 1863 Marca 22 dnia.

261

- N° 1. Księga rozmaitych druków i rękopisów wozem
sprawionych w Panowaniu Mawstawa Augusta
odnoszących się do:
1. List szkolny J. Ks. Ści. w Strasz, w zapamiętych pra-
wach. Deklaracya względem Sejmików i Sej-
mikach Powiatu Pańsko-rzeczkiego. Warszawa.
1792. Drukowany fol. w pieczęciach stryka — 1.
 2. Uniwersał Naj. Pana, w korzecach senator-
skich w Krajach Przemysp. wspólnych. Warszawa.
1793. Drukowany z pieczęciach. fol. — 1.
 3. Deklaracya Imperatorowa p. Ści. podana p. Ba-
rona Hakelberga. Warszawa. 1772. Druk. fol. — 1.
 4. Deklaracya 2^{ga}. Warszawa. 1772. Druk. fol. — 1.
 5. Deklaracya 3^{cia}. Warszawa. 1772. Druk. fol. — 1.
 6. Deklaracya Rosyji i Pruss. Warszawa. 1772.
Drukowania. fol. i wspaniedzi — 1.
 7. Actum w Warszawie 1773 Generalna skojga
naradom Konfederacya du Panom Pisarom
Liemskich w podpisom Michata Pradziwitta
i Pominskiemu. Pisane w pieczęciach. fol. — 1.
 8. Marszałkowie General. Konfederacyji o woy-
nach Powiatu sąsiednich etc. Warszawa 1773.
Drukowane. fol. — 1.
 9. Actum w Warszawie 1773 o ptacie za zborie
p. wojaka sąsiednich Powiatu. Podpisat Au-
drey Malczewski Sekretar Konf. Gener.
pisany w pieczęciach. fol. — 1.
 10. Wypis z księgi Sedom General. Konf. W. Ks. Lit.
w Warszawie 1774. Repartyce i kalendarze Try-
bunatu

20 pav. Aniceto Renjė sudaryto Bareikiškių bibliotekos rankraščių
katalogo sąrašo fragmentas, 1863-03-22; 33,5 × 21;
LVIA: f. 439, ap. 1, b. 226, 261r

karaimų ir totorių istorijos rankraščiai, tačiau ne mažiau vertinga ir medžiaga apie Radvilų ir Nesvyžiaus istoriją, ne tik paties Sirokoslės daryti išrašai, bet ir autentiški dokumentai. XVIII amžių Bareikiškių rinkinyje reprezentavo ne tik asmeninė kelių giminių (Rosčiševskių, Leščinskių ir kt.) korespondencija, bet ir valstybės politinių, religinių, teisinių ir ūkinį gyvenimą, taip pat šios valstybės žlugimą iliustruojantys dokumentai (žr. 20 pav.)²³⁷. Rasime čia ne tik Radvilų, bet ir Sapiegų, Riomerių, Pocių, Bžostovskių, Chodkevičių pavardes. Įdomiausiu XIX a. pradžios dokumentu laikytinas minėtasis Zenavičiaus kelionės į Karaliaučių dienoraštis (žr. 21 pav.)²³⁸, tačiau svarbi ir Richterių ar Podolskių šeimų dokumentacija. Apskritai daug istorinių marginalijų, kurias Bareikiškių dvaro nuomotojas kaupė kaip ypač reikšmingus praeities ženklus: „Niezmiernie są ważnemi kartkami dla historyi, te drobne, na pierwszy rzut oka efemeryczne, sprawozdania“ („Labai svarbūs istorijai yra tie iš pirmo žvilgsnio efemeriški pranešimai“)²³⁹. Kaip tik tokiomis smulkmenomis galima vadinti tiek 1831 m. Rusijos armijos kariškiams suteiktų laipsnių ir žuvusių bei sužeistų rusų generolų, pulko vadų sąrašą, tiek Filaretų draugijos įstatų nuorašą, tiek pagaliau tikriausiai Stanislovo Moravskio (Jan Apolinary Stanisław Morawski, 1802–1853) plunksnai priskirtiną studiją apie mineralinius vandenius (*Wody mineralne i uwagi o wodach mineralnych D-ra Morawskiego etc. Księga razem oprawionych Seksternów – in 4*)²⁴⁰. Visai atskira dalis būtų žymių amžininkų – istorikų, literatų, leidėjų, tada supusių Sirokoslę, autografa. Neatrodė, kad jie buvo kaupti sąmoningai, tačiau šiandien tai unikali ne tik garsių to meto vyrų, bet ir moterų rašto ir minties kolekcija.

Taip Bareikiškės ilgainiui tapo idealia vieta intelektualiam darbui, istorijos rašymui taip pat. Galbūt lemiamą įtaką tokiai rezidencijai atsirasti turėjo Narbuto Šiauriai, kur Sirokoslė pirmą kartą pamatė tarytum sąmoningai Lietuvos istorijos rašymui sukurtą vietą²⁴¹. Šiaip ar taip, šie trys svarbiausi Bareikiškių dėmenys – biblioteka,

Už nuorodą į šį unikalų dokumentą, kuris galėtų tapti ir atskiro tyrimo objektu, širdingai ačiū tariau kolegei Tamarai Bairauskaitei. Šiaip ar taip, vaizdą apie Bareikiškėse saugotus manuskriptus duoda ir LLMA saugomo „Kondratovičių giminės fondo“ bylų apyrašas. Žr. Burokaitė, Oginskaitė 1968. Kai kurie šio rinkinio dokumentai Sirokoslėi galėjo būti tik paskolinti jų turėtojų, tačiau kurie konkrečiai nustatyti būtų labai sunku, dažniausiai – neįmanoma. Šiame straipsnyje iš esmės remiamasi tik tuo, kas po literato mirties tapo šeimos nuosavybe, t. y. į šiuos dokumentus nebuvo pareikšta pretenzijų.

237 Vertingiausi 83 dokumentai buvo susegti į atskirą knygą, kurią vėliau Renjė įvardijo kaip Stanislovo Augusto valdymo epochą atspindintį spaudinių ir rankraščių rinkinį

(*Księga rozmaitych druków i rękopismów razem oprawionych do Panowania Stanisława Augusta odnoszących się*). Žr. [Renier] 1863-03-22, 261r–264v.

238 Kaip rodo Renjė sudarytas Bareikiškių bibliotekos rankraščių katalogas, Sirokoslės rinkinyje būta ir daugiau Zenavičiaus rankraščių, tarp kurių ypač įsidėmėtinas *Litwa. pisane p. Zenowicza 1845* („Lietuva. Rašyta Zenavičiaus 1845“). Žr. [Renier] 1863-03-22, 267r, Nr. 42. Taip pat žr. [Renier] 1863-03-22, 265v–266r, Nr. 7 (1); 266r, Nr. 7 (2); 267r, Nr. 38–41; 267v, Nr. 45.

239 Sirokoslė 1859-03-24, 1r.

240 [Renier] 1863-03-22, 266r, Nr. 7 (9).

241 Priešingai nei Balinskio Jašiūnuose, Narbuto Šiauriuose Sirokoslė lankėsi ne kartą. Žr. Kirkoras 1853-07-21; Narbutas 1854-08-08, 1r.

21 pav. Bareikiškių dvaro archyvo fragmentas: Augusto Zenavičiaus rankraščio *Dziennik Podróży moiej do Królewca od dnia 5° Maia Rū 1829°* (*Mano kelionės į Karaliaučių nuo 1829 metų gegužės 5 dienos dienoraštis*) fragmentas, Kauno miesto planas, [~1829]; 44,8 × 38; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 267, 4r

archyvas ir artefaktai (Korotinskio įvardyti kaip „statulėlės“), t. y. savas senienų (lietuviškų senienų) muziejus, sudarė erdvę, kurioje tarpo ir Lietuvos istorija. Pasak Abramowicziaus, Sirokomlė nesijautė esąs praeities tyrėjas *ex professo*, tačiau „buvo kelyje į tai“ („Był jednak na drodze ku temu“)²⁴². Pratešiant šią mintį galima sakyti, kad tokiais pat aistringais ir kruopščiais Lietuvos istorijos *neprofesionalais* buvo ir daug kitų VSM ir VLAK narių. Kitaip tariant, Sirokomlė, kaip ir Tiškevičius ar Kirkoras, tam tikra prasme buvo ir Vilniaus universiteto *nebuvoimo* auka. Tačiau galima sakyti ir visai kitaip – kaip tik jungtis „Sirokomlė–istorija“ – tai dar viena iliustracija ne tik *Lietuvos – be universiteto*, bet ir *Lietuvos – kelyje į jį*.

Šaltiniai:

- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa) (Senųjų aktų archyvas, Varšuva).
- AKELAITIS, MIKALOJUS, 1859-11-07(19): Laiškas iš Rietavo Vladislovui Sirokomlei į Bareikiškes (?); LLMA: f. 96, ap. 1, b. 40, 1r–2v; lenkų kalba.
- [ANONIMAS,] [1862]: *Książki oddane do muzeum*; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 144, 24r–81r.
- BN – Biblioteka Narodowa (Warszawa) (Nacionalinė biblioteka, Varšuva).
- BUROKAITĖ, J[ŪRATĖ]; E[LENA] OGINSKAITĖ, 1968: *LTSR Centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas, f. 96, ap. 1: Kondratovičių giminės fondas [XV a. pab.–1966], [1r]–54r [apyrašas papildytas 1971 ir 1983 m.]*.
- [COYER, GABRIEL-FRANÇOIS,] [po 1761]: *Historia Króla Jana Sobieskiego przez JM Pannę Wizytę Mrozowicką tłumaczone 1–3*; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów: 1375/I–III.
- KIRKORAS, ADOMAS HONORIJUS, 1853-07-21: Laiškas iš Vilniaus Teodorui Narbutui į Šiaurius; LMAVB RS: f. 18, b. 185/13, 668r–669r; lenkų kalba.
- Krokvos mokslo draugijos padėka už Vladislovo Sirokomlės dovanotas senienas, 1859-12-20; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 117, 4r; lenkų kalba.
- KRUPAVIČIUS, MAURICIJUS, 1861-08-12: Laiškas iš Vilniaus Vladislovui Sirokomlei į Bareikiškes; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 77, 3r–3v, 4v; lenkų kalba.
- Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo Vazos rašto, patvirtinančio Lietuvos totorių žemės pardavimą Rodoškovičių bažnyčios klebonui, fragmentas, 1644-01-02; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 354, 1r–1v; rusėnų kalba.
- LLMA – Lietuvių literatūros ir meno archyvas.
- LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus.
- MALYŠEVIČIUS, JUOZAPAS, 1856-11-14: Laiškas iš Nevodnicos Vladislovui Sirokomlei į Vilnių (?); LLMA: f. 96, ap. 1, b. 88, 1r–1v; lenkų kalba.
- NARBUTAS, TEODORAS, 1839-05-18: Laiškas iš Šiaurių Juozapui Pomarnackiui į Bratnavą; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 92, 2r–3v; lenkų kalba.
- NARBUTAS, TEODORAS, 1854-08-08: Laiškas iš Šiaurių Vladislovui Sirokomlei į Vilnių (?); LLMA: f. 96, ap. 1, b. 314, 1r.

242 Abramowicz 1970, 49.

- Raštas, kuriuo Ilija Kildyševičius ir jo žmona Agafija už dešimt kapų lietuviškų grašių savo žemę užstato Jusufui Šedikovičiui ir jo broliui Koženberdėjui Šedikovičiui, 1556-07-09; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 352, [1r]; rusėnų kalba.
- [RENIER, ANICETY,] 1862-09-25: *Katalog Książek s. p. Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli) spisany 1862 r. Września 25 dnia przez Anicetego Reniera*; LVIA: f. 1135, ap. 3, b. 32, 1r–97r.
- [RENIER, ANICETY,] 1863-03-22: *Regestr Manuskryptów pozostałych po s. p. Syrokomli spisany p. Anicetego Reniera 1863 Marca 22 dnia*; LVIA: f. 1248, ap. 2, b. 226, 261r–274v.
- Romano Davidovičiaus testamento fragmentas, 1684-10-24; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 378, l. 1r–1v; lenkų kalba.
- [RENJĖ, ANICETAS; TOMAS SNARSKIS, ALEKSANDRAS OSKERKA,] 1862-09-29: Raštelis, kuriuo patvirtinama, kad Juozapas Laurinavičius dvylika dienų dirbo surašinėdamas Vladislavo Sirokmlės bibliotekos knygas ir gavo už tai atlygį; LVIA: f. 1248, ap. 2, b. 226, 258r; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1843-05-11: Laiškas iš Nesvyžiaus Antanui Petkevičiui (adreso gyvenamoji vieta nenurodyta); BN: Rps 2915, 96r–99v; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1849-08-16: Laiškas iš Zalučės Adomui Zavadzkiui į Vilnių; LVIA: f. 1135, ap. 7, b. 424, 93r; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1849-10-13: Laiškas iš Zalučės Adomui Zavadzkiui į Vilnių; LVIA: f. 1135, ap. 7, b. 424, 87r; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1851-07-03: Laiškas iš Zalučės Adomui Zavadzkiui į Vilnių; LMAVB RS: f. 7, b. 683, 2r; lenkų kalba.
- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] 1851 *vel* 1852: Martyno Kromerio knygos *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* vertimo į lenkų kalbą fragmentas; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 34, 1r.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS; PAULINA MITRAŠEVSKYTĖ-KONDRATAVIČIENĖ, 1853-08-28: Eiliuotas sveikinimas vardinių proga iš Bareikiškių Gustavai Ticijūtei į Svirnus; LMAVB RS: f. 109, b. 218, 89v; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, [1854?]: Laiškas iš (Vilniaus?) Julijonui Ticijui į Vilnių; LMAVB RS: f. 109, b. 218, 88v; lenkų kalba.
- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] [1855a]: Autobiografija; AGAD: Rps 340, XXIV 1/37, 1r–2r (1r prierašas pieštuku: „Autobiografia własnoręczna“); lenkų kalba.
- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] [1855b]: Leonardo Goreckio veikalo *Opisanie wojny Iwona hospodara wołoskiego z Selimem II cesarzem tureckim, toczonėj w roku 1574* (Sankt Peterburgas–Mogiliavas, 1855) fragmentas; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 34, 5r–6v; lenkų kalba.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1856-07-24: Laiškas iš Bareikiškių VLAK; LMAVB RS: f. 273, b. 1248, 1r–2r; lenkų kalba.
- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] [~1857~1859]: Liškiaus piliakalnio eskizas; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 27, 24r; užrašai virš piešinio ir po juo – lenkų kalba.
- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] [~1859a]: Lietuviškų toponimų ir hidronimų etimologijos fragmentai; 21,5 × 16,5; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 272, 1r–2v; lenkų ir lietuvių kalbomis.

- [SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS,] [~1859b]: *Knygos Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna)* darbinės medžiagos fragmentas: kelionės planelis; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 23, 13r.
- SIROKOMLĖ, VLADISLOVAS, 1859-03-24: Laiškas iš Vilniaus Zigmantui Žostautui į Minską; LMAVB RS: f. 273, b. 1249, 1r–2v (2r–2v – vokas); lenkų (laiškas) ir rusų (adresas ant voko) kalbomis.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] [be datos]: *Katalog obrazów, rycin i sztychów zawieszonych*²⁴³ w *Wileńskim Muzeum Starożytności*; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 277, 1r–19v (juodraštis).
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, [XIX a. 5-asis deš.]: *Przywileje Nieświeżskie, 1586–1654*; juodas rašalas, 35,5 × 22,3; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 349, 9r–9v.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] L[UDWIK] KONDRATOWICZ, 1844-04-21: *Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego*; LMAVB RS: f. 81, b. 36, 1r–13r.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] ~1850: *Rejestr aktów Urzędu Zamku Stuckiego*; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 349, 1r–8v.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] [1854]: *Barbara Radziwiłłówna Królowa Polska (Szkic historyczny)*; BN: Rps III 6095, 1r–15r (Vincento Korotinskio nuorašas).
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] LUDWIK KONDRATOWICZ, [1856]: „Na Otwarcie Muzeum w Wilnie“; LMAVB RS: f. 9, b. 1492, 1r–1v.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] [1857]: „Mińsk.“; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 25, 1r–64v.
- Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności od 11° Stycznia 1856 r., 1856–1865*; VUB RS: f. 46, b. 5, 1r–119r.
- Statistiniai duomenys apie Benedikto Tiškevičiaus Juodiškių dvarą, jam priklausantį Bareikiškių palivarką ir kaimus, 1847-05-16; LVIA: f. 394, ap. 1, b. 187, 1r–34v; rusų kalba.
- ŠEMEŠYS, ADOMAS, 1855-08-04 (08-08; 08-23): Laiškas iš Minsko Vladislovui Sirokomlei į Bareikiškes (sic! laiškas rašytas tris dienas); LLMA: f. 96, ap. 1, b. 113, 1r–4v; lenkų kalba.
- Vilniaus mokslo bičiulių draugijos Valdybos padėka Sofijai Kondratavičiūtei, Liudvikai Kondratavičiūtei ir Aurelijai Podolskytei-Kondratavičienei už Vladislavo Sirokomlės knygų ir kt. depozitą draugijos muziejui, 1907-02-09; LLMA: f. 96, b. 212, 2r–2v; lenkų kalba.
- Vilniaus valstybės turto rūmų valdytojo Aleksandro de Roberti raštas, kuriuo Punios seniūnijos valstiečių vyresnėji įpareigojami VLAK nariui Vladislovui Sirokomlei (Liudvikui Kondratavičiui) sudaryti sąlygas kasinėti pilkapius prie Birštono miestelio, 1862-06-23; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 117, 1r; rusų kalba.
- VLAK – Vilniaus laikinoji archeologijos komisija.
- VLAK posėdžių protokolų knyga; VUB RS: f. 13, b. 234, 1r–147v; rusų kalba.
- VSM – Vilniaus senienų muziejus.
- VSM ir VLAK raštas apie Vladislavo Sirokomlės išrinkimą VLAK nariu bendradarbiu (raštą pasirašė Eustachijus Tiškevičius), 1856-03-03; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 132, 1r–1v; rusų kalba.
- [ZIENOWICZ, AUGUST,] [~1829]: *Dziennik Podróży moiej do Królewca od dnia 5° Maia Rū 1829°*; LLMA: f. 96, ap. 1, b. 267, 1r–91v.

243 Ž. *zawieszonych* įterptas.

Skelbti šaltiniai ir literatūra:

- ABRAMOWICZ, ANDRZEJ, 1970: „Wincenty Pol i Władysław Syrokomla“, *Andrzej Abramowicz, Podróżnicy po przeszłości. Szkice z dziejów archeologii, Acta Archeologica Lodziensia* 18, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, [42]–63.
- BAIRAŠAUSKAITĖ, TAMARA, 2017: „Materiały tatarskie w zbiorach Władysława Syrokomli *vel* Ludwika Kondratowicza“, *Rocznik Lituanistyczny* 3, 223–238.
- BALIŃSKI, MICHAŁ, 1846: *Wielkie Księstwo Litewskie. Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana* 3, Warszawa: nakład i druk S[amuela] Orgelbranda, Księgarza przy ulicy Miodowej Nr. 496.
- [BALIŃSKI, MICHAŁ,] 1858: „Listy z nad brzegów Krozenty: List VII“, *Gazeta Warszawska* 44 (4/16 lutego), 4–5; 50 (10/22 lutego), 4–6; 51 (11/23 lutego), 2–3.
- BALIULIS, ALGIRDAS; STANISLOVAS MIKULIONIS, ALGIMANTAS MIŠKINIS, 1991: *Trakų miestas ir pilys: Istorija ir architektūra*, Vilnius: Mokslas.
- BRAZIŪNIENĖ, ALMA, 1994: „Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos XVIII a. lituanikos fondo knygų ženklai“, *Knygotyra* 20, 28–33.
- BŪČYS, ŽYGINTAS, 2012a: *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje* (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas.
- BŪČYS, ŽYGINTAS, 2012b: „Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokoliai“, *Bibliotheca Litwana* 2. *Atminties institucijų rinkiniai*, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, [477]–535.
- BURBA, DOMININKAS, 2017: „Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave“, *ALt* 19, 281–297.
- [COYER, GABRIEL-FRANÇOIS,] 1851: *Historija Jana Sobieskiego króla Polskiego*, dzieło napisane po francuzku przez X[iędza] Coyer, przekład polski 1–2, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu.
- [COYER, GABRIEL-FRANÇOIS,] 1852: X[iędz] Coyer, *Historija Jana Sobieskiego króla Polskiego*, przekład polski Bezimiennego tłómacza, świeżo odszukany, kilku uwagami objaśnił i uzupełnił Władysław Syrokomla, 1–2, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu.
- [CZARKOWSKI, PIOTR,] 1857: *Mównictwo, czyli Poczęcie się i pierwotny rozwój mowy bohów Sławian naszych praojców*, krótko, po prostu i dowodnie wyłożył Piotr Czarkowski Nauczyciel Prywatny w Warszawie, Warszawa: nakład i druk S[amuela] Orgelbranda.
- FEDOROWICZ, IRENA, 2014: „O Władysławie Syrokomli w kontekście jego nieznanych listów“, *Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy* 13/14, 232–248.
- FORNALCZYK, FELIKS, 1972: *Hardy lirnik wioskowy. Studium o Kondratowiczu-Syrokomli*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2005: *Mykolas Balinskis: kova dėl istorijos?*, Vilnius: Eugrimas.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2013a: „Ausra ir Teodoras Narbutas“, *ALt* 15, 191–270.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2013b: „Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 deš.): bendrieji tyrimo aspektai“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1, 25–56.

- GRIŠKAITĖ, REDA, 2016a: „Dvaras kaip „archyvas“: bajorija ir Lietuvos istorijos tyrimai (XIX a. 4–7 d.)“, *Metai* 10, 133–142.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2016b: „‘Kasdienybės rašymas’ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas (Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys)“, *ALt* 18, 255–302.
- GROŃSKA, MARIA, 1973: *Pięć wieków ekslibrisu polskiego: katalog wystawy ze zbiorów Biblioteki Narodowej*, Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- GUSTAITĖ, G[ENOVAITĖ]; V[LADAS] ŽUKAS, 1992: „Mikalojaus Akelaičio laišakai“, *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai* [uozapai] [Ignacijui] Kraševskiui, parengė Bronius Genzelis, Genovaitė Gustaitė, Meilė Lukšienė, Vladas Žukas, Vilnius: Mokslas, 54–138.
- ILGIEWICZ, HENRYKA, 2008: *Societates Academiae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*, Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- JANONIEŅĖ, RŪTA, 1991: „Neskelbtas katalogas“, *Krantai* 1 (sausis), 71–72.
- KISARAUSKAS, VINCAS, 1984: *Lietuvos knygos ženklai (1518–1918)*, Vilnius: Mokslas.
- KIŚLAK, ELŻBIETA, 2009: „Syrokomla Władysław“, *Polski słownik biograficzny*, 46/2, z. 189, Warszawa, Kraków: Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, 300–308.
- KOROTYŃSKI, WŁADYSŁAW, 1884: „Obrazy z pobraży Niemna (urywki)“, *Tygodnik Powolny* 13, [193]–194; 14, 211–212; 15, 230–231; 16, 246–247; 17, 268–269; 18, 283–284; 19, 292–293; 20, 315–316; 21, 331–332; 22, 347–348; 23, 364–365; 24, 379–380; 25, 394–396.
- KOWKIEL, LILIA, 2005: *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- KRASZEWSKI, J[ÓZEF] I[GNACY], 1862: „Władysław Syrokomla (Ludwik Kondratowicz) ur. dnia 17 września 1823 r., zm. dnia 15 września 1862.“, *Przegląd Europejski, Naukowy, Literacki i Artystyczny* 2(5) (listopad), [257]–360; 2(6) (grudzień), [525]–646.
- KULAKAUSKAS, ANTANAS; SKAIDRA ŽAKARYTĖ, 1989: „Vladislavas Sirokomlė ir jo kelionių po Lietuvą aprašymai“, *Vladislavas Sirokomlė, Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, Vilnius: Mintis, 5–26.
- KULIKAUSKAS, P[RANAS]; G[INTAUTAS] ZABIELA, 1999: „Liudvikas Kondratovičius“, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 90–92.
- LELEWEL, JOACHIM, 1815: *Historyka, tudzież o łatwem i pożytecznem nauczaniu historyi*, Wilno, kosztem A[lexandra] Żółkowskiego, w Drukarni XX. Pijarów.
- MEDIŠAUSKIENĖ, ZITA, 1998: *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- MORAVSKIS, STANISLOVAS, 2016: *Iš visur po truputį 2. Broliai bajorai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- OCHMAŃSKI, JERZY, 1986: *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1386–1430*, Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- PAKNYS, MINDAUGAS, 2014: „Eustachijus Tiškevičius – Lietuvos vienuolynų tyrėjas“, *Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žyngintas Būčys, [130]–143.

- [PIETKIEWICZ, ANTONI,] ADAM PŁUG, 1862: „Władysław Syrokomla. Wspomnienie pośmiertne“, *Biblioteka Warszawska* 4, [467]–498.
- PINI, TADEUSZ, 1901: *Władysław Syrokomla i jego utwory*. Biblioteka Macierzy Polskiej 10, we Lwowie, nakładem Macierzy Polskiej.
- [POUJOLAT, JEAN-JOSEPH-FRANÇOIS,] 1848: *Histoire de la Révolution Française*, par M[onsieur] Poujoulat 1–2, Tours: A[mand] Mame et Cie, Imprimeurs-Libraires.
- [RACZYŃSKI, EDWARD,] 1833: *Dwie podróże Jakóba Sobieskiego, ojca Króla Jana III odbyte po krajach europejskich w latach 1607–13 i 1638*, wydane z rękopismu, w Poznaniu, czcionkami Nowej Drukarni [Karola] Pompejusza i Spółki.
- ROMANKÓWNA, MIECZYŚLAWA, 1975: *Władysław Syrokomla. Życie i twórczość*. Nauka Dla Wszystkich 242, Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1850a: *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów, pokrótce opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla)* 1, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, księgarza i typografa Białoruskiego Naukowego Okręgu.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1850b: „Programma“, [Władysław Syrokomla,] *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów, pokrótce opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla)* 1, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, księgarza i typografa Białoruskiego Naukowego Okręgu, [1]–16.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851a: *Historja Rewolucyi Francuzkiej. (1789.)*, przez M[onsieur'a] Poujoulat'a, przełożył i notami objaśnił Władysław Syrokomla, z ośmiu rycinami na stali rznietami 1, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851b: *Historja Rewolucyi Francuzkiej. (1789.)*, przez M. Poujoulat'a, przełożył i notami objaśnił Władysław Syrokomla, z ośmiu rycinami na stali rznietami 2, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851c: „Klemens Janicki“, [Władysław Syrokomla,] *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 1: Poemata Klemensa Janickiego*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, [5]–15.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851d: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 1: Poemata Klemensa Janickiego*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851e: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 2: Rymy Łacińskie Jana Kochanowskiego*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851f: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 3: Ziemie Czrewoněj Rusi (Roxolania), poemat Sebestyana Klonowicza*, przekładał z Łacińskiego Władysław Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851g: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 4: Poezye Księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego 1: Pienia liryczne*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1851h: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-wskiej 4: Poezye Księdza Macieja Kazimierza Sarbiewskiego 2: Pienia liryczne i opisowe*, przekład Władysława Syrokomli, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.

- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1852a: *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów*, pokrótce opowiedział Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla) 2, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, księgarza i typografa Białoruskiego Naukowego Okręgu.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1852b: *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmunto-
wskiej 6: Dodatki i uzupełnienia* 1. *Pienia liryczne Mikołaja Smoguleckiego na cześć ZYGMUNTA
III. Przekł[ad] Wł[adysława] Syrokomli.*, 2. *Korrespondencja Sarbiewskiego ze Stanisławem
Łubieńskim Bisk[upem] Płockim.* Przekład z łac[inińskiego] tegoż., 3. *Roxolania poemat Sebastyana
Klonowicza, w oryginale łacińskim, z edycji Jędrzeja Piotrkowczyka 1584.*, 4. *Zamknięcie
piérwszój Seryi Przekładów poetów Polsko-Łacińskich*, Warszawa: nakład Księgarni pod firmą
[Józefa] Zawadzkiego i [Józefa] Węckiego.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1852c: „Słówko o historii Jana Sobieskiego przez X[iędza]
Coyer“, [Gabriel-François Coyer,] X[iądz] Coyer, *Historja Jana Sobieskiego króla Polskiego*, prze-
kład polski Bezimiennego tłumacza, świeżo odszukany, kilku uwagami objaśnił i uzupeł-
nił Władysław Syrokomla 1–2, Wilno: nakład i druk T[eofila] Glücksberga, Księgarza i
Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, [1]–18.
- SYROKOMLA, WŁ[ADYSŁAW], 1852d: „Zamknięcie Piérwszój Seryi Przekładów poetów
Polsko-Łacińskich“, [Władysław Syrokomla,] *Przekłady poetów Polsko-Łacińskich Epoki Zygmun-
towskiej 6: Dodatki i uzupełnienia* 1. *Pienia liryczne Mikołaja Smoguleckiego na cześć ZYGMUN-
TA III. Przekł[ad] Wł[adysława] Syrokomli.*, 2. *Korrespondencja Sarbiewskiego ze Stanisławem
Łubieńskim Bisk[upem] Płockim.* Przekład z łac[inińskiego] tegoż., 3. *Roxolania poemat Sebastyana
Klonowicza, w oryginale łacińskim, z edycji Jędrzeja Piotrkowczyka 1584.*, 4. *Zamknięcie
piérwszój Seryi Przekładów Poetów Polsko-Łacińskich*, Warszawa: nakład Księgarni pod firmą
[Józefa] Zawadzkiego i [Józefa] Węckiego, 209–215.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1853a: „Do pobłażliwego czytelnika“, *Władysław Syrokomla,
Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe*, Wilno,
nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, [7]–10.
- SYROKOMLA, WŁ[ADYSŁAW], 1853b: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 1: „Ar-
cheologija jako zabawka, jako namiętność i jako nauka“, *Gazeta Warszawska* 333 (6[18]
grudnia [„Dodatek“]), 4–6.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1853c: *Polska, czyli O położeniu, obyczajach, urzędach i Rzeczy-
spolitéj Królestwa Polskiego, przez Marcina Kromera, Koadjutora i Nominata-Biskupa Warmińskie-
go*, xiąg dwoje, przełożył z łacińskiego, notami i życiorysem Autora uzupełnił Władysław
Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1853d: *Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja
historyczne i obyczajowe*, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- SYROKOMLA, WŁ[ADYSŁAW], 1853e: „Życiorys Marcina Kromera“, *Polska, czyli O położeniu,
obyczajach, urzędach i Rzeczyspolitéj Królestwa Polskiego, przez Marcina Kromera, Koadjutora i
Nominata-Biskupa Warmińskiego*, xiąg dwoje, przełożył z łacińskiego, notami i życiorysem
Autora uzupełnił Władysław Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego,
[VII]–XLVIII.

- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1854a: *Dwie koronacje Sasów, Augusta II i Augusta III królów Polskich*, ze współczesnego rękopismu ogłosił z przedmową i kilku objaśnieniami Władysław Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1854b: *Jakóba Sobieskiego, Pamiętnik wojny Chocimskiej, xiąg troje*, przełożył z łacińskiego, życiorysem Autora i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi* 1/1, Petersburg, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1854c: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 2: „Zbiór Eustachego hr. Tyszkiewicza. – Oddział zabytków ze szkła, kamienia i gliny“, *Gazeta Warszawska* 29 (19 [31] stycznia), 4.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854d: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 3: „Zbiór Eustachego Hrabiego Tyszkiewicza. Ciąg dalszy. – Wykopaliska z metalu“, *Gazeta Warszawska* 116 (22 kwietnia [4 maja]), 3–4.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854e: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 4: „Zbiór Eustachego Tyszkiewicza. – Dokończenie. – Przedmioty rzeźby i malarstwa“, *Gazeta Warszawska* 152 (2 [14] czerwca), 4.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854f: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 5: „Zbiór historyka Litwy Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach) rzeczy ze szkła, gliny i kamienia“, *Gazeta Warszawska* 159 (10 [22] czerwca), 4.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854g: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 6: „Jeszcze zbiór historyka Litwy Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy z metalu: Bóstwa – Uzbrojenia i oręż – Ubiory – Distinctorium – Numizmatyka. Przedmioty sztuki: rzeźba, malowidła, sztychy“, *Gazeta Warszawska* 169 (21 czerwca [3 lipca]), 4.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854h: „Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie“ 7: „Posążek bogini Mildy świeżo odszukany“, *Gazeta Warszawska* 178 (30 czerwca [12 lipca]), 4.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1854i: „Noty dodane przez Tłómacza“, [Władysław Syrokomla,] *Jakóba Sobieskiego, Pamiętnik wojny Chocimskiej, xiąg troje*, przełożył z łacińskiego, życiorysem Autora i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi* 1/1, Petersburg, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [I]–IV [priedas kūrinio gale].
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854j: „Przedmowa“, [Władysław Syrokomla,] *Dwie koronacje Sasów, Augusta II i Augusta III królów Polskich*, ze współczesnego rękopismu ogłosił z przedmową i kilku objaśnieniami Władysław Syrokomla, Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, [5]–8.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1854k: „Rys życia Jakóba Sobieskiego“, [Władysław Syrokomla,] *Jakóba Sobieskiego, Pamiętnik wojny Chocimskiej, xiąg troje*, przełożył z łacińskiego, życiorysem Autora i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi* 1/1, Petersburg, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [I]–XXII.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1854l: Л[удвик] Кондратович, „Варвара, Великая княгиня Литовская и королева Польская“, *Черты изъ Истории и Жизни Литовскаго Народа*=Isz-

rynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii, составлены, съ разрѣшенія начальства, Виленскимъ губернскимъ статистическимъ комитетомъ, Вильно: въ Типографіи Осипа Завадскаго, 54–65.

SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1855a: „Jan Dymitr Solikowski“, [Władysław Syrokomla,] *Jana Dymitra Solikowskiego arcybiskupa lwowskiego, Krótki pamiętnik rzeczy polskich od zgonu Zygmunta Augusta, zmarłego w Knyszynie 1572 r., w miesiącu lipcu, do r. 1590.*, przełożył z łacińskiego i życiorysem Autora poprzedził Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 1/2*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [I]–XIX.

[SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1855b: *Jana Dymitra Solikowskiego arcybiskupa lwowskiego, Krótki pamiętnik rzeczy polskich od zgonu Zygmunta Augusta, zmarłego w Knyszynie 1572 r., w miesiącu lipcu, do r. 1590.*, przełożył z łacińskiego i życiorysem Autora poprzedził Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 1/2*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera.

[SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1855c: *Jana Łasickiego, Historia wtargnienia polaków na Wołoszczyznę z Bogdanem wojewodą, (po którym nastąpił Iwon), i porażce Turków pod dowództwem Mikołaja Mieleckiego i Mikołaja Sieniawskiego, roku 1573.*, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/3*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera.

[SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1855d: *Jędrzeja Maksymiliana Fredro, Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyuszem królem polskim a potem francuzkim*, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/1*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera.

[SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1855e: *Leonarda Goreckiego, szlachcica polskiego, Opisanie wojny Iwona hospodara wołoskiego z Selimem II cesarzem tureckim, toczonéj w roku 1574*, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/2*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera.

SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1855f: „O Janie Łasickim“, *Jana Łasickiego, Historia wtargnienia polaków na Wołoszczyznę z Bogdanem wojewodą, (po którym nastąpił Iwon), i porażce Turków pod dowództwem Mikołaja Mieleckiego i Mikołaja Sieniawskiego, roku 1573.*, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/3*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [V]–X].

SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1855g: „Od Tłumacza“, *Jędrzeja Maksymiliana Fredro, Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyuszem królem polskim a potem francuzkim*, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/1*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [I]–V.

SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1855h: „Od Tłumacza parę słów o Leonardzie Goreckim“, [Władysław Syrokomla,] *Leonarda Goreckiego, szlachcica polskiego, Opisanie wojny Iwona hospo-*

dara wołoskiego z *Selime II cesarzem tureckim*, toczonéj w roku 1574, przełożył z łacińskiego, życiorysem i objaśnieniami uzupełnił Władysław Syrokomla, *Dziejopisowie krajowi 2/2*, Petersburg i Mohylew, nakładem Bolesława Maurycego Wolffa, w Drukarni M[ichała] Etingiera, [I]–V.

- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] L[UDWIK] KONDRATOWICZ, 1856a: *Wiersz na uroczyste otwarcie Muzeum Starożytności w Wilnie, dnia 17 Kwietnia 1856 roku*, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] L[UDWIK] KONDRATOWICZ, 1856b: „Wiersz na uroczyste otwarcie Muzeum Starożytności w Wilnie, dnia 17 Kwietnia 1856 roku.”, *Записки Виленской Археологической Коммиссии 1*, izdana pod redakcją Adama Kirpora i Matw’ja Gusewa=*Pamiętniki Kommissji Archeologicznej Wileńskiej 1*, wydana pod redakcją Michała Balińskiego i Ludwika Kondratowicza, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego, 47–48.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1857a: „Mińsk.”, *Teka Wileńska*, wydawana przez Jana ze Śliwina 1, [173]–232; 2, [133]–204.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1857b: *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemież, Miedniki etc.)* [1], Wilno, nakładem księgarza A[brahama] Assa.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1858a: „Parę szczegółów do życia Samuela Koreckiego, (z listów oryginalnych świeżo odszukanych)”, [Władysław Syrokomla,] *Przyczynki do historii domowej w Polsce (Samuel Korecki, Adam Tarło, Bogusław Radziwiłł)*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa, czcionkami A[ntoniego] Marcinowskiego, [7]–28.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1858b: *Przyczynki do historii domowej w Polsce (Samuel Korecki, Adam Tarło, Bogusław Radziwiłł)*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa, czcionkami A[ntoniego] Marcinowskiego.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] 1860a: „Borejkwowszczyzna”, Wilno, w Drukarni A[lberta] Syrkina.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1860b: *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna)* 2, Wilno, nakładem księgarza A[brahama] Assa.
- SYROKOMLA, WŁ[ADYSŁAW], 1861a: „Borejkwowszczyzna – zbiorek obrazów”, *Виленский вестник*=*Kurjer Litewski* 90 (17 ноября), 870–871.
- SYROKOMLA, WŁADYSŁAW, 1861b: *Niemen od źródeł do ujścia: 1). Monografia rzeki Niemna od jego źródeł do Kowna 2). Pamiętnik podróży żeglarza Litewską wiciną z Kowna do Królewca zredagowany i przerobiony, przez tegoż.*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa.
- S[SYROKOMLA], W[ŁADYSŁAW], 1861c: „Słówko przedwstępne”, *Władysław Syrokomla, Niemen od źródeł do ujścia: 1). Monografia rzeki Niemna od jego źródeł do Kowna 2). Pamiętnik podróży żeglarza Litewską wiciną z Kowna do Królewca zredagowany i przerobiony, przez tegoż.*, Wilno, nakładem A[brahama] Assa, 3–6.
- SYROKOMLA, WŁ[ADYSŁAW], 1861d: „W przeszłym przeglądzie okolic pod-wileńskich...”, *Виленский вестник*=*Kurjer Litewski* 73 (19 сентября), 720; 86 (3 ноября), 840.
- [SYROKOMLA, WŁADYSŁAW,] KONDRATAVIČIUS, LIUDVIKAS, 2015: „Eilės Senienų muziejaus atidarymo iškilėms Vilniuje 1856 metų balandžio 17 dieną”, *Kova dėl Istorijos*:

- Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, 17 (iš lenkų kalbos vertė Regina Koženiauskiėnė).
- SOŁTYS, KAROLINA, 2013: *Józef Ignacy Kraszewski jako historyk. Naukowy fundament wykładu dziejów Litwy w monografii Wilna*, Warszawa: Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk.
- SPEIČYTĖ, BRIGITA, 2015: „Lietuvių kalbos archeologija: Pranciškaus Vilčinskio laiškas Eustachijui Tiškevičiui“, *Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 87–110.
- STOLZMAN, MAŁGORZATA, 1979: „Syrokomla i świat książek“, *Roczniki Biblioteczne* 23 (1), [131]–184.
- STOLZMAN, MAŁGORZATA, 1987: *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832–1863)*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze.
- [STRYJKOWSKI, MACIEJ,] 1846: *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi*, wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach [Macieja] Strykowskiego, przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach ruskich, przez [Ignacego] Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań 1–2, Warszawa: nakład Gustawa Leona Glüksberga, księgarza.
- SZCZAWIŃSKA, E[ŁZBIETA], 1975: „Dmochowski Wincenty“, *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy* 2 (D–G), zespół redakcyjny: Jolanta Maurin-Białostocka, Hanna Bartnicka-Górska, Joanna Białynicka-Birula etc., Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 62–64.
- [THIERS, ADOLPHE,] 1845–1846: *Historja zgromadzeń prawodawczych, Konwencyi Narodowej i Dyrektoryatu, Francya od 1789 do 1800 roku*, z francuzkiego przez Leona Rogalskiego 1–4, Warszawa, nakładem i drukiem S[amuela] Orgelbranda, księgarza i typografa (1–2 – 1845, 3–4 – 1846).
- [WAPOWSKI z RACHTAMOWICZ, BERNARD,] 1847–1848: *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*, przez Bernarda z Rachtamowicz Wapowskiego, ze świeżo odkrytego społecznego rękopismu, z języka łacińskiego na ojczysty przetłumaczył, przypisami objaśnił, poczet rzeczy i osób dodał Mikołaj Malinowski 1–3, Wilno, nakładem i czcinkami Teofila Glüksberga, księgarza i typografa szkół Białoruskiego naukowego okręgu (1–2 – 1847, 3 – 1848).
- Wizerunki i Roztrząsania Naukowe*, poczet nowy 1, Wilno: Józef Zawadzki własnym nakładem, 1836.
- ŽIEMYTĖ, JANINA, 1972: „M. Akelaičio laiškas V. Sirokomlei“, *Kultūros barai* 7, 65–66.
- Записки Виленской Археологической Коммиссии* 1, изданна подъ редакціею Адама Киркора и Матвѣя Гусева=*Pamiętniki Kommissji Archeologicznej Wileńskiej* 1, wydana pod redakcją Michała Balińskiego i Ludwika Kondratowicza, Wilno, drukiem Józefa Zawadzkiego. 1856.

[Киркор, Адам Карлович,] 1854: [„Примѣчаніе“], *Черты изъ Историі и Жизни Литовскаго Народа=Iszrynkimaj isz Gіwenima ir Apraszima Letuwiu*, составлены, съ разрѣшенія начальства, Виленскимъ губернскимъ статистическимъ комитетомъ, Вильно: въ Типографіи Осипа Завадскаго, 54, 1).

МАРХЕЛЬ, У[ЛАДЗІМІР] И[ОСІФАВІЧ], 1977: „Кнігазбор Сыракомлі“, *Книговедение в Белоруссии*, сборник статей, Минск: Академия Наук Белорусской ССР, Фундаментальная библиотека им. Я[куба] Коласа, 69–107.

МАРХЕЛЬ, У[ЛАДЗІМІР] И[ОСІФАВІЧ], 1989: „Кнігазбор Сыракомлі“, *Свіцязь=Святязь*, составитель Л[еоид] А[лексеевич] Казыро, Мінск: Добровольное общество любителей книги БССР, 222–228.

Reda Griškaitė

HISTORIOLOGIES BY WŁADYSŁAW SYROKOMLA,
THE MASTER OF ZALUCHA AND BAREIKIŠKĖS

Summary

The aim of this paper is to take a look at Władysław Syrokomla (real name Ludwik Franciszek Władysław Kondratowicz, 1823–1862) *as a historian*, and at the same time to discuss yet another so-called Lithuanian manor-archive – Bareikiškės (Pol. Borejkwoszczyna; Rukainiai parish, Vilnius County, Vilnius Province). The estate has been mentioned as an important intellectual island of that time, but it has never been discussed specifically as a workshop of accumulation of antiquities of the history of Lithuania and of writing the history of Lithuania. The compound ‘Syrokomla-historian’ may appear quite bold at first sight, but in this case the word ‘historian’ is understood in the meaning it was used when Syrokomla was writing, that is, bearing in mind the peculiarities of the historiography of Lithuania of the first half of the nineteenth century, when the boundary between the scientific and the fictional was still very fragile, and the professionalization of history was very poor. Yet no matter how complex this context might be, an attempt is made to ‘separate’ Syrokomla-historian from Syrokomla-poet. According to scholars, Syrokomla wrote all of his highly acclaimed lyrical works during the period of Bareikiškės. However, in this paper the focus is laid on those other, ‘not so glorious’ works. The intent of these works is important, but even more important are the sources that were resorted to while writing them. In other words, the gaze is directed not only at Syrokomla’s text, but also at its footnotes – particularly at them. Here a significant role is played by Syrokomla’s library, his archive, the collection of antiquities, and even of paintings. Therefore the research is not limited to Bareikiškės alone: the sources of those collections were sought in Syrokomla’s first manor, Zalucha (Pol. Załucze; Bel. Залучча, Minsk County, Minsk Province). Syrokomla’s views on history and the writing of history, his theoretical and even methodological attitudes, or what was even then defined by the word *historiology*, are also of importance. In general,

priority was given to primary sources: both to the historical material collected by Syrokomla and to the autographs of his works, because it is an important part of the former library (archive) of Zalucha and Bareikiškės.

Although Syrokomla thought he simply *had* to be a poet and only a poet, and although he came to believe in this 'lyrical' mission of his, it was obvious that he constantly kept suppressing his passion for the so-called genuine history. Nesvizh (Pol. Nieśwież; Bel. Нясвіж; Slutsk County, Minsk Province) had a profound influence on the biography of Syrokomla-historian. There he had experienced the charm of old documents, and, in the broad sense, of archives. In the spring of 1843, the idea to write the history of the town of Nesvizh and its castle was born. It was in Nesvizh that Syrokomla received his first commission 'in the field of history': at Michał Baliński's (1794–1864) request, in the spring of 1844, he prepared the work *Notatka o Nieświeżu na żądanie W^o Balińskiego*, which became like an introduction to or a presentation of Syrokomla-historian.

The talent of a historian, respect to a primary historical source and to a historical detail, attention to the latest historiographical research, strict requirements to the historical commentary, and the desire to present a historical fact in a broad historical-problematic context manifest themselves in other works of the Zalucha period. He wrote *Dzieje literatury w Polsce od pierwiastkowych, do naszych czasów* (Vilnius, 1850), translated Jean-Joseph-François Poujoulat's (1808–1880) work *Histoire de la Révolution Française* into Polish (Vilnius, 1851), participated in the series of historical sources *Dziejopisowie krajowi* (Saint Petersburg, 1854–1858) published by Bolesław Maurycy Wolff (1826–1883). In Zalucha, Syrokomla-historian finished his most significant work of that period – translation of Marcin Kromer's (*vel* Martinus Cromerus, 1512–1589) book *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo* (Cologne, 1577) into Polish (Vilnius, 1853). In the introductory part of this book we see Syrokomla not only as a historian reflecting on the key principles of history writing – objectivity, understanding of the spirit of the epoch, and the principles of truth and honour, but also as a historian of historiography. Kromer's book shows that Syrokomla was progressing towards the 'serious' history himself.

Syrokomla-historian inaugurated the Bareikiškės-Vilnius period with the book *Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe* (Vilnius, 1853). At the same time, it was a farewell to Zalucha and Nesvizh. Nonetheless, nostalgia does not dominate this work. Here, it is again *history* that is most important, because respect to the past seems to be an imperative continuation of God's commandment to love one's parents, while historical research is 'something like knowledge for the future'. Therefore 'enhancement' of the text with historical sources is so important. However, it turned into a serious problem when writing other works of the Bareikiškės period, especially *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (Troki, Stokliszki, Jezno, Punie, Niemież, Miedniki etc.)* (Vilnius, 1857) and *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna (do Oszmiany – do Kiernowa – do Kowna)* (Vilnius, 1860). The material collected in Nesvizh was simply not suitable here. He had assistants, though. In addition to the regular ones, Mikołaj Ma-

linowski (1799–1865) and especially Eustachy Tyszkiewicz (1814–1873), other members of the Vilnius Museum of Antiquities and Vilnius Temporary Archaeological Commission Abraham Firkowicz (*vel* Авраам Самуилович Фиркович, 1787–1874), Mamert z Fulsztyna Herbut (1789–1873), Maurycy Krupowicz (1823–1891) also recommended important documents or their copies to him, lent, or simply gave them to him as a gift. An important group of documents that was new to Syrokomla consisted in the so-called chronicles of monasteries and churches compiled in 1848–1849 on the order of Waclaw Żyliński (1803–1863), the bishop of Vilnius. Syrokomla could make use of as many as 471 (sic!) chronicles of this kind when writing his works.

The circle of private individuals who willingly shared their collections was gradually becoming broader. Syrokomla looked for historical documents as well. This was triggered by his growing desire to present as authentic materials as possible. Historical sources became the highlights of Syrokomla's works. The rules of historiography had already been mastered, the numbers of quoted authors and their works were growing, yet Syrokomla always gave priority to the primary source. New historical sources, either found or given as a present, turned into a catalyst of a sort, and into a source of creative inspiration. Moreover so that his talent of 'making an antiquity speak' exceeded that of others. A proof of this is *Minsk* (Vilnius, 1857), the most representative historical study of the Bareikiškės-Vilnius period.

During this period, Syrokomla encountered an unexpected problem: the bard and a historian of Lithuania did not know the Lithuanian language. It was the biggest concern of the so-called generation of the Vilnius Museum of Antiquities and Vilnius Temporary Archaeological Commission (1855–1865). However, there is another fact that does not give rise to a doubt: a number of the members of this team made efforts to learn some Lithuanian, but they did it without self-advertising, and Eustachy Tyszkiewicz was a good example of this. Syrokomla made this problem public. Thus, emotionally, the Lithuanian language was no less important than visiting hill-forts, castles, churches, manors, and towns. Next to books, old manuscripts, and paintings, Syrokomla was little by little collecting Lithuanian words, as though accumulating another collection.

Eventually Syrokomla turned Bareikiškės into a residence not only of a litterateur, but also of a *historian*. Unlike the modest Zalucha, Bareikiškės possessed certain artistic refinement: there were stacks of books and magazines and many paintings, including some on historical themes. The old desk, brought from Zalucha where had been made by a local carpenter, did not find a place in the new study and was replaced by a new and luxurious one on which he also wrote his letters, on a specially designed letter paper pointing to the new residence, Bareikiškės. In addition, he advertised his manor as 'the headquarters of Syrokomla' quite openly: he had a print with a view of the manor and a poem dedicated to it made at the print shop of Adam Zawadzki (1814–1875). As Syrokomla became more and more involved in archaeological excavations, the list of the valuables of the manor was expanded by archaeological antiquities. Still, the library was the heart of the residence. The

collection of books of Zalucha, which filled two bookcases, consisted of 300–400 copies; the list of books of the library in Bareikiškės compiled by Anicety Renier (*vel* Renjer *vel* Renier, 1804–1877), although incomplete, numbers 1056 volumes (635 works). In 1907, Syrokomla's relatives deposited 522 books, along with the bookcases, with Vilnius Society of Science Lovers. According to scholars' count, there must have been about 2500 volumes in the manor. The 1862 list of books at Bareikiškės manor mentions 146 works on historical themes, and the majority of them were written by Syrokomla's contemporaries. Thus the passion for books was growing, and specially made *ex libra* are a proof of this.

The 'Manuscript section' was the heart of the library. Today it can only partially be reconstructed from the 'Collection of the Kondratowicz family' at the Lithuanian Archives of Literature and Art, and from the new arrival at the Lithuanian State Historical Archives – the catalogue of manuscripts of the Bareikiškės library, compiled by Renier in 1863, and kept in the collection of 'Provisional court martial under Vilnius military district'. This material shows that the collection of old documents from the fifteenth to the first half of the nineteenth centuries accumulated in the manor was one of the largest and interesting in Lithuania at that time. The gem of the collection was unique manuscripts of the history of the Karaites and Tartars, but the material on the history of the Radvila (Pol. Radziwiłłowie) family and Nesvizh – not only copies made by Syrokomla, but also authentic documents – are equally valuable. The eighteenth century in the Bareikiškės collection was represented not only by personal correspondence of several families (the Rościszewscy, the Leszczyńscy and others) but also by documents illustrating the political, religious, legal, and economic life of the state, as well as those illustrating the collapse of the state. Here we will find not only the names of the Radvila family, but also Sapieha, Römer, Pociąg, Brzostowski, and Chodkiewicz. The diary of the journey along the Nemunas River by August Zienowicz *vel* Zenowicz (~1790–after 1845) is considered the most interesting document of the nineteenth century, but the documents of the Rychter or Podolsky families are also important. In general, there are numerous historical marginalia, which Syrokomla accumulated as significant signs of the past. A separate part consists of the autographs of outstanding contemporaries – historians, litterateurs, and publishers – who were members of Syrokomla's circle. It does not look like they were accumulated intentionally, yet today it is a unique collection of writing and thought of not only by prominent men, but also by women of that time.

In this way Bareikiškės eventually became an ideal place for intellectual work, which included writing history. It is quite possible that Šiauriai (Pol. Szawry, Bel. Шаўры) of the historian Teodor Narbutt (1784–1864), where Syrokomla for the first time saw a place that was as if created for the purpose of writing the history of Lithuania, had the decisive influence on the rise of such a residence. In any case, these three components of Bareikiškės – the library, the archive, and the artefacts, i.e., one's own museum of antiquities (Lithuanian antiquities) – created a space that nurtured the history of Lithuania, among other things. In Andrzej Abramowicz's words, Syrokomla did not consider himself a researcher of the past

ex professo, but he was on the way to it. In this context, one can say that many of the members of the Vilnius Museum of Antiquities and of Vilnius Temporary Archaeological Commission were also equally passionate and meticulous *non-professionals* of the history of Lithuania. In other words, Syrokomla, just like Eustachy Tyszkiewicz or Adam Honory Kirkor, was to a certain extent a victim of the *non-existence* of Vilnius University. On the other hand, we can put it differently: that the link 'Syrokomla-history' illustrates not only *Lithuania without a university*, but also *Lithuania on the way to a university*.

REDA GRIŠKAITĖ

Gauta 2018 m. birželio 1 d.

XIX a. istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva

el. p.: redahistoria@gmail.com